

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANA BİLİM DALI**

LİBERALİZM VE REALİZM ÇERÇEVESİNDE “NUTUK” ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Aytaç ÇAĞLAR

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Latif PINAR

Karabük-2018

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANA BİLİM DALI**

LİBERALİZM VE REALİZM ÇERÇEVESİNDE “NUTUK” ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Aytaç ÇAĞLAR

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Latif PINAR

Karabük-2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	2
DOĞRULUK BEYANI	3
ÖNSÖZ	4
ÖZ.....	5
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİSİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11

BİRİNCİ BÖLÜM BÜYÜK TARTIŞMA: LIBERALİZM-REALİZM

1.1. Liberalizmin Kökenleri ve Ortaya Çıkışı.....	122
1.1.1. Liberalizmin Temel Varsayımları.....	19
1.2. Neoliberalizm	21
1.3. Realizmin Kökenleri ve Ortaya Çıkışı.....	23
1.3.1. Realizmin Temel Varsayımları	25
1.4. Neorealizm.....	28

İKİNCİ BÖLÜM DEVİR VE ŞAHSİYET

2.1. Osmanlı Devleti'nin Çöküş Yılları ve Mustafa Kemal	30
2.2. İttihat ve Terakki, Büyük Güçlerin Osmanlı Politikası ve Mustafa Kemal	48
2.3. I. Dünya Savaşı Gelişmeleri ve Mustafa Kemal	60
2.4. Mondros Ateşkes Anlaşması Sonrası Gelişmeleri ve Mustafa Kemal...66	
2.5. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal.....	69
2.6. Lozan Barış Anlaşması'na Giden Süreçte Osmanlı Devleti'nde Yaşanan İç Gelişmeler ve Mustafa Kemal.....	82
2.7. Lozan Barış Anlaşmasından Sonra Türkiye'deki İç Gelişmeler ve Mustafa Kemal.....	90

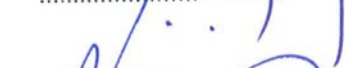

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM NUTUK

3.1. Liberalizm ve Realizm Çerçevesinde “Nutuk” Analizi.....	97
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	164
KAYNAKÇA.....	166
ÖZGEÇMİŞ	177

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Aytaç ÇAĞLAR'a ait "Liberalizm ve Realizm Çerçevesinde "Nutuk" Analizi" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası Politik Ekonomi ABD Tezli Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	:Doç. Dr. İsmail ŞAHİN	
Danışman Üye	:Dr. Öğ. Üyesi Latif PINAR	
Üye	:Dr. Öğ. Üyesi Ersin MÜEZZİNOĞLU	

Tez Sınavı Tarihi: 25.05.2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı-Soyadı

Aytaç ÇAĞLAR

İmzası

ÖNSÖZ

Eğitim hayatıma maddi ve manevi olarak katkıda bulunan kıymetli Hocam Doç. Dr. İsmail ŞAHİN'e,

Tez çalışmam boyunca beni güler yüzü ile karşılayarak tecrübelerini aktaran değerli tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Latif PINAR'a, teşekkür ederim.

ÖZ

Her eser, onu kaleme alan kişi ya da kişilerin, meydana getirildiği dönemin ideolojilerinden izler taşımaktadır. Bu ideolojiler, bazen toplumun yazarı etkilemesi bazen de yazarın toplumu etkilemesi şeklinde ya da daha karmaşık biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Yine bu ideolojiler, kimi zaman apaçık görülebilse de çoğu zaman bu ideolojilerin tespiti için eserlerin farklı alanlarda analizlere tabi tutulmaya ihtiyacı vardır. Bu analizler, arzulanan sonuca dönük kaygılarla yapılmadığı takdirde ortaya çıkan tespitler, eserin yazıldığı dönemi tanıyabilmemizde bizlere yardımcı olacak anlamlı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Bu çalışmada “Nutuk” adlı eser, bu farkındalık ile temel uluslararası ilişkiler teorileri açısından analize tabi tutulmuştur. Böylelikle görece bir gerçekliğe yaklaşılabilmek hedeflenmiştir. Analiz edilecek eser olarak Nutuk’un seçilmesinin pek çok şahsi nedeni olmakla beraber Nutuk’un Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile ilgili olayları birinci ağızdan ve belgelerini sunarak aktarması, diğer nedenlerin çok önüne geçmiştir. Özellikle de halen yönetim biçimimiz olan Cumhuriyet rejiminin Türkiye’deki varlığının doğru anlaşılabilmesi için Nutuk üzerinden yapılacak teorik incelemelerin gerekliliğine inanmaktayız. Nutuk’u anlamak, günümüzün uluslararası sisteminde Türkiye’nin yerini anlamakta büyük bir yarar sağlayabilir. Nitekim ülkelerin jeopolitikleri dönemsel kaygılara eşdeğer olarak ufak değişikliklere uğrasa bile çoğu zaman aynı çizgide seyretmektedir. Tüm bunlar bir arada düşünüldüğünde yakın tarihimizi, evrensel ölçekte kabul görmüş analiz unsurları olan uluslararası ilişkiler teorileriyle yorumlamak, Türkiye’ye, geçmiş yönetimin iç ve dış politikalarındaki olumlu yanları daha da geliştirme, olumsuz yanları ise terk etme imkanı sunabilir. Bu şiar ile Nutuk’ta Türk gençliğine emanet edildiği ifade edilen Cumhuriyet mirasını, daha ileri seviyelere götürebilmek amacına bir katkı da biz yapabilmiş olmak arzusu, çalışmanın başından sonuna kadar gözetilen ana gaye olmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde temel uluslararası ilişkiler teorilerinin en genel manada felsefi kökenleri, ortaya çıkışı ve temel varsayımları verilerek, yapılacak Nutuk analizine bir temel oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde Nutuk’un yazarı Kemal Atatürk’ün şahsına ağırlık verilerek, önce 1881 öncesi gelişmeler kısaca hatırlatılmış, ardından esas olarak 1881-1927 arası siyasi tarih gelişmeleri Osmanlı

Devleti ve Mustafa Kemal Atatürk özelinde incelenmiştir. Bu bölümde Mustafa Kemal'in çocukluğundan, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e uzanan süreçte iç ve dış politikaya dair dönemsal alt başlıklandırılmış bir siyasi tarih yazımı mevcuttur. Bu bölümde Nutuk'un sadece 1919-1927 arası dönemin bir panoraması olmadığı ve devir ve şahsiyet ürünü olduğu bilinciyle çalışılmıştır. Bu bilinç çalışmanın metodolojisinin de belirleyicisi olmuş ve çalışmanın bu kısmında kronolojik bir tarih yazımı yapılmıştır. Böylece okuyucunun zihninde devir-şahsiyet ilişkisi sürekli olarak taze tutulmak amaçlanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde elde edilen veriler ışığında Nutuk, uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında analiz edilmiştir. Çalışmanın temel tezi, Mustafa Kemal Atatürk'ün iç ve dış politikasında, uluslararası ilişkilerin temel teorilerinin argümanlarını görmenin mümkün olduğu ve Mustafa Kemal Atatürk'ün uyguladığı iç ve dış politikada, uluslararası ilişkilerin temel teorilerini Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından etkili şekilde kullandığıdır. Sonuç olarak bu çalışma, uluslararası ilişkilerin temel teorilerinin, kurtuluş mücadelesi yıllarındaki şartlar içinde nasıl kullanıldığının bir cevabıdır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Atatürk, Liberalizm, Nutuk, Osmanlı Devleti, Realizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri.

ABSTRACT

Each masterpiece reflects the ideologies of the period when it was written as well as the ideologies of the person(s), who wrote the masterpiece. These ideologies are reflected when the society affects the writer or vice versa, or the interaction may be more complex. Although the ideologies may be observed clearly sometimes, it is often required to conduct an analysis in different fields for detecting these ideologies. If these analyses are not carried out for achieving a certain desired outcome, the findings may reveal significant results that can help us recognize the period, when the masterpiece was written. This study analyzes the Great Speech (Nutuk) in terms of international relations theories, based on this awareness. Thus, it aims to achieve a certain level of reality. Although there are many personal reasons to choose the Great Speech as the masterpiece to analyze, one of the leading reasons is that the Great Speech conveys information at firsthand about the history of the Republic of Turkey by presenting the related documents. We believe that the Great Speech should be analyzed in terms of theory to understand the Republican regime, which currently persists as the regime. In addition, understanding the Great Speech would provide a big benefit to understand the position of Turkey in the today's international system. In fact, although there are minor adjustments in the geopolitics of the countries, the countries often follow the same pattern in terms of geopolitics. When considering all these information together, the interpretation of our recent history by using international relations theories, as the analysis factors that are recognized on a global scale, would help Turkey to develop further the positive aspects of the past administration in terms of domestic and foreign policy and to abandon the negative aspects. By using this slogan, it was mentioned in the Great Speech that the Republican legacy has been entrusted to the Turkish youth. Hence, our study aims to contribute to the Republican legacy.

In the first part of the study, the philosophical basis of main international theories as well as their emergence and basic assumptions are explained in order to create a foundation for the analysis of the Great Speech. The second part of the study emphasizes the personality of Mustafa Kemal Atatürk, the writer of the Great Speech. After summarizing the developments before 1881, the political history between 1881

and 1927 was mainly examined, with a particular attention to Ottoman State and Mustafa Kemal Atatürk. This section consists of a political history summarized in sub-headings for domestic and foreign politics, and it covers a period starting with the childhood of Mustafa Kemal and lasts until he became President Mustafa Kemal. This section is written by assuming that the Great Speech does not consist of a panorama describing the period between 1919 and 1927, but it is a product of a personality and a period. This consciousness was also determinative for the methodology of the study, and a chronological history was written in this part of the work. Thus, we intend to constantly remind the reader that relationship between the period and the personality. In the third party of the study, the Great Speech is analyzed in the context of international relations theories, in light of the findings derived from the first and second part of the study. The main thesis of the study implies that it is possible to see the arguments of main international relation theories in the domestic and foreign policy of Mustafa Kemal Atatürk, and the domestic and foreign policy of Mustafa Kemal Atatürk use efficiently the main international relation theories in favor of Turkey's national interests. In conclusion, this study finds an answer to how the basic international relations theories are used in the context of the years of the liberation struggle.

Key Words: Kemal Atatürk, Liberalism, Nutuk, Ottoman Empire. Realism, International Relations Theories.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Liberalizm ve Realizm Çerçevesinde “Nutuk” Analizi
Tezin Yazarı	Aytaç Çağlar
Tezin Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Latif Pınar
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	25.05.2018
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezin Sayfa Sayısı	177
Anahtar Kelimeler	Kemal Atatürk, Liberalizm, Nutuk, Osmanlı Devleti, Realizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	"Nutuk" Analysis in Liberalism and Realism Framework
Author of the Thesis	Aytaç Çağlar
Advisor of the Thesis	Dr. Öğretim Üyesi Latif Pınar
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	25.05.2018
Field of the Thesis	International Relations
Place of the Thesis	Karabük University Institute of Social Sciences
Total Page Number	177
Keywords	Kemal Atatürk, Liberalism, Nutuk, Ottoman Empire. Realism, International Relations Theories.

KISALTMALAR

BMM: Büyük Millet Meclisi

MC: Milletler Cemiyeti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti

İT: İttihat ve Terakki

ARMHC: Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

TCF: Türkiye Cumhuriyet Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Fırkası

HİF: Hürriyet ve İtilaf Fırkası

TH: Temsil Heyeti

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK TARTIŞMA: LIBERALİZM-REALİZM

1.1. Liberalizmin Kökenleri ve Ortaya Çıkışı

Literatürde liberalizmin çok farklı tanımlarını bulmak mümkünse de özü itibarıyla liberalizm, bireylerin temel hak ve özgürlüklerine vurgu yaparak, siyasal iktidarın sınırlandırılmasını isteyen bir ideolojidir.¹ Liberal düşünce geleneğinin başlangıcı konusu üzerinde genel bir kanaat yoktur. Bu düşünce geleneğini eski Yunana; Aristo, Protogoras, Kallikles, Tharsymachos, Gorgias, Antiphon gibi sofistlere ve İngiltere’de gerçekleşen Magna Carta’ya dayandıranlar olduğu gibi John Locke’un eserlerinin liberal teorinin çıkış noktası olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur. Yine Ortaçağ Hristiyan dünyasında Saint Thamas d’Aquino’nun özgürlüğe yönelik söylemlerinde ve Ortaçağ İslam bilim adamı İbn-i Haldun’un *Mukaddime* adlı eserinde ilk liberal söylemler mevcuttur.² Friedrich August von Hayek ise farklı liberalizm türlerinden bahsederek, liberalizmin ortaçağa ait kökenlerine ve İngiliz Whig geleneğine dikkat çekmektedir.³ Faruk Sönmezoğlu, klasik liberalizmin ilk yansımaları olarak, Dante Alighieri’nin *De Monarchia* eserine değindikten sonra ilk liberal söylemlerin daha çok dinsel ütopyalar şeklinde olduğunu, bu temelden hareketle daha laik söylemlerin ise 18. yüzyıldan itibaren gelişmeye başladığını ifade eder.⁴ Fikir birliği olmamasına rağmen Liberalizmin felsefi kökenlerinin yoğunluklu olarak, Ortaçağ Avrupa’sının çözülmesiyle beraber olgunlaşmaya başladığı görülmektedir.⁵ Burada kastedilen şey, Ortaçağ Avrupa’sının bünyesinde barındırdığı

---

¹ Fikret Elma, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafqaz University*, Sayı 9, s. 1.

² Coşkun Can Aktan, “Klasik Liberalizm, Neoliberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 1995, s. 7-8.

³ Friedrich August von Hayek, “Liberalizm”, Çeviren: Ünsal Çetin, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 14, Sayı 55, 2009, s. 197-203.

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2002, s. 110.

⁵ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s. 80; Fikret Elma, a.g.e., s. 2.

tüm sosyal, siyasal ve ekonomik yapılanmalarında görülen çözümler olmakla beraber daha özelinde tüm bu boyutları bünyesinde zaten barındıran feodal sistemin bozulmaya başlamasıdır.

Liberalizmin başlangıcına dair yazılanların her biri kendi içerisinde bir haklılık taşımaktadır. Başlangıcını nereye dayandırarsak dayandırılmaz liberalizm, insanın doğası gereği içinde barındırdığı ve aslında başlangıcı ezelden gelen bir reflektir. Liberalizmin başlangıç noktası bu açıdan bakıldığında önemsizleşmektedir. Biz bu açıdan başlangıç tartışmalarına detaylı şekilde girmeyip daha ziyade liberalizmin olgunlaşma sürecine ve sonraki bölümde de temel varsayımları üzerinde duracağız.

Feodalizme dair kavram ve köken tartışmaları⁶ oldukça fazla olmasına karşılık, genel manada feodalizm, kapitalist düzenden evvel Batı ve Orta Avrupa’da görülen, toprağa sahip olanlar ile o topraklarda çalışan kesim arasında kurulmuş olan bir nevi yarı kölelik(serf)-efendilik sistemini ifade etmektedir.⁷ Feodalizmin genel yapısına bakılacak olursa siyasal olarak zayıf bir merkezi otorite, ekonomik olarak otarşik bir yapı, sosyal olarak ise az önce feodalizm tanımında da bahsettiğimiz üzere yarı köle(serf)-efendi- ilişkisi ve aristokrasi göze çarpmaktadır.⁸ Ortaçağ tarihçisi Profesör Boissonade de yukarıdaki bilgileri teyit edencesine feodal sistemin işleyişini şöyle ifade etmiştir: “Feodal sistem, son kertede, çok zaman hayali olan bir koruma karşılığında çalışan sınıfları, aylak sınıfların insafına bırakan ve toprağı işleyenlere değil, gasp etmeyi becerebilenlere veren bir örgütlenmeye dayanırdı.”⁹

Bu genel bilgilerden sonra liberalizmin hangi itici güçlerle ortaya çıktığını tespit edebilmemiz için feodal(feodalizmin dönemsel ve yerel ayrımlarına girilmeden) sistemin siyasal, sosyal ve ekonomik işleyişinin karakteristik özelliklerinden biraz daha bahsetmemiz gerekmektedir. Feodal sistemde farklı tabakalar olmakla beraber,

---

⁶ Konuyla ilgili yapılmış geniş çalışma için Bkz. Suavi Aydın, Metin Berge, **Feodaliteye Giden İki Yol: Avrupa ve Bizans**, Kebikeç, Sayı 1, 1995, s. 117-121; Henri Pirenne, **Orta Çağ Kentleri**, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.

⁷ Enis Öksüz, “**Feodal Düzen ve Sosyal Gelişmeler**”, Sosyoloji Konferansları-6, s. 81.

⁸ Cahit Aydemir, Sema Yılmaz Genç, “Ortaçağın Sosyo-Ekonomik Düzeni: Feodalizm”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 6, 2011, s. 229.

⁹ Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, 4. Baskı, Çeviren: Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 25.

temel olarak iki gruptan söz edilebilir; Serfler ve Soylular. Serfler, Ortaçağ hiyerarşisinde en alt sınıfı oluşturmaktadır. Siyasal haklardan yoksun tutulan Serfler, topraklarında çalıştıkları efendilerinin araçları ile üretim yaparak, ürettikleri ürün (yıllık yiyecekleri dışındaki kısmını) efendilerine rant olarak verir ve genellikle de angarya işler için de kullanılırlardı. Soylular(Feodal Beyler) ise topraklarında çalışanları yönetir, savaş zamanlarında ise teçhizatlanarak, kendilerinin de üst otorite olarak kabul ettikleri feodal beyin emrinde savaşa katılırlardı. Toplumun çok az kesimi soylu sınıfına mensuptur.(10/1) Feodal sistemin işlerliği bir dizi sözleşmeyle sağlanmıştır. Uygulamada farklılıklar gösteren bu sözleşmeye Fief Sözleşmesi” ya da “Feodal Sözleşme” denilmektedir. Sözleşmeyle himaye altına girene “vassal”, himaye altına alana “Süzeren” denilmektedir. Fief sözleşmesi, iki tarafa da hak ve yükümlülükler yüklemektedir. Vassal, bu sözleşme ile Süzerene sadakat yemini eder ve Süzerenin girişeceği savaşlarda bizzat kendisi ve varsa kendi vasallarıyla tam donanımlı olarak orada bulunmayı kabul ederdi. Süzeren ise vassalının can ve mal güvenliğini sağlama yükümlülüğünü üstlenirdi. Feodal sözleşme ile vassal, sözleşmeye konu olan topraklardaki serfler üzerinde efendilik etme, onları yönetme ve yargılama haklarını da elde etmiş olurdu.¹⁰ Feodal sözleşme töreni, taraflar arasında gerçekleştirilir, üçüncü bir kişiyi bağlayamaz ve sadece ölüm, ihanet gibi durumlarda bozulabilirdi.¹¹ March Bloch, *Feodal Toplum* adlı eserinde bu sözleşmeyle ortaya çıkan durumu “adamın adamı olmak” şeklinde başarılı bir ifadeyle özetlemiştir.¹² Feodal sistemin siyasal ve sosyal yapısı hakkında bilgi veren Fief sözleşmesi, eşitsizliklere meşruiyet kazandırılmak için oluşturulmuş bir uygulamadır.

Kilise, feodalizmin devamlılığında önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğa durumunun belirleyici olduğu feodal sistemin anarşik ortamında, insanların duyduğu korunma içgüdüsüne manevi cevaplar sunan kilise, bu psikolojik gücü sayesinde Ortaçağ Avrupa’sında prestijli bir kurum görünümündedir.¹³ Kilise

---

¹⁰ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarih öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, 4. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s. 214-216.

¹¹ Umberto Eco, **Ortaçağ, Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar**, 2. Baskı, Çeviren: Leyla Tonguç Basmacı, Cilt 1, Alfa Yayınları, s. 215.

¹² March Bloch , **“Feodal Toplum”**, 1.Baskı, Savaş Yayınları, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 1983, s.188.

¹³ Murat Özyüksel, **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, Derin Yayınları, İstanbul, 2007, s. 58.

ayrıca elinde bulundurduğu geniş topraklar, nakite çevrilebilir sermaye ve sorgulanmaz meşruiyeti sayesinde Ortaçağ Avrupası'nın büyük bir faizcisi konumundadır.¹⁴ Feodal sistemin ideolojik dayanağını oluşturan kilise, göklerden müjdelere vererek alt tabakaların, senyörlerine karşı yumuşak başlı olmasını salık veren bir kurum görünümündedir.¹⁵ Sonuç olarak Ortaçağın en büyük feodal beyi kilisedir, diyebiliriz.

Feodal sistemin temel iktisadi işletmesi topraktır. Senyörlerin elindeki malikane topraklarının her biri özel tarım işletmeleridir ve senyörler, sahip oldukları topraklardaki sosyal, ekonomik, politik ve yargısal işleyişte adeta bir devlet gibi tasarrufta yetkilidir.¹⁶ Böylece her özel tarım sahası aynı zamanda kapalı ve marjinal bir ekonomik sistemi de ifade etmektedir.¹⁷ Sosyolog Werner Sombart, kapitalizm öncesi ekonomiyi, tüketim kadar üretim manasında "harcama ekonomisi" olarak dönem konjonktürüne yakışır şekilde tanımlamıştır.¹⁸ Tüm bu tanım ve bilgiler bir arada düşünüldüğünde, feodal sistemi ekonomi üzerinde bir durgunluk, merkezi devlet gücünde bir zafiyet sistemi olarak yorumlamak mümkündür.

Sonuç olarak feodalizm; köylü bağımlılığı, toprakların hizmet karşılığında verilmesi, savaşçı sınıfın egemenliği, parçalanmış iktidar gibi özellikleriyle insani duygulardaki soğumayı, eşitsiz bir toplumu, felç olmuş bir ekonomiyi de beraberinde getirmiştir.¹⁹ Feodal sistemin kendi iç çelişkilerine, Avrupa'da özellikle 10.yy'dan itibaren artışa geçen nüfus unsuru da eklenince mevcut sistemin yetersizliği iyice belirginleşmiştir. Ortaçağın en büyük feodal beyi Kilise ise tüm bu gelişmeleri yakından takip ederek, gerek memnuniyetsiz sınıflardan kendisine gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek, gerekse de gücünü artırmak ve meşruiyetini sürdürmek adına Haçlı seferlerine çağrıda bulunmuştur. Bu bilgilerden hareketle Haçlı seferlerinin nedenlerinin, dini motiflerle süslenmiş olduğunu fakat salt bu açıdan da

---

¹⁴ Henri Pirenne, **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005 s. 138.

¹⁵ Zubritski Mitropolski Kerov, **İlkel, Köleci ve Feodal Toplum**, Çeviren: Sevim Belli, Eriş Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2006, s. 186.

¹⁶ Murat Özyüksel, a.g.e., s. 51-53.

¹⁷ Enis Öksüz, a.g.e., s. 82.

¹⁸ Werner Sombart, "**Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı**", Çeviren: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 2.

¹⁹ March Bloch, a.g.e., s. 546- 549.

açıklanamayacak kadar sosyo-ekonomik unsurlar barındırdığını söylememiz yanlış olmayacaktır. Haçlı seferlerine hangi emellerle girişilmiş olunursa olsun, sonuçları bakımından Doğu ve Batı halkları arasında bir kültür transferi sürecini başlattığı yadsınamaz. Haçlı seferleriyle Avrupa’da toprağa bağlı kapalı bir ekonomi, yerini dışa dönük ticari faaliyetlere bırakmaya başlamıştır. Bu ticari faaliyetlerin sonucunda ise toprak beyleri karşısında ticaret yaparak zenginleşen yeni bir sınıf oluşmaya başlamıştır: Burjuvazi. Şehirli tüccarlar, faaliyetleriyle şehirleşmenin hızlanmasını sağlarken aynı zamanda da feodal sistemin engellemelerini tedricen aşmaya başlamışlardır. Örneğin, kurdukları lonca teşkilatı ve buna benzer teşkilatlar ile ticaretin önündeki engelleri kaldırmak için kolektif duruş sergiledikleri görülmektedir. Şehirli tüccarların bu faaliyetleri, feodalizmin tek tip bir yapı göstermemesinden dolayı, farklı yerlerde farklı feodal muhalefetlerle karşılaşmıştır. Dolayısıyla kentleşme kimi yerlerde hızlı kimi yerlerde yavaş şekilde ilerlemiştir. Bu noktada tartışmasız olan tek şey feodal sistemin kapitalizme evrilen, geri dönüşsüz bir sürece girdiğidir. Kentleşme ile beraber Ortaçağın yalnız “Primus inter pares”i (eşitler arası birinci) olarak algılanan krallık gücü de yeni oluşan tüccar sınıfına destek vererek, kendi merkezi gücünü feodal senyörlerin bağımlılığından kurtarmaya çalışmıştır. Krallık, farklı alanlarda yaptığı düzenlemelerle feodal beylerin gücünü kırdıktan sonra, en büyük feodal bey olan kilise ile mücadeleye girişmiştir.²⁰

Bu mücadelenin sistemli olarak başlangıcını, Martin Luther öncülüğünde girişilen Protestan reformu oluşturur. Luther tarafından hazırlanan, kilisenin ideolojilerinin bir deşifresi olan 95 maddelik bir bildiri, Wittenberg kilisesi nazarında, tabiri caizse feodalizmin tam kalbine saplanmıştır. Tanrı ile birey arasında hiçbir kurumun giremeyeceği tezi üzerinde yoğunlaşan bu bildiri ile beraber kilisenin meşruiyeti epeyce sarsılmış ve böyle bir ortamda Krallık ikinci hamlesini yaparak denetim altında tutabileceği ulusal kiliselerin inşası hareketine girişmiş ve böylece kilise karşısında büyük bir başarı sağlamıştır.²¹ Reform sonucunda hızla yayılan Protestan mezhebinin ahlaki öğretileri* ise kapitalizmin gelişmesine ivme

---

²⁰ Murat Özyüksel, a.g.e., s. 63-76; Alaeddin Şenel, a.g.e., s. 277-279.

²¹ Halis Çetin, a.g.e., s. 84-85.

* Prütten öğretisi, kişisel zenginliği Tanrının bir sembolü olarak görür, böylece çok çalışarak kişisel zenginliğe ulaşmak, kar elde etmek amaçlanır. Elde edilen karın ise israf edilmeden biriktirilmesini ve Tanrıyı yüceltmek için kullanılmasını öğütler. Böylece yoksulluğun kurtuluşu giden yol olduğu

kazandırmıştır.²² Krallık rejimi ise çıkardığı kanunlarla bir kurumsallaşma sürecini başlatmış ve mevcudiyetinin dayanağı olan ekonomi ve ticaretin artarak devamlılığı konusunda önemli atılımlarda bulunmuştur. Örneğin; mevcut lonca teşkilatlarının ekonomi üzerindeki tekeli kırarak için onları sıkı denetime tabii tutmuş ve yeni loncaların kurulmasını yasaklamıştır. Özellikle liman şehirlerinde görülen ticari canlanmanın Venedik gibi belirli deniz şehirlerine orantısız fayda sağlaması, krallığın ticarete teşvik edici politikaları, haclı seferlerinde öğrenilen teknik bilgilerin yardımı gibi faktörlere paralel olarak, Avrupa’da coğrafi keşifler gerçekleşmeye başlamıştır. Keşifler sonucunda yeni ticaret yolları bulunmuş ve denizlerde pek çok kumpanya kurularak, ticaretin devamlılığı esas alınmıştır. Keşifler devam ettikçe önemli altın madenleri bulunmuş ve Avrupa’ya önemli bir altın sermayesi gelmiştir. Bundan sonraki süreçte ekonomide Merkantilist politikalar izleyen Avrupa’da Sanayi Devriminin de etkisiyle tam anlamıyla bir sekülerizasyon oluşmuştur.²³

Tüm bu gelişmeler sonucunda Avrupa’da ulus devletlerin yükselmeye başladığı görülmektedir. Bu noktada vurgulamak gerekir ki, Avrupa’da feodal düzene karşı, krallık rejimiyle işbirliği yapan burjuva sınıfının, ulus devletlerin inşa sürecindeki rolü büyüktür. Burjuva sınıfı, çalışmanın başından beri bahsedilen gelişmelerin birer taşıyıcısı olarak, feodal düzenden liberal sisteme geçişte bir köprü vazifesi görmüştür. Sonuç olarak Avrupa’da, ulus devletlerin uyacağı yeni bir sistem arayışı kendisini göstermiştir. Özellikle de önceleri işbirliği yapılan krallık rejiminin bu kez kendisinin yeni feodal beyliğe soyunması karşısında, liberalizmin olgunlaşmaya başladığı görülmektedir.

John Locke’un *Two Essays on Government* (Sivil Hükümet Üzerine İki İnceleme) adlı eseri ile klasik liberalizmin siyasi boyutu belirginleşmiştir. Locke bu eserinde insanın doğal olarak birtakım haklara sahip olduğunu ve bu haklarının gasp

---

düşüncesini dayatan Katolik mezhebi, Protestan mezhep tarafından çürütülmüştür. Protestanlığın, bireyi ön plana alan rasyonel yapısı ise kısa sürede sermaye birikimini artırarak Sanayi Devriminin doğmasında etkili olmuştur. (Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, 4. Baskı, Çeviren: Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, 2008, Bursa, s. 80.)

²² Max Weber, **Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu**, Çeviren: Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999, s. 146.

²³ Murat Özyüksel, a.g.e., s. 75-79.

edilmemesi için devlete ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.²⁴ Locke'a göre devletin meşruluğu, vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerini sağladığı ölçüdedir. Ona göre devlet bu hak ve özgürlükleri korumanın dışına çıkarsa halkın direniş hakkı doğmaktadır. Locke, vatandaşların, devletin sınırlarını yasama ve yürütme gücünü ayırarak çizmeleri gerektiğini söyler.²⁵ Görüldüğü üzere Locke'nin fikirleri, günümüz demokrasi anlayışının olmazsa olmazlarından olan bazı unsurları içerisinde barındırmaktadır. Bu bakımdan büyük önem arz etmektedir.

Liberalizmin siyasi boyutunun olgunlaşmasına Hobbes ve Locke'dan başka Lord Acton, Josiah Tucker, Edmund Burke, Adam Ferguson, Montesqueiu, Jean-Jacques Rousseau, Bernard de Mandeville, Alexis de Tocqueville, Immanuel Kant(1795'te yazdığı "Ebedi Barış" çalışması kayda değerdir.) gibi isimlerde katkıda bulunmuşlardır. Siyasal liberalizmin kurucularının argümanları genellikle; doğal hakların varlığı ve korunması, devletin sınırlandırılması, sosyal sözleşme teorisi ve insan aklını öne çıkaran kurucu rasyonalite üzerinde fikir birliğine varmış görünmektedir.²⁶

İngiliz fikir adamı Hobbes ve Locke'nin siyasi boyutlarını ortaya koyduğu liberalizm, kısa sürede farklı açılardan ve farklı milletlerden olan fikir insanınca ele alınmıştır. Böylece hızlı bir yayılma sahası bulmuştur. Fakat liberalizm asıl gelişme süreci 18.yy ilk yarısında Avrupa'da Merkantilist anlayışın kalıntılarına tepki olarak ortaya çıkan Fیزیokratizm ile olmuştur. Bu akım, evrenin tanrısal doğa kanunları etrafında işlediğini savunmaktadır. Fیزیokratların liberalizm yorumu ise ekonomide de tanrıdan gelen doğal bir düzenin mevcut olduğu şeklindedir.²⁷ Bu ise ekonomiye müdahalenin aynı zamanda doğa gücüne müdahale olacağı ve tehlikeli sonuçlar doğurabileceği manasına gelmektedir. Klasik Liberalizmin ekonomik boyutuna katkıda bulunan fikir insanları olarak, David Hume, Adam Smith(Ulusların Zenginliği), John Stuart Mill, Jean Babtiste Say, Frederic Bastiat, Thomas Malthus, David Ricardo, Jeremy Bentham, Herbert Spencer, Benjamin Constant, Alexis de Tocqueville

---

²⁴ Coşkun Can Aktan, a.g.e., s. 8.

²⁵ George Sabine, **Siyasal Düşünceler Tarihi-2**, Çeviren: Alp Öktem, Ankara, Yeniçağ Yayınları, s.108.

²⁶ Can Aktan, a.g.e.. s. 30, Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 110.

²⁷ Murat Sarıca, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, Ankara 1987, s. 97.

sayılabilir. Ekonomik liberalizmin kurucularının argümanları ise sınırlı devlet, serbest piyasa ekonomisi, görünmez el(doğal bir süreç olarak ekonominin ahenkle işleyeceği) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Klasik liberalizm olarak anılan “Laissez-faire”(bırakınız yapsınlar) liberalizmi, 18.yy. ortalarından 19. yüzyıl sonlarına değin dünya iktisat politikalarına hakim olmuştur.²⁸

1.1.1. Liberalizmin Temel Varsayımları

Latince “Liberty” kökünden türetilmiş olan Liberalizm, temelde özgürlük kelimesine ve eş anlamlarına karşılık gelmektedir. Bu bakımdan liberalizm denildiğinde en genel manada “özgürlüğü isteyen bir düşünce” geleneği anlaşılmalıdır. Tabi ki günümüz şartlarında liberalizmi bu tek düze tanımla izah etmek olanaksızdır. Öyle ki liberalizmin ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen farklı yorumlamaları da mevcuttur.²⁹ Fakat tüm yorumlamalarda teorinin temeli, görece özgürlük kelimesi üzerine inşa edilmiştir. Liberalizme göre en iyi toplum, bireye daha fazla özgürlük tanıyan toplumdur. Fırsat eşitliğine, bireylerin rasyonel olanı isteme kapasitelerine, özel mülkiyete de vurgu yapan liberalizm, I. Büyük savaş sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin sağlanma çabası ile temelde aynı argümanlar olmak üzere fakat daha plüralist bir yaklaşımla uluslararası alana uygulanmaya çalışılmıştır.(Birey artık tek analiz birimi değildir ve devlet, baskı grupları, uluslararası örgütler gibi aktörler analize dahil edilmiştir.) Uluslararası gündemin tek sorununun güvenlik olmadığını, devletlerin uluslararası sistemdeki tek aktör olmadığını savunan liberal uluslararası ilişkiler teorisi, devlet dışında analize dahil ettiği aktörlerin barış ve güvenliği sağlamadaki rolüne de vurgu yapmaktadır. Devletlerin de işbirliği yapabilecek aktörler olarak gören liberal uluslararası ilişkiler teorisi, uluslararası sistemde anarşik yapının olduğunu kabul etmekle beraber bunun kaçınılmaz bir doğa durumu olmadığını, ortak amaçlar etrafında oluşturulmuş bir üst kurumun eksikliğini buna neden olduğunu savunmaktadır. Son olarak tüm bu savların bir sonucu olarak da liberal uluslararası ilişkiler teorisinin, moral ve ahlak unsurlarına önem verdiği görülmektedir.³⁰

---

²⁸ Can Aktan, a.g.e.. s. 27-30.

²⁹ Can Aktan, a.g.e., s. 3.

³⁰ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 354-373.

Liberalizm, serbest rekabetin toplumsal bir dengeyi doğal olarak oluşturacağını ve devletin bu işleyişe minimum düzeyde müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Klasik liberalizmin kurucusu sayılan J. Locke, doğa sınırları dışına çıkmayan insanın, ancak doğuştan gelen özgürlüklerinin korunması amacıyla bilinçli olarak devleti meydana getirdiğini savunmaktadır. Yasama ve yürütme organını da birbirinden ayrı işlemesi gerektiğini savunan Locke, yasamayı tamamen halkın iradesine sunar. Doğadaki tüm her şeyin kolektif kullanımının ancak emek ile özelleştirilebileceğini savunan Locke, bu özelleştirmenin de bir sınırı olduğuna vurgu yapmaktadır.³¹

Liberalizmin savunduğu kapsayıcı ilkeler olarak bireycilik, özgürlük, doğal düzen, liberal devlet sayılabilir. Liberalizmin bireyciliği, bireyi her türlü kurum ve toplumdan öncelemektedir. Bireyler birer araç değil amaç olarak algılanır. Toplumlar ve kolektif tüm oluşumlar, bireylerin çıkarlarının birer sonucudur. Bireyler, sosyal, siyasal ve ekonomik sahada kendi iradelerini gösterebilecekleri bir rasyonellikte farz edilir. Liberalizmin özgürlük ilkesi ise negatif özgürlüktür. Bir şeyi yapmak ya da yapmamakta tam anlamıyla serbest olmak şeklinde dar bir ifadeyle açıklanabilecek bu özgürlük türünde bireyin tercih ve davranışları, başkalarının doğrudan veya dolaylı etkilerinden uzak, tamamıyla bireyin kendi bilgi, inanç ve amaçlarına dönüktür. Liberalizm bu noktada negatif özgürlük önündeki en büyük tehdit olarak devlet erkini görmektedir. Böylece devleti sınırlayarak, birey için devlet anlayışını benimsemektedir. Devletin amacı bireylerin özgürlüğünün devamlılığını sağlamaktır. Liberalizmin bu anlamdaki özgürlük anlayışı tüm sosyal, siyasal ve ekonomik alanda geçerlidir. Liberalizmin doğal düzeni daha önce ifade edildiği üzere gündelik hayatın işleyişinin tüm müdahalelerden uzak şekilde devam etmesi halinde, farklı çıkarların tatmini şeklinde ortaya çıkacak düzenin, birey özgürlüğü için yapay tüm düzenlerden daha faydalı olduğunu savunur. Liberal devlet anlayışında devlet, bireylerin ortak iradeleri sonucunda ortaya çıkan ve fonksiyonu sadece bireylerin özgürlüklerinin devamlılığını sağlamaya yarayan bir erktir. Dolayısıyla iktidar, bireylerin hak ve özgürlükleri noktasında sınırlanır. Devletin rolü çatışan fikirler arasında hakem rolü oynamaktan ibarettir. Liberalizmin en büyük kaygısı sınırlandırılmamış bir devlettir.

---

³¹ Nurhayat Çalışkan Akçetin, Eyüp Akçetin, "Liberalizmin Dönüşümü", *Humanitas*, Sayı 2, Tekirdağ 2013, s. 17-19.

Doğal hukuk ve hakların önüne geçmeye çalışan bir devlet liberalizmde meşruluğunu kaybetmiştir. Devlet, “Sosyal devlet”, “Kamu yararı”, “Ortak iyi” gibi kavramlara sığınarak, despotik rejimlere evrilebilir. Liberalizme göre bunlar toplumu bireye önceleyen yanlış bir algıdır. Liberal devletin sadece demokrasi rejimi ile mümkün olabileceği savunulmakta fakat çoğunluğun birey hak ve özgürlüklerine tahakküm edilmesinin önüne geçilmektedir. Siyasal liberalizm, demokrasi, uluslararası işbirliği, serbest ticaret, dünya hükümeti, kolektif güvenlik, uluslararası hukuk, karşılıklı bağımlılık, siyasal sınırlılık, çoğulculuk, kuvvetler ayrılığı gibi belirgin kavramlar üzerine üzerine kurgulanmış bir uluslararası ilişkiler teorisidir.³²

1.2. Neoliberalizm

Liberalizmin Latince “Liberty” kökünden türetildiğini ve “özgürlük” ile eş manada kullanıldığını daha önce ifade etmiştik. Neoliberalizm ise bu kelimenin önüne soğuk savaş yıllarının sonlarına doğru “Neo”(yeni) ekinin getirilmesiyle “yeni özgürlük” anlamında kullanılmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere Neoliberalizm, liberalizmin değişen şartlara göre revize edilmesinden ibaret, siyasal ve ekonomik bir teoridir. 20. yy. başlarından itibaren totaliter rejimlerin artmasıyla Klasik Liberalizm(Laissez-faire liberalizmi) popüleriğini yitirmiş ve Sosyal liberalizm(Keynesyenci Liberalizm) adıyla yine klasik liberalizmin öğretilerini benimseyen fakat devlet kontrollü bir liberalizm anlayışına evrilmiştir. Burada ifade etmek gerekir ki serbest piyasanın doğal bir denge oluşturacağı anlayışını savunan klasik liberal öğreti, sonuçları bakımından başarısızlığa uğramıştır. Ayrıca Sosyal liberalizm, klasik liberalizmin negatif özgürlüğünün karşısına pozitif özgürlük kavramını çikarmıştır. II. Dünya savaşı sonrası dönemden 1970'lere değin popülerlik kazanan Keynesyenci liberalizm, bu tarihlerde küreselleşme emarelerinin belirginleşmesi, aşırı sermaye birikim krizleri, gibi nedenlerle yeni bir reforma sokulmuş ve 20. yy ortalarından itibaren Neoliberalizm adı altında yeniden yükselmiştir. Neoliberalizmin, Keynesyen liberalizme olan eleştirileri temelde devletin, bireyleri bağımlı kılan yapısından ileri gelmektedir. Bu ekolde, ekonomide

---

³² Halis Çetin, a.g.e., s. 68-89; Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 112-113.

devletin akılcı serbest piyasaya yönelik planlamacı rolü saf dışı bırakılarak, devlete sadece ekonomik verimliliğin artırılması bakımından bir rol verilmiştir.

Neoliberalizmin ilk kökenlerini 1947'ye; Mont Pelerin Topluluğu'na değin götürmek mümkünse de Neoliberalizmin kavramsal çerçevesi temel olarak üç aşamada şekillenmiştir. İlk aşama 1970'lerle birlikte Keynezyen ekonomi politikalarına karşı, Şikago Okulu tarafından devleti tamamen dışlayan bir politika çerçevesinde, ikinci aşama, 1989 yılında devleti geri plana iten Washington Konsensüsü ile son aşamada ise 1990'ların ortalarından itibaren devletin toplumsal düzenleyici rolüne ihtiyaç duyulduğu üzerine şekillenen, John Williamson tarafından ortaya atılan Washington Uzlaşması ve "Üçüncü Yol" üzerine yapılan tartışmalar üzerinden şekillenmiştir. Washington Uzlaşısı kapsamında, devletin rolü askeri savunma ve yasal ve iktisadi politika ve altyapının oluşturulması olarak görülmüştür. Neoliberalizmin altyapısı hazır olduktan sonra onu harekete geçiren olaylar olarak çoğu zaman Vietnam savaşı, OPEC Petrol krizi görülmektedir. Neoliberalizmin başlıca savunucuları arasında teorinin düşünsel kökenlerini ilk ortaya koyan Friedrich Hayek gelmektedir. Ondan başka savunucular Milton Friedman ve Arnold Harberger'dir. Neoliberalizmin savunduğu serbest piyasa ekonomisi, Amerika'da 1981'de başkanlık koltuğuna oturan Ronald Wilson Reagan, İngiltere'de Muhafazakar Parti'den 1979'da başbakan seçilen Margaret Thatcher, Almanya'da ise 1982'de başbakanlığa seçilen Helmut Kohl yönetimlerinde politik karşılığını bulmuş ve bu ülkelerden çevrelere servis edilmiştir. Devlet aktörü dışında IMF, Dünya Bankası gibi finansal kuruluşlar da Neoliberalizmin yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda, piyasanın kendini düzenleme açısından en iyi mekanizma olduğu kabul edilmeye devam edilmekle beraber, piyasanın düzenlenmesi gerektiği kanısı yükselmeye başlamıştır.

Neoliberalizmin temel varsayımlarına bakılacak olursa bu varsayımların Ortodoks öğretinin serbest ticaret mantığına dayandığı anlaşılmaktadır. Serbest ticaretin tüm uluslara doğal olarak bir fayda sağlayacağı tezi üzerine kurulan Neoliberalizm, bu süreçte kurumsallaşmanın sağlanmasına vurgu yaparak aslında kendi devamlılığını kapitalist küreselleşme ile sürdürmek, varlığını sürdürürken ki güvenliğini de devlet erkiyle sağlamak istemektedir. Neoliberalizm, yine bu süreçte bireylerin ucuz emek gücünü serbest piyasaya yönlendirecek argümanlar içermektedir.

Öyle ki bireyleri sadece kendi çıkarlarını düşünen, rekabetçi katılıma yönlendirerek, bireyciliği evrenselleştirmiş ve kendisine dönük oluşabilecek sosyo-ekonomik ve siyasi kolektif hak arayışlarının önüne geçilmiştir. Böylece bireyler oy kullanma ve üretmek-tüketmek temelinde robotlaştırılmıştır. Neoliberal teorinin küresel ekonomi, özelleştirme, refah devletinin deregülasyonu, adem-i merkezîyetçilik gibi istekleri ağır basmaktadır.³³ Denilebilir ki Neoliberalizm, klasik liberalizme bir geri dönüştür.

1.3. Realizmin Kökenleri ve Ortaya Çıkışı

Uluslararası ilişkiler teorileri, her şeyden evvel, insanlığın özünü anlama ve bu anlamlandırmadan hareketle bir çıkarımda bulunma çabasının ürünüdür. Anlamlandırmanın neticesinde varılan sonuçlar, uluslararası hukuka göre belirli bir halka sahip olması gereken devlet aktörlerinin davranışlarına uygulanarak, onların iç ve dış politikalarını belirlemektedir. Temel teoriler, birbirlerini genel olarak eleştirme yoluyla ortaya çıkmış olup zaman içerisinde kendi içlerinde revizyona uğratılmışlardır. Bu, sınırları henüz bilinmeyen insan ırkının dinamik dünyasının kaçınılmaz bir sonucudur. Bu dinamik yapıda çoğu kez tek bir teoriye bağlı kalınsızın işleyen sistemler eşdeğerlerine karşı nispi bir başarı göstermektedir. Minimum zarar ile varlığını sürdürme refleksine bağlı olarak ortaya atılan teorilerin her birinin felsefi kökeni, insan doğasına ait henüz soyut olan- bazı şeylerin ve korunma- varlığını sürdürme arzusunun doğru yapılandırılması çabasına dayanmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki her teori bir deneyimin ürünüdür. Dolayısıyla realizme de bu algı ile yaklaşmak gerekmektedir.

Realizmin kökeni, ilk insanın oluşumuna dair bilinen tarihimize değin uzanır. Burada ifade etmek gerekir ki realizm, insanın dışında da sıkça karşılaştığımız bir doğa halidir. Fakat henüz insan ırkı dışındaki varlıkların insanlar gibi bir siyasi yapılanma içerisine girip girmediklerini tespit edemiyoruz. Sadece kendi aklımız ve geliştirdiğimiz iletişim dillerine yaslanarak, dışladığımız canlılarda da tıpkı

---

³³ Çiğdem Demircan, *Neoliberalizm ve Reformizmin Sınırları: Üçüncü Yol Mümkün mü?*, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2008, s. 5-29; Bülent Evre, "Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi" *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 48 Sayı 4, s. 2; Nurhayat Çalışkan Akçetin, Eyüp Akçetin, a.g.e., s. 21.

insanlardaki gibi salt içgüdüsel olmayan sosyal, siyasi ekonomik pek çok düzenin bilinç dahilinde kurulmuş olması muhtemeldir. Konunun dışına taşmamak adına şu anda sadece bilinen tarih verileriyle hareket etmek durumundayız.

Yazılı verileriyle sabit olmak üzere ilk realist söylemlerin Eski Yunanlı tarihçi ve asker³⁴ Thucydides'in *History of The Peloponnesian War* (Peloponnesos Savaşları)'da olduğu görülmektedir. Atina ile Sparta arasındaki savaşları anlattığı eserinde Thukididis, güce, anarşiye, adaletsizliğin de bazen adalet olabileceğine sık sık vurgu yapmıştır.³⁵ Bundan başka realizmin entelektüel tarihçesinde Machiavelli(1469), Hobbes(1588) ve Rousseau(1712) önemli isimlerdir.³⁶

İki savaş arası dönemde revaçta olan idealist paradigmanın temel varsayımlarının geçerliliğini kanıtlamak için pek çok suni yapılanma kurulmuştur. (Milletler 1920 Cemiyeti, 1925 Locarno Anlaşması, 1928 Briand Kellog Paktı v.b.)³⁷ Fakat I. Dünya savaşı sonunda kurulan eşitsiz düzeni değiştirme gayreti özellikle de 1930 sonrası dönemde gerçekleşen krizlerle birleşince, bu yapılanmalara olan hakim inanç da körelmeye başlamıştır. 1939'da da yeniden başlayan dünya savaşı ile beraber liberalizmin bir eleştirisi olarak ortaya çıkan realist uluslararası ilişkiler teorisi popülerlik kazanmıştır. Liberal görüşün yeni bir dünya savaşını öngörüp engelleyemeyişi karşısında daha rasyonel bir tutum sergilenmesi gerektiği tezinden hareket eden realist teorisyenler, uluslararası ilişkilerin ilk büyük tartışması sayılan liberalizm-realizm tartışmasını başlatmışlardır.³⁸

Bu tartışmada realistler alaycı bir ifade ile liberalizme “ütopyacılık” yakıştırmasında bulunmuşlardır. Bu tartışmanın öncülüğünü ise İngiliz tarihçi Edward Hallet Carr yapmıştır. Carr'ın *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939* (20 Yıllık Krizi,

---

³⁴ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 109.

³⁵ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, s. 43-44.

³⁶ Klevis Kolasi, “Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, Sayı 2, 2013, s. 156; Tayyar Arı, a.g.e., s. 177.

³⁷ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 112.

³⁸ Bülent Uğrasız, “Uluslararası İlişkilerde İki Yeni Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s. 142-143; Mustafa Aydın, a.g.e., s. 34.

1919-1939) adlı eserinde iki savaş arası dönemin realist argümanları sunulmuştur. Carr'a göre liberalizmin ortaya koyduğu öğretiler uluslararası politika sahasında geçersizdir. Carr, liberalizmin genel kabulleri karşısına devlet, güç ve ulusal çıkar kavramlarını koymuştur. Savaşın kaçınılmaz olduğunu ve bunun için devamlı olarak savaşa hazırlıklı bulunulmasını söyleyerek liberalizmin “savaşların önlenebilirliği” tezine de karşı bir fikir geliştirmiştir. Bu tartışmalar sürerken yaşanan II. dünya savaşı travmaları “Birinci Büyük Tartışmanın” tartışmasız olarak realizmin galibiyetiyle sonuçlanmasına neden olmuştur. Carr'dan başka başlıca realist teorisyenler(realizmin farklı yorumlamaları dahil) şu şekilde sayılabilir: Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, Gottfried-Karl Kindermann, Kenneth Thompson, George Kennan, Henry Kissinger, Thomas Schelling, Kenneth Waltz, Hedley Bull, Robert Gilpin, Barry Buzan, Charles Jones, Richard Little, John Mearsheimer, John Lewis Gaddis, John G. Ikenberry, Charles L. Glaser, Joseph Grieco.³⁹

1.3.1. Realizmin Temel Varsayımları

H. J. Morgenthau'nun *Politics Among Nations* (Uluslar Arasında Siyaset) eseri, II. dünya savaşı sonrası dönemde, realist uluslararası ilişkiler teorisinin gelişmesinde temel başvuru kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla klasik realist uluslararası ilişkiler teorisinin temel tezlerini bu eserde aramak doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu eserde realist kuramın en temel varsayımları şu şekilde sıralanmıştır.⁴⁰

- Siyaset ve toplum, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarla yönetilir.
- Uluslararası politikanın hareket noktası, güç terimi ile tanımlanan çıkar kavramıdır.
- Güç, uygulandığı zaman ve mekana bağlı olarak farklılık gösterebilir, ancak politikanın özü olan çıkar kavramı zamandan ve mekandan etkilenmez.

---

³⁹ Mustafa Aydın, a.g.e., s. 34-37; Tayyar Arı, a.g.e., s. 163-196.

⁴⁰ Hans Morgenthau, “Politics Among Nations”, 1954; 4-10; [Aktaran: Klevis Kolasi], “Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, 2013; 156-157.

- Evrensel moral ilkeler, evrensel soyut formüller biçiminde, devletlerin eylemlerine uygulanamaz.
- Politik Realizm belli bir ulusun moral arzularını evreni yöneten moral yasalarla tanımlamaktan kaçınır.
- Siyasal alan, kendi başına ve bağımsız bir alandır.

Görüldüğü üzere bu tezler, insan doğasını siyasetle özdeşleştiren, iç ve dış politikayı keskin çizgilerle birbirinden ayıran, güce vurgu yapan, ulusal çıkarı önceleyen, ahlak kavramını politikadan soyutlama yoluna giden söylemlerden oluşmakta ve uğruna sayısız eser yazılan klasik realist uluslararası ilişkiler teorisinin de en çekirdeğini oluşturmaktadır.

İnsan doğasını da “bencil” olarak tanımlayan Morgenthau bu tanımını devlete de uyarlamıştır. Ona göre insanlar gibi devletler de *animus dominandi* (hükmetme arzusu) içerisindedir.⁴¹ H. J. Morgenthau’ya göre uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesidir ve güç bir kişinin (veya devletin) davranışlarını veya düşüncelerini etkileyebilme kapasitesidir.⁴²

Realizme göre insanlar doğa durumunda bencil ve kötüdür. İnsanlar sürekli olarak güç(power) ve iktidar arayışı içerisindedir. Bu arayış güdüsünü yok etmek hayalperestliktir. Devletler de tıpkı insanlar gibi güç peşinde koşar fakat insanlardan farklı olarak, bu arayış daha geniş bir alan olan ulusal çıkarlara işaret eder.⁴³ Westphalia anlaşmasından beri “egemen eşit” sayılan devletlerin oluşturduğu uluslararası sistemde, anarşik bir ortam söz konusudur. Bu anarşik ortamda kaçınılmaz olarak savaşlar çıkmaktadır ve bu savaşlar güç elde etmenin en etkili yoludur.⁴⁴ Realist uluslararası ilişkiler teorisinde bütüncül ve en temel aktör olan devletler, varlığını devam(national surviva) ettirmek, güvenliklerini sağlamak ve ulusal çıkarlarını (national interest defined in terms of power) gerçekleştirmek üzerine

---

⁴¹ Klevis Kolasi, a.g.e., s. 157.

⁴² Hans Morgenthau, **Politics Among Nations**, 1967; 25-26; [Aktaran: Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen:], **Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık**, 2004; 61.

⁴³ Bülent Uğrasız, a.g.e., s. 143.

⁴⁴ Mustafa Aydın, a.g.e., s. 37-39.

güdümlenmişlerdir, Ulusal çıkarlar çoğu kere nispi olmakla beraber, ulusal çıkar ve güvenliğini korumanın en etkili yolu olarak askeri güç görülmektedir. (Coğrafya, demografi, doğal kaynaklar ve jeopolitik unsurlar v.b da göz ardı edilmemişse de bu faktörler realizmde gücün unsurları olarak görülmüştür.) Bu tutumuyla devlet aktörünün rasyonel olduğu varsayılır. Devlet aktörünün bu yöndeki rasyonel davranışları *high politics* (yüksek politika) olarak övgüyle nitelendirilirken, ekonomi ve toplumsal konulara olan politikalar *low politics* (alçak politika) şeklinde ikincilenir. Realist uluslararası ilişkiler teorisinin bu konuları da tümünden etkisiz saymaması her şeye rağmen kayda değerdir. Bundan başka realist teori, objektiflik ve evrensellik iddiasında bulunmaktadır. Bu iddiaya istinaden kendisine *grand theory* (büyük teori) denilmektedir.⁴⁵

Denilebilir ki realist uluslararası ilişkiler teorisi, bir insan-devlet modeli ortaya çıkararak uluslararası ilişkiler sisteminin işleyişini “güç mücadelesi” üzerinden açıklama getirmiştir. Elbette ki sistemi tek bir teori ile izah etmek son derece güçtür fakat insan özelinde düşünüldüğünde bilinen ezelden günümüze değin realist teori, her zaman argümanlarını destekleyen olaylara tanıklık etmiştir. Bu evrensellik iddiasını kanıtlamaktadır. Anti-realist gelişmeler ise realizmin geçerliliğini ortadan kaldırmaktan ziyade onu daha da kuvvetlendirmiştir. Nitekim yeni dünyamızda ortaya çıkan soft power (yumuşak güç) unsurları dahi tedricen realizmin argümanlarına hizmet eder hale gelmektedir. Özü itibariyle anti-realizmi çağrıştıran bazı oluşumların zaman zaman meydana getirildiği örnekler olmuşsa da bunların kısa sürede iç ihtilaflara ve farklı kaygılara bürünerek misyon ve vizyonundan sapması sıkça karşımıza çıkan bir gerçekliktir. Realizmin ebedi olması konusu da güncel verilerimizden hareketle kuvvetle muhtemeldir. Zira ciddi bilimsel araştırmalardan hareketle tahayyül edilen gelişmeler hep realizmin argümanlarını desteklemektedir. Bunlara komplo teorisi de denilebilirse de böyle kötü senaryoların yazılması dahi birer korku ürünüdür. Dolaylı olarak bu da bizi realizmin ebedi olarak evrenselliğine yaklaştırmaktadır. Burada kastedilen en öz biçimde realist teorinin argümanlarının ezelden gelip ebede giden evrenselliğidir. Oysa realizmin farklı yorumlamaları için aynı evrensellikten bahsetmek güçtür. Bu iddia, kendilerinin konjonktürden kaynaklı olarak (sonradan) ortaya çıkmalarıyla da ters düşecektir.

---

⁴⁵ Klevis Kolasi, a.g.e., s. 157-158.

1.4. Neorealizm

Uluslararası ilişkileri güç temeline oturtan realist uluslararası ilişkiler teorisi, II. dünya savaşından sonra da gelişimini sürdürmüştür. Daha evvel ifade ettiğimiz üzere Hans J. Morgenthau'nun 1948'de yayınlanan *Politics Among Nations* (Uluslar Arasında Siyaset) kitabı realist disiplinin gelişmesinde ve şekillenmesinde temel başvuru kaynağı haline gelmiştir. Bu eser üzerinde yükselen düşünüş ve eleştirilere özellikle 1970'lerin başlarından itibaren yaşanan birtakım yeni ve klasik realist teorinin getirdiği açıklamaları aşan gelişmelerin de eklenmesiyle realist teorinin farklı yorumlamalarına ihtiyaç duyulmuştur.⁴⁶ İşte bu çabanın bir ürünü olarak realizmin modern bir yorumu olan Neorealizm teorisi geliştirilmiştir.

Klasik realizm gibi Neorealizm de güç unsuru üzerine kurgulanmış bir teoridir. Her iki teoride de temel aktör bencil, çıkarıcı, üniter devletlerdir, devlet ve devlet adamlarının rasyonel davrandıkları varsayılır. Aradaki temel farklar; klasik realizm güç mücadelesi üzerine odaklanırken, Neorealizm ise uluslararası sistemdeki anarşi olgusu üzerine yoğunlaşır. Klasik realizmde, anarşi doğal bir sonuç olarak görülmekte iken Neorealizmde anarşi olgusu bir neden olarak ele alınır. Neorealizm, devletlerin uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan bir güvenlik ikilemi (security dilemma) yaşadıklarını savunarak, bunun savaşların nedeni olduğunu ifade etmişlerdir. Böylece nedensel anarşi insan doğasının değil sistemin eksikliklerine vurgu yapmaktadır. Klasik realizmde devlet aktörünün davranışını belirleyen bizzat egemen olma hırısı iken Neorealizmde ise egemenliğini diğerine kaptırma kaygısı o devletin davranışlarını belirlemektedir. Hem klasik realizmde hem de Neorealizmde yapı uluslararası sistemi anlamlandırmada analiz açısından önemli bir konumdadır. Fakat realizm bunu insan doğasını temele alarak yaparken, Neorealizm ise insan doğasının eksikliğini analizlerinin dışında tutmuştur. Öyle ki Neorealizmde moral unsurlara klasik realizmdeki kadar katı bir bakış da yoktur.⁴⁷

Denilebilir ki Neorealizm, realizmi bilimselliğe yaklaştırma çabasının bir ürünüdür. Klasik realizmin geliştirilmesine olan bu ihtiyacı hem argümanlarının

---

⁴⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, a.g.e., s. 61-62.

⁴⁷ Tayyar Arı, a.g.e., s. 197-201.

tümünün birden reddedilemeyecek somut örneklerinin olmasından hem de uluslararası sistemde gerçekleşen siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bakarak anlamak mümkündür. 1970’li yılların başında bu yöndeki eğilimin en önemli nedeni, tıpkı liberal uluslararası ilişkiler teorisinin temel varsayımlarının, ikinci dünya savaşının patlak vermesiyle geçerliliğini ve etkisini yitirmesi gibi uluslararası realist teorisinin de dönem konjonktürüne uyum sağlayamamasıdır. Realist uluslararası ilişkiler teorisinin revizyona tabi tutulmasını tetikleyen olayların başlıcaları şöyledir; devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemdeki rolünün artmaya başlaması, iç ve dış siyasetin birbirine paralel işlerlik kazanmaya başlaması, Avrupa Topluluğu’nun siyasi güçten ziyade ekonomik güç olarak etkili olmaya başlaması, ekonomi ile siyasetin birbirinden ayrılamaz hale gelmesi, ABD’nin askeri üstünlüğüne rağmen Vietnam savaşında ağır yenilgi almasının realist teoriye ters düşmesi, ABD güdümlü Üçüncü dünya ülkelerinin hızla bağımsız yapılar olarak ortaya çıkmaya başlaması ve ABD’nin egemenliğinin görece azalması.⁴⁸

Realizme gerek neo-marksist, neo-liberal ve davranışsalci düşünürlerden gelen sistemsiz eleştirilerin sürdüğü bir ortamda, Hedley Bull’un 1977’de yayınlanan *The Anarchical Society*(Anarşi Topluluğu) adlı çalışması ve bundan iki yıl sonra yayınlanan Kenneth Waltz’un *Theory of International Politics*(Uluslararası Politika Teorisi) adlı çalışması, “Yapısal Realizm” (Structural Realism) olarak da adlandırılan neorealizmin, ilk sistemli örneklerini, eleştirilerin de eleştirisi olarak ortaya koymuştur.⁴⁹ Böylece uluslararası ilişkiler alanının, metotsal mahiyetteki *İkinci Büyük Tartışma*sının, *Üçüncü Büyük Tartışma*ya giden altyapısı oluşmuştur. Görüldüğü üzere teoriler farklı bilimsel tartışmalara* vesile olarak uluslararası ilişkiler disiplininin kendini geliştirmesinde birincil rol oynamıştır.

---

⁴⁸ Klevis Kolasi, a.g.e., s. 158; İskender Serdar, Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, *The Journal of Europe- Middle East Sociel Science Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2015, s. 15.

⁴⁹ Mustafa Aydın, a.g.e., s. 48; Klevis Kolasi, a.g.e., s. 159.

* Tartışmalar arasında net tarihsel ayrımlar olmayıp bahsedilen “Üç Büyük Tartışma” arasında daha spesifik tartışmalarda hasıl olmuştur. Örneğin; Neorealizm, Neo-liberalizm ve Neo-Marksizm tartışması yine 1960-80 arasında yaşanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVİR VE ŞAHSİYET

2.1. Osmanlı Devleti'nin Çöküş Yılları ve Mustafa Kemal

Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren genel manada bir duraklama içerisine girmiş, 18. yüzyılın başından itibaren de diğer imparatorluklarda olduğu gibi milliyetçilik akımından etkilenmeye başlamıştır. Bu yüzyılda, Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımının etkisi, Sanayi İnkılabının İmparatorluğa olan olumsuz etkileri, kapitülasyonların olumsuz etkileri ve çoğaltılabilecek pek çok nedenden dolayı özellikle Balkanlarda Osmanlı aleyhine bir hareketlilik yaşanmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gücünü büyük ölçüde kaybetmesi ve sürekli gerilemeye başlaması, Avrupalı büyük güçlerin geleneksel doğu politikalarında değişikliğe yol açmıştır. Bu politikalar zaman zaman Avrupalı devletleri birbirine rakip hale getirmiş aynı zamanda çeşitli ittifaklara da yol açmıştır.

19.yüzyıla gelindiğinde Büyük Güçlerin, Osmanlı Devleti'ne yakıştırdığı unvan "Hasta Adam"dır.⁵⁰ İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak adlandırılan bu yüzyıldaki gelişmeler, 1804 Sırp isyanı ile başlamış ve 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı, 1821 Yunan İsyanı, 1828 -1829 Osmanlı Rus Savaşı, Mısır Valisi Kavalı'nın İsyanı, 1853-1856 Kırım Savaşı, 1875-1878 Bosna-Hersek Krizi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ile devam etmiştir. 93 Harbi neticesinde imzalanan Ayestefenos anlaşması ise Balkanlarda Rusya etkisini artırırken, bundan tedirgin olan Avrupalı diğer büyük güçlerin yeni bir anlaşmanın imzalanması için çaba içine girdiği görülmektedir. Bu çaba sonucunda ise Berlin anlaşması yapılmış ve bu anlaşmayla da Osmanlı Devleti üzerinde büyük güçlerin aslan payı savaşı başlamıştır. Bu mücadele sürecinde Osmanlı devleti, Büyük Güçler arasındaki ihtilafları kullanarak bir denge siyaseti ile varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Aynı zamanda da özden uzak Avrupa tarzı ıslahat hareketlerine girişmiştir.

---

⁵⁰ Toktamış Ateş, a.g.e., s. 47.

Mustafa Kemal doğduğunda I. Meşrutiyet ilan edileli henüz 5 yıl olmuştur. Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nde bir çözüme, halkta bilinçsiz bir batılılaşma, kültür ikilemi, devletin kötü gidişatını engelleyecek fikir arayışları vardır. Böylece denilebilir ki Mustafa Kemal, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nden çok üstün olduğu bir zamana tanıklık etmiştir. Karışıklığın göbeği, Osmanlıların "Rumeli" olarak tabir ettiği kozmopolit bir şehir olan Makedonya'da doğan Mustafa Kemal'in, aile yapısındaki ikilem de (Annesi Zübeyde Hanım İslam inancına sahip sofı tabir olunan bir kadın olmasına karşın, babası Ali Rıza Bey daha açık görüşlü bir insandır.) geleceğine yönelik tahayyüllerinde etkiler yaratmış olmalıdır. Bu bakımdan Mustafa Kemal'in zıtlıklar içerisinde bir yön bulma-geliştirme kaygısı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Dönem Osmanlı halkının da genel bir görüntüsünü veren bu tablo, Mustafa Kemal'in liderlik etmeyi seven ruhunda farklı bir anlam kazanmıştır.⁵¹ Nitekim Mustafa Kemal'in, belki de en net şekilde hissettiği çatışma; okul çağına geldiğinde nasıl bir eğitim alacağına yönelik anne ve babası arasında geçen tartışmadır. Bu tartışma aslında kendisinin de nasıl bir dünya görüşüne sahip olacağının ilk sinyallerini bizlere vermiştir. Öyle ki Mustafa Kemal 41 yaşına geldiğinde "Vatan Gazetesi" ne verdiği demeçte şunları söylemiştir:

"Çocukluğuma dair ilk hatırladığım ilk şey, hangi okula gideceğim mevzuudur... Annem ilahilerle okula başlamamı ve mahalle okuluna gitmemi istiyordu... babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi Okuluna devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı..."

Bu tartışmalar sonucunda Mustafa Kemal annesinin arzuladığı mahalle mektebine başlamıştır. Mustafa Kemal'in mahalle mektebine başlaması annesi tarafından bir düğün edasıyla tertip edilmiştir. Fakat Mustafa Kemal, kısa süre sonra bu mektepte sıkılarak bırakmak istemiş ve aynı yıl Şemsi Efendi Okulu'na başlamıştır.⁵² 1894'te de Selanik Askeri Rüştüyesine giren Mustafa Kemal, bu okulu da başarıyla tamamlamıştır. Entelektüel gelişmesini destekleyici faaliyetlere de merak duyan Mustafa Kemal, Fransızca dil öğrenimine ağırlık vermiş ve Voltaire, Aquste Comte, J.J. Rousseau, Desmaulins, Montesquieu gibi Fransız filozofların eserlerini okuyup bunlar üzerine

⁵¹ Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, 25.Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, 2013, İstanbul, s. 17-120; Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK, Ankara 1982, s. 3.

⁵² Cemal Kutay, **Atatürk Olmasaydı?**, Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1994, s. 6-7.

arkadaşlarıyla tartışmalarda bulunmuştur.* Mustafa Kemal, Selanik'e gittiğinde dil eğitimi veren olan *College des Freres de la Salle*'ın özel kurlarına devam etmiştir. Dil öğreniminden başka siyasete olan ilgisi de henüz okul yıllarında belirginleşmiştir. Kendisinin, Napolyon ile alakalı yazıları sürekli okuduğu, J. Stuart Mill'in çalışmalarını takip ettiği Namık Kemal, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul gibi ulusçu edebiyatçıları okumaktan hoşlandığı da bilinmektedir.⁵³ Bunların yanı sıra Mustafa Kemal, şiir ve edebiyata da merak duymuştur. Mustafa Kemal'in özellikle arkadaşı Ömer Naci'nin etkisi ile şiir ve edebiyata merakının iyice artması üzerine, Manastır Askeri İdadisi'ndeki kitabet hocası Mehmet Asım Efendi'nin kendisini uyararak, bu sevdanın kendisini askerlik mesleğinde zayıf düşüreceğini söylediği görülmektedir. Mustafa Kemal, yıllar sonra bu konuyla ilgili ve öğretmenlerinin kendi hayatına olan etkisiyle alakalı şunları söylemiştir:⁵⁴

“Eğer kitabet hocamız imdadıma yetişmeseydi ben de şair olup çıkacaktım. Çünkü hevesim vardı. Ne var ki güzel yazı yazmak hevesi bende baki kaldı.”

“Baylar, açıklamak istiyorum ki, ilk esin, ana-baba kucağından, sonra okuldaki eğiticinin dilinden, vicdanından, eğitiminden alınır.”

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatına tanık biri olarak aldığı eğitimleri ve kendi özel çabalarıyla edindiği entelektüel birikimleri zihninde harmanlayarak, ülkesinin refaha nasıl erebileceği üzerine düşüncelere daldığı görülmektedir. Özellikle de göstermelik bir Meşrutiyet rejimi sonrasında, Balkan savaşlarının bahane edilerek Meclis'in feshedilip padişah eliyle istibdat* dönemine girilmesi, Mustafa Kemal'in, edindiğini belirttiğimiz entelektüel hayat felsefesine uygun düşmemiştir. Bunu ilerleyen süreçte Mustafa Kemal'in şahsi çabaları ve meşrutiyetin hararetli savunucuları olan İTC'ye üye olması bizlere göstermektedir.

---

* Mustafa Kemal'in okuduğu eserler ve içerikleriyle ilgili detaylı bilgi için **Bkz.** Şerafettin Turan, a.g.e., s. 11-43; Gürbüz D. Tüfekçi(Derleyen), **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar İle, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları**, İstanbul 1983.

⁵³ Lord Kinross, a.g.e., s. 27-34; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 5- 7.

⁵⁴ Cemal Kutay, a.g.e., s. 8.

* İstibdat uygulamalarının mahiyeti hakkında detaylı bilgi için **Bkz.** Taner ASLAN, “II. Abdülhamit'in Jön Türk Siyaseti: İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Karşı Önlemler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2010, ss. 102-131.

1898'in Aralık ayında, lise öğrenimi olan Manastır Askeri İdadisini Ahmet Tevfik adlı arkadaşıyla birinciliği paylaşarak bitiren Mustafa Kemal, bundan sonraki eğitimini payitaht İstanbul'da sürdürmek için yola çıkmış ve ilk kez doğduğu topraklardan uzun süreli olarak ayrılmıştır. Böylece 1899'da İstanbul Harp Okulu'na kayıt olmuştur. Mustafa Kemal'in şahsiyetinde derin tesir bırakan önemli bir gelişme tam da bu mektepte sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'la tanışmasıyla olmuştur. Nitekim Avrupa ve Osmanlı kültürünü kendi üzerinde harmanlamış bir kişi olan Ali Fuat'ın babası İsmail Fazıl Efendi daha evvel elit bir liseden mezun olan oğlu Ali Fuat'ı, İstanbul Harp Okulu'na kayıta getirdiğinde daha evvel öğretmenlik yıllarından tanıştığı ders Nazırı Binbaşı Refik Bey'e, oğluna aklı başında bir arkadaş bulması konusunda ricada bulunmuştur. Bunun üzerine Refik Bey, kendisine Mustafa Kemal'i önermiştir. Ali Fuat, Mustafa Kemal ile tanışmasını şöyle tasvir etmiştir:⁵⁵

“...Kısa bir süre sonra odaya on yedi-on sekiz yaşlarında sarı saçlı, parlak mavi gözlü, sarı bıyıklı, pembe yanaklı, zayıfça bir genç girdi... “Dershanemiz biraz karanlık, fakat yüreğimiz aydınlıktır” dedi. Böylece onunla ilk cümlesinde bile ayrı mana olan bir hava içinde tanıştık.”

İsmail Fazıl Bey kısa süre içinde Mustafa Kemal'i de evladı gibi benimsemiştir. Bu sevgi, Mustafa Kemal'in Harbiye'ye gelişinden 1905 yılına değin hafta sonu ve yarıyıl tatillerini Fazıl Beylerin konağında geçirmesinde etkili olmuştur. Çok kültürlü bir yapısı olan bu konağın lüksü, doğu-batı karmasını içerdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal'in, İsmail Fazıl efendinin bazen işi gereği bazen de eğlence amaçlı olarak verdiği ziyafetlerde askeri bürokrasiyi yakından görmüştür. Ali Fuat bu günleri şöyle tasvir etmiştir:⁵⁶

“...Çoğu zaman Mustafa Kemal, belli misafirlerin kimler olacağını sorar, fikir ve kanaatlerine değer verdiklerinin sohbetinde bulunabilmek için beni de ikna eder ve evde kalırdık. Sofra ve sonrası saatlerde her konuyu dilediğimiz gibi konuşurduk. Ağabeyim, ben ve zaman-zaman davet ettiğimiz sınıf arkadaşlarımız arasında en çok Mustafa Kemal kendilerine soru sorar, düşüncelerini açıkça anlatır, hatta bazen tartışmaya girerdi...”

---

⁵⁵ Cemal Kutay, a.g.e., s. 9-12.

⁵⁶ Cemal Kutay, a.g.e.,s. 14-18.

Yine bu toplantılara katılan Osman Nizami Paşa'nın bir defasında “*İstibdad idaresi elbette bir gün yıkılacaktır. Fakat onun yerine Batılı anlamda bir idare gelip memleketi her bakımdan acaba kaldırabilecek midir? Bu, bir kadro ve ideal meselesidir. Ben buna inanmıyorum.*” demesi üzerine Mustafa Kemal heyecanla lafa girerek; “*Paşa Hazretleri... Batılı anlamdaki idareler de zamanla gelişmişler ve tamamlanmışlardır. Bugün uyur gibi görünen milletimizin büyük cevher ve kabiliyeti vardır. Fakat bir inkılap vukuunda bugün işbaşında olanlar yerlerini muhafaza etmeye kalkışarlarsa, o vakit buyurduğunuzu kabul etmek lazım gelir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada layık insanlar çıkacaklardır.*” demiştir. Nizami Paşa konaktan ayrılırken Mustafa Kemal'e, “*Mustafa Kemal Efendi oğlum, görüyorum ki İsmail Fazıl Paşa seni takdir etmek hususunda yanılmamış. Şimdi ben de onunla aynı fikirdeyim. Sen, bizler gibi yalnız kurmay subay olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekan ve yüksek kabiliyetin memleketin istikbalinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir iltifat olarak alma. Sen de memleketin başına gelen adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zeka emareleri görmekteyim. İnşallah yanılmamış olurum*” diyerek ayrılmıştır.⁵⁷

İstanbul Harp Okulu'nu da 1901'de teğmen olarak tamamlayan Mustafa Kemal, 1902 de teğmen rütbesiyle Harp Akademisi'ne kayıt olmuş, bu okulun ikinci sınıfına geçtiğinde yani 1903'te Üsteğmen rütbesine yükselmiştir. 1905'te de Harp Akademisi'nden Kurmay Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Siyasi düşünceleri bu eğitim süreçlerinde olgunluk kazanmaya başlayan Mustafa Kemal, bazı arkadaşlarıyla Harbiye'deki eğitim yılları boyunca, padişahlık yönetimindeki aksaklıklarını dile getiren gizli bir gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Daha sonra bu hareketi yüzünden kısa süreli olarak hapse atılmış ve ertesinde de bir yıldırma politikası olarak, aynı yıl Şam'da bulunan 5. Ordu'ya atanmıştır. Mustafa Kemal, burada da Osmanlı askerlerinin halka zorbalık ettiğine tanıklık etmiş ve bu durumu kabul etmeyeceğini gösteren tutumlarıyla yine diğer rütbelilerin nazarında sivrilmeye başlamıştır. Ayrıca hep alışık olduğu Selanik, İstanbul ve Beyrut gibi dönem Osmanlısının görece modern yerlerinden sonra çölün kalbinde kalan Mustafa Kemal, kısa süre sonra cehaletin asıl

---

⁵⁷ Cemal Kutay, a.g.e., s. 19.

büyük düşman olduğunu anlamış* ve bu fikirde olan bazı subay arkadaşlarıyla 1906'da amacı ihtilal yapmak olan "Vatan" adlı gizli bir cemiyet kurmuştur. Mustafa Kemal, daha sonra Selanik'e giderek, burada eski okulundan tanıdıkları bazı rütbeli isimlerden de destek alarak cemiyetin bir koridorunu oluşturmuş ve artık cemiyetin adı "Hürriyet ve Vatan" olarak değiştirilmiştir. Bir gece vakti eski dostu, şair Ömer Naci'nin evinde toplanan, sayıları yirmiyi bulmayan bir grup, bir kader birliği için tören düzenlemişlerdir. Bu tören öğrenildiğinde padişah II. Abdülhamid, Mustafa Kemal'in yakalanması için emir vermiş fakat Mustafa Kemal, kurduğu bağlantıları sayesinde yakalanmadan Şam'a geri dönmüştür. Burada bir müddet tepki çekmeden görevini yapan Mustafa Kemal'in rütbesi, 20 Haziran 1907'de kolağasıyla çıkarılmış ve 13 Ekim 1907'de 3. Ordu'ya atanarak Selanik'e bu kez resmi olarak geri dönmüştür.⁵⁸

Şimdi hiçbir gayrı resmîlik içermeyen bu yeni görev, Mustafa Kemal'i yapmak istedikleri noktasında daha da cesaretlendirmiştir. Nitekim bu yıllarda Rumeli diyarında II. Abdülhamid'in istibdat sultanı zayıflamış durumdaydı. Cemal Kutay bir eserinde henüz 1907 yılında bizzat Mustafa Kemal tarafından bir Misak-ı Milli haritasının çıkarıldığını ve bu haritanın 1920'de kabul edilmiş olan Misak-ı Milli'den çok farklı olduğunu bize aktarmıştır. Ali Fuat Cebesoy'un ölümünden sonra incelediği belgelerden saptadığını söylediği bu Misak-ı Milli'de Kıbrıs adası, Oniki adalar, Selanik-Manastır-Kosova-Yanya ve Trakya bir bütün olarak Türklere ait gösterildiğini yazmıştır.⁵⁹

Bu husus, Mustafa Kemal'in Selanik'e döndükten sonraki çalışmalarının derinliği hakkında bizlere ipucu vermektedir. Mevcut tarihte Selanik'te Rus, Rum, Sırp, Avusturya, Bulgar çetelerinin ortalığı cehennem yerine çevirmiş olduğu görülmektedir. Bu sırada da padişahlık rejiminin etkin bir müdahale ve önlemede bulunmaması ise bölge halkında padişaha karşı bir kin uyandırmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra Fransız İhtilali sonrası yayılan fikir akımlarından etkilenilerek bir grup aydın tarafından kurulan İT adlı cemiyet de bölgede hürriyet arzusunun yayılmasında etkili

---

* Mustafa Kemal'in Şam ve Belgrad'da yaşadığı ve onu etkileyen iki olay için **Bkz.** Şerafettin Turan, a.g.e., s. 4.

⁵⁸ Lord Kinross, a.g.e., s. 34-42.

⁵⁹ Cemal Kutay, a.g.e., s. 23.

olmuştur.⁶⁰ İT'nin kökenleri, 1865'te İstanbul'da bir grup aydın tarafından (Mithat Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Agah Efendi) “Yeni Osmanlılar” adıyla kurulan⁶¹ ve I. Meşrutiyet'in ilan ettirilmesinde etkili olan cemiyetin fikriyatına dayanmaktadır. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin adı, 21.05.1889'da da Tıbbiyeli bazı öğrencilerin (Ohrili Dr. İbrahim Temo, Arapkırlı Abdullah Cevdet, Diyarbekirli İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Bakülü Hüseyinzade, Ali Beyler, Konyalı Hikmet Emin, İsmail İbrahim Beyler, Ali Rüştü Bey, Şerafeddin Mağmumi Bey, Asaf Derviş Bey, Arif Bey) tarihe “İnciraltı” ve “Onikiler” diye geçen gizli bir toplantıyla bir araya gelmesiyle “İttihadi Osmani Cemiyeti”ne evriltirilmiştir. Daha sonra da cemiyetin adının İT olması kararlaştırılmıştır.”⁶²

İttihadi Osmani'nin amacı, 1895'te çıkardıkları cemiyetin ilk tüzüğünden anlaşıldığı üzere meşruti bir padişahlık yönetimidir. Fakat Cemiyetin üyelerinin de meşrutiyeti nasıl ilan ettireceklerine dair farklı düşüncelerinin olması bu cemiyet içinde de gruplaşmaların olmasına neden olmuştur.⁶³ Her şeye rağmen bu cemiyet, Mustafa Kemal'in Selanik'te kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nden daha etkili olmakta idi.⁶⁴ Bunun farkına varan Mustafa Kemal, kendisine Dr. Nazım Bey tarafından iletilen Cemiyetlerin birleştirilmesi teklifini kabul etmiş⁶⁵ ve kendisi de 29 Ekim 1907'de 322 sıra numarasıyla İTC'ye üye olmuştur. Mustafa Kemal'in bu hamlesi bilinçli bir politikanın ürünü olarak görülmektedir. Zira İTC'ye yeni üye alımlarında yapılan Mason geleneğine benzer törenler,⁶⁶ daha evvel kendi kurduğu “Vatan” adlı cemiyette Mustafa Kemal'in uygulamadığı şeyler (Silah üzerine yemin

---

⁶⁰ Lord Kinross, a.g.e., s. 43.

⁶¹ Yılmaz Kızıltan, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006, s. 254.

⁶² Cemal Kutay, **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki**, Tarih Yayınları, İstanbul, 1964, s. 68-69.

⁶³ Hüseyin Vehbi İmamoğlu, “Sultan Abdülhamid'e Muhalefet: İttihat ve Terakki Cemiyeti ve I. Dünya Savaşına Giden Yol”, *The Journal of Academic Social Science Studie*, 2015, s. 224-225.

⁶⁴ Lord Kinross, a.g.e., s. 43.

⁶⁵ Cemal Kutay, a.g.e., s. 21.

⁶⁶ Taner ASLAN, “II. Abdülhamit'in Jön Türk Siyaseti: İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Karşı Önlemler”, Cilt 3, Sayı 1, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, s. 105-106.

hariç) içermektedir.⁶⁷ Fakat yine de yapmak istedikleri noktasında bu güçlü örgütün gücünden yararlanmak istediği açıktır.

Osmanlı Devleti'nin henüz Lale Devri'nden başlayarak 3.Selim'le artan bir şekilde batılılaşma eğilimi gösterdiği, kendi yetersizliğini kabul ettiği fakat bu yetersizliğini yüzeysel birtakım ıslahat ve baskı yoluyla gidermeye çalıştığı görülmektedir. Bu ise kafası karışık bir ülke yönetimi, “Batılılık” ve “Osmanlılık” arasında kalmış bir toplumu ortaya çıkarmıştır. Avrupa’da kapitalizmin temelleri atılıp Osmanlı ülkesinin egemenliğini geçersiz kılınırken, Osmanlı Devleti’nde açılan batı tarzı okullarda eğitim gören Avrupa kültürünü görmüş İTC üyeleri de bu tezatlığı ortadan kaldırmak gayretiyle kendi ülkelerinde örgütlenmeler kurmuşlardır.⁶⁸

İTC, bu gayeyle çalışmalarını sürdürmüş ve Osmanlı'nın geleceğini tayinde önemli roller üstlenmiştir. İttihatçıların gayelerine ulaşmada izledikleri yol, padişahlık ile halifelik kurumunu ayrı tutmaya gayret etmek ve bu sayede çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı halkının dini hassasiyetlerini karşılığın almamak, aksine bu hassasiyetleri kullanarak emellerine ulaşmak şeklindedir. Cemiyet, istibdat rejiminin Osmanlı imajına zarar verdiğini, Abdülhamit rejiminin bir “menfaat çetesi” olduğunu ve islam ahlakına ve dönemin siyasal gerekliliğine uymadığını savunmuştur. İttihatçıların yazılarının çıkarıldığı gazetelerde bu savundukları düşünceler somut örnekler üzerinden desteklenmeye çalışılmıştır. Örneğin, II. Abdülhamid’e olan karşıtlık, Mizan Gazetesi’nde çıkan bir yazıda şöyle ifade edilmiştir:

“Kuran, şeriat, devlet, namus, bekayı istiklal Sultan Hamid’in bu kadar mekruh ve miskin olan şahsı için feda edilecek mi, edilmeyecek mi? İşte meselenin dosdoğrusu budur! Ahmed Midhat Efendi zımnen “edilmelidir” diyor ve etmeyenleri Allah’ın ve Peygamber’in lanetlerine havale etmek istiyor. Biz ise “Hayır! Bin aded Hamid bile Allah ve Peygamber için feda olunur” diyoruz.”

Halkın maddi ve manevi algılarını, kendi inandıkları gayeler yolunda etkin olarak kullanan İttihatçılar, Osmanlı'nın siyasi tablosunu yazılarında işleyerek en sade

---

⁶⁷ Lord Kinross, a.g.e., s. 44-45.

⁶⁸ Ozan Örmeci, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 8, 2010, s. 95-97.

vatandaşın dahi anlayabileceği sadelikte halka sunmuşlardır.⁶⁹ Böylece Osmanlı halkının bir kısmı, zaten somut olarak görüp yaşadıkları zorlukları farklı şekilde yorumlamaya başlamış ve sorgulamaya başlamıştır. Nitekim İttihatçıların çabaları sonucu II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra da ülkede cemiyetleşme ve siyasal katılım oranları yükselmiştir. Bu durum Osmanlı demokratikleşmesine büyük yarar sağlamıştır.

İttihatçılar bir süre sonra genç subay Enver Paşa'nın dağa çıkmasıyla padişaha karşı resmen ayaklanmışlardır. Abdülhamid'e bir uyarı vererek ve meşrutiyeti tekrar ilan etmesini istemişlerdir. İsteklerinin kabul edilmemesi durumunda da padişahlığa kardeşini geçireceklerini söylemişlerdir. Bu gelişmeler üzerine II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti tekrar ilan etmiş ve Enver Paşa, halkın gözünde bir kahramana dönüşmüştür. Fakat II. meşrutiyetin ilanından sonra İttihatçıların vizyonunun dar kapsamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim gayeleri, mevcut padişahı devirip meşrutî bir padişahı tahta çıkarmak şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal ise bu gruba üye olmakla beraber bu sığ gayenin yanlışlığından sürekli olarak etrafındakilere bahsetmiştir.⁷⁰

İTC, kendisinin gayelerini eleştirerek dik başlılık eden bu üyesini, kendisine uzak bir yerde ve angarya sayılabilecek cemiyet görevi verilmesi şeklinde cezalandırmıştır. Cemiyetin, Mustafa Kemal'e verdiği görev İttihatçıların otoritesini tehdit eden gelişmelerin yaşandığı Trablusgarp'a giderek durumu iyileştirmesidir. Bu tarihlerde Trablusgarp halkı, İT hareketine karşı yoğun bir muhalefet içerisindeydi. Mustafa Kemal 1908'in Eylül ayında Trablusgarp'a vardığında İT'yi temsil ettiğinden dolayı hoş karşılanmamıştır. Bu noktada Mustafa Kemal, tarikat liderlerini yanına çekerek yerel halka tepeden inmece bir politika izlemiştir. Özellikle de Selanik'e dönmeden önce uğradığı Bingazi'de, askeri otoriteyi sabote eden Mansur adlı Arap şeyhini, askeri bir operasyon düzenleterek tutuklatması ve ertesinde de ona dini bazı güvenceler vererek yatıştırması dikkat çekicidir. Burada hem ben istersem seni kolaylıkla alt ederim, mesajı verilirken hem de ama amacım bu değil, mesajını

⁶⁹ Gökhan Kaya, "Eleştirel Söylem Tutumundan Karşıt Kamusal Alan Yaratmaya Geçiş: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamit'e Muhalefeti", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 48, Sayı 2, 2015, s. 83-87.

⁷⁰ Lord Kinross, a.g.e., s. 45-48.

vermiştir. Bu politika, salt askeri gücün Mustafa Kemal nazarında yeterli olmadığına işaret ederken gücü araç olarak kullandığını da göstermektedir. Böylece Mustafa Kemal, Trablusgarp'taki vazifesini tamamlayıp Selanik'e geri dönmüştür.⁷¹

Mustafa Kemal, Selanik'e geri döndükten sonra da özellikle payitaht İstanbul'da İttihatçılarla mevcut rejim savunucuları arasında her sahada bir çatışmanın yaşandığı bir manzara vardır. Bu noktada belirtmek gerekir ki bu çatışmalar çoğu kez birbirini karalamaya dönük propagandalar, sindirme, tehdit, dini hassasiyetleri kullanma şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yolla da halkın kendi tarafına çekilmesine çalışılmaktadır. Ayrıca Büyük Güçlerin de Osmanlı Devleti'ndeki bu çatışmaları yönlendirme gayreti göze çarpmaktadır. Bu süreçte Avrupalı büyük güçler için önemli olan Osmanlı Devleti'ndeki mücadeleyi, kimin kazanacağı değil meşrutiyet-mutlak monarşi rejimlerinden hangisinin uzun vadede çıkarlarına daha fazla hizmet edeceği'dir. Avrupa'da da bu konuda bir ikilem göze çarpmaktadır. Önceleri meşrutiyetçilere olumlu bir yaklaşım sergilenirken daha sonra ise İttihatçılara, karşı devrim olarak ve Sultan Abdülhamid'in de desteğiyle çıkarılan 31 Mart Ayaklanması'nı destekledikleri görülmektedir. Tabi ki tüm Büyük güçler için aynı şey geçerli olmayıp farklı Batılı ülkelerin Osmanlı iç işleri hakkında farklı tahayyülleri olmuştur. Burada değişmeyen unsur ulusal çıkarlarına uygun olanın yanında yer aldıklarıdır.⁷² Örneğin, Osmanlı ülkesinde meydana gelen meşrutiyeti İngiltere başlangıçta olumlu karşılamış fakat anayasa yürürlüğe girdikten bir hafta sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward şunları söylemiştir:⁷³

“Eğer Türkiye meşrutiyeti kurar, bunu ayakları üzerinde tutmayı başarır ve kendisi güçlenirse, bunun sonuçları şu an bizim hiçbirimizin göremeyeceği noktalara ulaşacaktır. Mısır'daki etkisi müthiş olacağı gibi, Hindistan'da da etkileri hissedilecektir...”

Bu açıklamadan görüldüğü üzere İngiltere'nin demokrasi algısı, tamamen çıkarlarına dönüktür. Demokratik rejimlerin yaygınlaşmasına olan istekleri, kendi kurduğu

---

⁷¹ Lord Kinross, a.g.e., s. 48-50.

⁷² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918)**, 2.Baskı, Cilt 9, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 80.

⁷³ Feroz Ahmad, “İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası 1908-1919”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 293.

sömürge imparatorluğuna örnek teşkili açısından ulusal çıkarlarına aykırıdır. İngiltere artık bu kaygıyla İttihat hareketine, karşı hareketlere girişmiştir. İstanbul'da İngilizce yayınlanan Levant Herald Gazetesi, İT ile Türklere karşı sistemli bir yayım yapmaya başlamıştır. Ayrıca İngiliz Elçiliği baş tercümanı M. Fritch, Volkan Gazetesi sahibi Derviş Vahdeti ile sıkı temaslara girişmiştir. Times Gazetesi, İttihatçılar hakkında çıkan eleştiri yazılarını satın alarak kendi dillerine çevirip yayınlamışlardır. Sinop Mebusu Rıza Nur, İkdam Gazetesi'nde, İT aleyhine yayımlamış olduğu bir yazısının Times Gazetesi tarafından 175 İngiliz lirasına satın alınmış olduğunu iftihar ile kamuoyuna duyurmuştur. 31 Mart Ayaklanması'nın çıktığı sıralarda genç bir gazeteci olan Ahmet Emin Yalman ise hatıratında İngilizlerin ayaklanmadaki rolünü şöyle anlatmaktadır:⁷⁴

“...Derviş Vahdeti adlı bir Kıbrıslı sarhoş arzuhalci, İngiliz haberleşme servisleri tarafından seçilmiş ihtilalci ajan olarak yetiştirilmiş, Volkan Gazetesi'ni ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurmak, yürütmek ve ortalığı ateşe vermek maksadı ile sahneye çıkarılmıştı.”

İstanbul'da sürtüşmelerin sürdüğü sırada, 7 Ekim 1908'de Fatih Camisi'nde Kör Ali ve İsmail Hakkı adlarında iki sözde hocanın harekete geçerek, “*Din elden gidiyor*” sloganlarıyla cahil halkı etraflarında toplayarak, Yıldız Sarayı'na gitmeleri ve II. Abdülhamid'le konuşmaları sonucunda bir isyan hareketi başlamıştır.⁷⁵ Bu isyan bastırılmışsa da bundan sonra dini alet ederek yapılan eylem ve isyan hareketleri artmıştır. İT ise II. Meşrutiyetin ilanından sonra kendisine karşı artan bu ağır ve cahilce muhalefeti bulunca bu kez kendileri mutlak monarşiye varan bir yönetim uygulamaya başlamışlardır.⁷⁶ Bu gergin ortamda 6/7 Nisan 1909 gecesi, İTC'yi en çok eleştiren gazetelerden birisi olan Serbesti Gazetesi'nin Başyazarı Hasan Fehmi Bey'in, Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. Olayın fazla üzerine gidilmemesi ve katillerin bulunamaması üzerine, olayla ilgili olarak çeşitli iddiaların ortaya atıldığı görülmektedir. Öldürenin İttihatçılardan Abdülkadir olduğu, ölüm emrinin İTC tarafından verildiği ve Hükümetin de Cemiyete bağımlı olması nedeniyle olayla ilgilenmediği gibi sözler, ortamı büsbütün gerginleştirmiştir. 7

⁷⁴ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 81.

⁷⁵ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s. 129-130.

⁷⁶ Mustafa Baydar, **31 Mart Vakası**, Anıl Matbaası, İstanbul 1955, s. 6-10.

Nisan 1909'da İstanbul'da öğrencilerin de katılımlarıyla büyük gösteriler başlamış ve hükümetten adalet istenmiştir.⁷⁷ Hasan Fehmi'nin belki de sağken hiçbir zaman kazanamadığı saygı öldürüldükten sonra kendisine gösterilmiş ve ölüsü adeta bir sembol haline getirilmiştir. Öyle ki tabutunun üzerine, *Ve kefa billahi şehida* (Allah şahit olarak yeter) yazılmak suretiyle bu olay dini duyguları da içerecek şekilde genişletilmiştir. Bunun yanında farklı yayın organlarında çıkarılan gazetelerde de İttihatçılar aleyhinde propagandalar yapılmıştır. Örneğin Serbesti Gazetesi olayla ilgili şunları yazmıştır:⁷⁸

“...Dün gece atılan kurşunlar, Serbesti gazetesinin başmuharririne atılmadı. Bütün matbuata, bütün hürriyet-i fikriye ve vicdaniyeye, bütün Osmanlı milletine atıldı. Bugün İstanbul'da asayişci cidden muhafazaya kafi bir Hükümet bulunmadığı, katilin derdest edilememesiyle (yakalanamamasıyla) büsbütün zahir oldu.”

Yine Vahdeti öncülüğünde yayın yapan Volkan Gazetesi'nin Hasan Fehmi suikastı ile alakalı çıkardığı bazı yazılar şöyledir:⁷⁹

“Hükümet, ya şehid-i hürriyet Hasan Fehmi Bey'in katilini bulmalı, yahut malum olan beş kişiyi vatan haricine çıkarmalı. Bu ikiden madası milletin galeyanını teskin edemez.” İşte mezalim, işte meşrutiyet. Çaresi ise umumi bir icma-ı ümmet.”

“Hasan! Ey Fatma'nın oğluyla aynı isimde olan Hasan! Onunla senin aranda büyük bir münasebet buluyorum. O, anadan babadan mahrum olarak şehit edildi. Sen de onun gibi öksüz, sen de garip olarak şehit edildin. O yezidilere muhalif idi. Sen de aynı fırkaya muarız idin. Yezidiler İslam hükümetini zapt etmişlerdi. Bunlar da Osmanlı Hükümeti'ni zapt etmek istemişlerdir. O, “Allah'ın emri bize biattır” diyordu, sen de “Anayasa şeriattır. Ona itaat şarttır” diyordun. Nedir aranızdaki münasebet Hasan! Sen o musun, yoksa o sende mi? O'na İslam alemi kan ağladı. Sana da bütün insaniyet ağlıyor. Git Hasan, Ebu-Talib'in oğluna benden selam söyle! Vahdeti de geliyor de ve kabulünü rica et”

---

⁷⁷ Necdet Aysal, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2006, s. 23-24.

⁷⁸ Ziya Şakir, **İttihat ve Terakki-II; Nasıl Yaşadı**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2014, s. 183.

⁷⁹ Necdet Aysal, a.g.e., s. 26-27.

“O istibdata ki şeref sokağının pis, murdar elleriyle icra ediliyor, boyun eğsek kansız bir millet olduğumuza dünya kani olacak, milli hislerimiz hakarete uğrayacak. Eğmeyelim, bu cinayetlere kat’iyen boyun eğmeyelim. Bunun çaresi ümmetin toplanmasıdır.”

Tüm bu çalışmalar ve daha fazlası sonucunda 12 Nisanı 13 Nisana bağlayan gece Taşkışla’da bulunan 4. Avcı Taburu isyan hareketini başlatmıştır. Tabur birlikleri ellerinde beyaz, kırmızı ve yeşil bayraklar olduğu halde⁸⁰ bazı subayları tutuklayarak, Ayasofya Meydanı’na doğru harekete geçmişlerdir. Aynı zamanda diğer tabur birliklerini de Ayasofya’da toplanmaya çağıran 4. Avcı Taburunun çağrısına Tophane’deki İstihkam Taburu, Kılıç Ali Paşa’daki askerler, Beyoğlu’ndaki Topçu Numune Alayı, Yıldız’daki 5, 6 ve 7’nci alaylar ve Bahriye Nezareti’ndeki erler uyararak meydandaki yerlerini almıştır. İsyancıların talepleri şunlardır:

- Şeriat hükümlerinin kesin olarak yürütülmesi,
- Bu hareketlerinden dolayı sorumlu tutulamayacakları üzerine kendilerine mühürlü senet verilmesi,
- Harbiye Nazırı Rıza Paşa ile Mebuslar Meclisi Başkanı Ahmet Rıza’nın değiştirilmesi,
- Subayların değiştirilmesi,
- Şeriat yolunda yapılan her ayaklanmanın toplar atılmak sureti ile kutlanması.

İsyan II. Abdülhamid’e bildirildiğinde, sadece tedbir alınmasını ve isyancılara öğütler verilmek suretiyle teskin edilmeleri emredilmiştir. İsyan hareketinin işleyişine ve isyana katılanlara bakıldığında bu isyan hareketinin son derece planlı şekilde uygulamaya geçirildiği anlaşılmaktadır. Zira isyancıların arasında, Volkan Gazetesi’nin sahibi Vahdeti’nin bulunması, İslam dinini sembol eden kişilerin bulunması, ordudan daha evvel tasfiye edilen kişilerin bulunması, ilmiye öğrencilerinin bulunması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Yine isyan tarihine çok yakın zamanlarda meşrutiyet muhalifi gazetelerde isyanın çıkacağından önceden bilindiğini gösteren sembolik izler bulunmaktadır. Örneğin; 31 Mart vakasından bir gün evvel Mizan Gazetesi’nde *Ulemanın Sükutu* başlığıyla çıkan büyük puntolu bir

---

⁸⁰ Sina Akşin, a.g.e., s. 43.

yazı gazetenin sert bir tepkinin geleceğini bildiği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Mizan'da, Hasan Fehmi'nin öldürülmesinden sonra ilk kez bu tarz bir yazı stili kullanılmıştır. İsyan sonucunda kendilerine müdahale konusunda gevşek davranılan isyancılar, bir bildiri yayınlayarak, isteklerinin Mebusan Meclisi'nde görüşülmesini istemişlerdir. Bu noktada görüşmeye katılmak üzere yola çıkan bazı milletvekillerinin faili meçhul olarak öldürülmesi ise dikkat çekicidir. Bu bildiriye icabeten 60 milletvekili, şeyhülislam ve ulema, meclis koridorlarını çevreleyen isyancılar eşliğinde toplantıda bulunmuşlardır. Toplantıda asilerin istekleri şöyle idi:

- Osmanlı Hükümeti bir İslam hükümeti olduğu için şeriat hükümleri yürütülmelidir; kanunlar din kitaplarından çıkarılmalıdır.
- Askere namaz için vakit bırakılmalıdır.
- Okul programlarına din dersleri konulmalı ve İslam adetlerine aykırı olan tiyatrolar kaldırılmalıdır.
- Müslüman kızlarla Hıristiyan kızlar arasında arkadaşlık olmaz, bu küfürdür.
- Mebuslar ve kabine üyeleri dindar adamlardan oluşmalıdır.

Mebusan Meclisi, tartışmalar sonucunda isyancılar mevcut kabinenin çekilmesini sağlamışlardır. Bu durum II. Abdülhamid'e bildirildiğinde, padişah yazılı olarak verdiği cevabında isyancılara şu şekilde seslenmiştir:⁸¹

“...Kabinenin çekilmesi Hazreti Zillullah tarafından kabul edilmiştir. Yeni kabine kurulmak üzere. Bugünkü ayaklanmada bulunan askerlerle diğer kimseler hakkında Padişahımız genel af kabul etmiştir. Devletimiz İslam devletidir. Kıyamete kadar da öyle kalacaktır. Şeriat bundan böyle de daha büyük bir dikkatle yürütülecektir. Başkomutan olan büyük Halifemiz Padişahımız askerlere kışlarına ahaliye de iş ve göçlerine dönmelerini selamlar ile bildirir.”

Padişahın bu yanıtı ise isyan hareketinde yüreklendirici ve azmettirici olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Nitekim Padişahın, sert güçle isyanın bastırılması halinde isyanın halka ve azınlıklara sıçrayacağını bildiğinden buna yeltenmediğini savunan görüşler de olmasına rağmen Hareket Ordusuyla şeriatçıları karşı karşıya getirmek suretiyle kenara

---

⁸¹ Necdet Aysal, a.g.e., s. 31.

çekilip olayları izlemek de pekala halkı perişan edip isyanı azınlıklara zarar verecek ve dolayısıyla da dış devletlerin müdahalesini getirecek bir boyuta da sokabilirdi. Sonucun değişmeyeceği bir durumda Real politik, devlet aktörünün varlığını gözetmektir. Ülkesinde iç savaş varken, bunun üzerine yeterince varmamak, taraflardan avantajlı konumda olanın padişahlık eliyle desteklediği şeklinde yorumlamalara daima açıktır ki II. Abdülhamid'in isyancılara yazılı cevabında geçen "Zillü Allah" (Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi) tabiri de şariatçıların özlem duydukları yönetime çok uygun düşerken, aynı zamanda da padişaha, özellikle de İttihatçılar olmak üzere hiç bir beşerin veremeyeceği bir meşruluk vermektedir. 14 Nisan'da Tevfik Paşa önderliğinde yeni kabine kurulmuştur. Yeni kabine kurulduktan sonra isyancıların baskıları iyice artmaya başlamıştır. Öyle ki faaliyetleri İstanbul'dan başka Anadolu'ya yayılmıştır. Bu yolla İttihadı Muhammedi Cemiyeti şubeleri kuvvetlendirilmiştir. Bu cahil zümre, kadınların peçesiz dolaşmasını, Beyoğlu gibi devrin eğlence merkezlerine gitmesini kuvvet yoluyla engellemiştir. Ayrıca tiyatrolar yasaklanmış, Frenk kıyafeti giyenler tutuklanmış, meşrutiyeti savunduklarını düşündükleri kişilerin evlerini işaretlemişler ve bazı subayları sebepsiz olarak tartaklamaya başlamışlardır.⁸²

İstanbul'da yaşanan gerici ayaklanmayı İstanbul'dan gelen bazı telgraflarla sezinleyen Mustafa Kemal, ayaklanmanın vilayetlere sıçramadan bastırılması için süratle harekete geçilmesi gerektiğini öne sürmüştü ve bu fikri yoğun bir kabul görünce de Ordu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın odasına giderek durumu arz etmiştir. Mahmud Şevket Paşa da bu fikri olumlu karşılamış ve Tahsisatı Mestureden on üç bin lira parasını da Mustafa Kemal'in yürüteceği harekete hibe ettiğini söylemiştir. Mustafa Kemal bunun üzerine vakit kaybetmeksizin harekete geçerek, Mahmut Şevket Paşaya hazırlanacak ordunun komutası için kendisinin önerdiği ve Mahmud Şevketin de olurluğunu aldığı Hüsnü Paşa'ya görevini bildirmiştir.⁸³

Bu gerici hareketin kabineye sızdığını, padişahın da bunlara göz yumduğunu öğrenen Selanik'te, halkın meşrutiyete olan sevgi ve saygısı ile İTC'nin de teşvikleri birleşince bir kümeleşme hareketi başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine İTC'nin Selanik

---

⁸² Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 85-91; Necdet Aysal, a.g.e., s. 27-29; Sina Akşin, a.g.e., s. 41-47.

⁸³ Ziya Şakir, a.g.e., s. 219-221.

yapılanmasına bağı, Selanik ileri gelenlerinin ve orta sınıftan halkın, padişaha ve bizzat İstanbul'a telgraflar çekerek tehditlerde bulunduğu ve Tevfik Paşa hükümetinin görevden çekilmesi istedikleri görülmektedir.⁸⁴ Fakat bu telgrafların ciddiyetine ehemmiyet vermeyen padişah, cevap göndermek gereği duymamış, bunun üzerine de çeşitli etnikten bölge halkı gönüllü olarak bir ordu oluşturmak için daha kararlı bir şekilde toplanmaya başlamıştır. Böylece Selanik'te asker-gönüllü halk karışımı bir kuvvet vücuda getirilmiştir.⁸⁵ İTC'nin, Bulgar Cemiyetleriyle bile işbirliği yapmasını yadırgayarak, Selanik'ten İstanbul'a gönderilen telgrafları, "Osmanlı tarihinde emsali görülmemiş küstahlık örneği" olarak ifade eden İsmail Hami Danişmend'in eserinde⁸⁶ verdiği bilgilerden, İTC'nin Selanik'te meydana getirdiği orduya güvendiğini ve bu güven ile İstanbul'u yıldırma politikası izlediği anlaşılmaktadır.

İstanbul'a gönderilecek olan ordunun yüksek komutanlığı Mahmut Şevket Paşa'ya, komutanlığı Hüseyin Hüsnü Paşa'ya, kurmay başkanlığı ise Kolağası Mustafa Kemal'e verilmiştir. Bu oluşuma verilen "Hareket Ordusu" isminin Mustafa Kemal'in önerisiyle verildiğini yazan kaynaklar⁸⁷ olduğu gibi Hüsnü Paşa tarafından verildiğini de yazan kaynaklar⁸⁸ da mevcuttur. Mustafa Kemal'de Nutuk'ta bu adı kendisinin verdiğini yazmıştır.⁸⁹ Celal Bayar da Mustafa Kemal'den bu hadiseyi dinlediğini şöyle aktarmıştır:⁹⁰

"İrticayı bastırmayı üzerine alacak askeri kuvvetimiz için bir isim düşünmüştüm. Öyle bir isim olmasını istedim ki, çarpışan tarafların duygularına dokunmasın... Herkes bu ismi benimseyebilsin... Fransızca "Mouvement" manasına gelen hareket kelimesi aklıma geldi. Zaten yürüyüş halindeydik. Kuvvetlerimizin adı "Hareket Ordusu" oldu."

---

⁸⁴ İsmail Hami Danişmend, **Sadrızam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vakası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 34-45.

⁸⁵ Faik Reşid Unat (Hazırlayan), **II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, 4. Baskı, TTK, Ankara 2014, s. 184.

⁸⁶ İsmail Hami Danişmend, a.g.e., s. 35-36.

⁸⁷ Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 97-98.

⁸⁸ Ziya Şakir, a.g.e., s. 230.

⁸⁹ Nutuk, a.g.e., s. 499.

⁹⁰ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, Cilt I, *Sabah Yayınları Türkiye'den*, İstanbul 1997, s. 154.

İsim tartışması bir noktada anlamsızlaşmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal ve Hüsnü Paşa aynı amaçlı ordunun başında komutadadırlar ve bu konuda rütbelere göz önüne alındığında isim verme onayının son raddede üst rütbeye ait olacağı kabul edilmelidir. Hareket Ordusu, İstanbul'a vardığında çeşitli kanallardan şu bildiriye halka duyurmuştur:⁹¹

“Millet Anayasa'nın ayaklar altına alınmak istendiğini gördü ve bu alçakça harekete sebep olanları cezalandırmak gereğini kavrayarak İstanbul üzerine yürümeye karar verdi... Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi... Mazlum ahali ve tarafsız erat kesin olarak korunacaktır. Ancak kışkırtıcılar, fesatçılar ve onlara katılmış olanlar hak ettikleri kanun cezasından hiçbir suretle kurtulamayacaklardır.”

Hareket Ordusu tarafından isyan kısa sürede bertaraf edilmiş ve İstanbul'da meşrutiyet ordusu tarafından sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁹² Sıkıyönetim boyunca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Harp Divanı ve İnceleme Komisyonları kurularak, isyancılar ve isyana azim ve yataklık edenler birer birer tutuklanmaya başlanmıştır. Burada ifade etmek gerekir ki İttihatçılar İstanbul'a girmelerinin son dakikasına kadar padişahı tahttan indirme niyetinde olmadıkları algısını yaratmaya çalışmışlardır. Nitekim Hareket Ordusu'nun yüksek komutanı olan Mahmut Şevket Paşa, henüz 23 Nisan 1909'da Tevfik Paşa hükümetine çektiği telgrafta; Hareket Ordusu'nun gelişi dolayısıyla birtakım kötü niyetlilerin kendisinin halledileceği haberlerini çıkarttıklarını, ancak bunların asılsız propagandalar olduğunu yazmıştır. Bu açıklamadan dört gün sonra yani 27 Nisan 1909'da Sarayı denetimleri altına alan İttihatçılar, Millet Meclisi'nde toplanarak II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verdiler ve kendisine rızasıyla tahttan inmesini teklif ettiler fakat padişah bunu kabul etmemiştir. Padişahın istifa teklifine verdiği cevap şöyledir:⁹³

“Ben saltanattan vazgeçmeyeceğim. Bu 31 Mart olayını bana isnat ediyorlar. Bunu hiçbir yönden kabul etmem ve sorumluluğunun ve lekesinin benim üstümde kalmasına razı olamam...”

---

⁹¹ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 101.

⁹² Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 102.

⁹³ Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 68-98.

Bunun üzerine Meclis, oylama ile V. Mehmet Reşat'ı yeni padişah olarak oylamıştır.⁹⁴ Düşürülen padişahın ise Divan-ı Harp'te yargılanması gündeme gelmiş fakat bu şeyhülislam ve Enver Paşa ve bazı subaylar tarafından Osmanlı geleneğine aykırı düştüğü, Almanya'nın tepkisini alabileceği gibi gerekçelerle reddedilmiştir.⁹⁵ II. Abdülhamid ise son isteği olarak kendisinin Çırağan Sarayı'na gönderilip geri kalan hayatını burada geçirme isteğine⁹⁶ rağmen 27 Nisan gecesi, yanında şahsi eşyaları olduğu halde ailesi ve birtakım yardımcısıyla bir lokomotifle bindirilerek Selanik'e sürülmüştür.⁹⁷

Yönetimi ele geçiren İttihatçılar, sanılanın aksine ülkenin bunalımdan çıkmadığını görmüşler ve yapılan yanlışların tespit ve telafisi için fikir birliği ederek Selanik'te toplanmışlardır. Kongrenin başkanlığını yaşı itibariyle Manyasizade Refik Bey yapmış fakat bir süre sonra üyelerin memnuniyetsizliği üzerine riyaset makamına Mustafa Kemal çıkarılmıştır. Kürsüye çıkan Mustafa Kemal'in giriş cümleleri, yapılanların tam bir inkılap olmadığı, bugünkü devleti, mevcut devlet modelleri içinde en yüksek seviyeye ulaştırmaktan başka çare olmadığı üzerine olmuştur. Sözlerine, İTC'nin meşrutiyetin ilanından sonra gayelerinden saptığını söyleyerek, devam eden bu Erkan-ı Harbiyeli, İTC'nin kişisel arzularla hareket edenlerden uzak tutulmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Sonuç olarak Mustafa Kemal, konuşmasında şu noktalara işaret etmiştir:⁹⁸

- Cemiyeti bir parti haline getirmek,
- Orduyu siyasetten ayırmak ve kahramanlık unvanlarını bırakmak,
- Cemiyetin Mason yönetmeliğinden alınan maddelerini kaldırmak,
- Cemiyet üyeleri arasındaki imtiyazlı mevkileri kaldırarak eşitlik sağlanmak,
- Hükümetin çalışmalarını diyanetin müdahalesinden uzaklaştırmak.

---

⁹⁴ Sina Akşin, a.g.e., s. 222.

⁹⁵ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 114.

⁹⁶ Faik Reşit Unat, a.g.e., s. 81; Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 107.

⁹⁷ Francis McCullagh, **Abdülhamit'in Düşüşü**, Çev. Nihan Önel, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 261-262; Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 108.

⁹⁸ Ziya Şakir, a.g.e., s. 56-60.

2.2. İttihat ve Terakki, Büyük Güçlerin Osmanlı Politikası ve Mustafa Kemal

İTC'nin kendi içerisinde ve ülke içinde çatışmalar sürerken, İttihatçılar yeni bir kabine kurmuşlar ve dış politika üzerine yoğunlaşmışlardır. Çünkü bu süreçte dış politika epey ihmal edilmiş ve dış ülkelerle olan ilişkiler de tehlikeli bir boyuta ulaşmıştır. Avrupalı Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bazıları bu devleti parçalama bazılarıysa Osmanlı Devleti'ni, rakibine karşı bir tampon olarak kullanmak gayretine girmişlerdir. Bu tarihlerde özellikle Balkanlarda Osmanlı'dan tam bir kopuş vardır. İngiltere ve Fransa, yönetimi ele geçiren İttihatçıları tebrik etmişler ve bu olayı II. Abdülhamid'in Almanya yanlısı politikasının kırılması olarak değerlendirmişlerdir. 1908 yılı Ekim ayında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i aldığını duyurdu ve hemen ardından Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti bu süreçte, İngiltere, Fransa ve Rusya ile ittifak arayışlarına girmişse de Osmanlı'nın parçalanması çıkarlarına uygun düşen bu devletler, Osmanlı Devleti'nin ittifak beklentisine olumlu yanıt vermemiştir. Osmanlı Devleti, yalnız başına mücadele edecek güçte olmadığından bu kez Almanya ile yakınlaşarak 2 Ağustos 1914'te bir ittifak imzalamıştır.⁹⁹ Fakat bu anlaşmanın kısa bir süre sonra; 9 Eylül 1914'te¹⁰⁰ İttihatçıların, kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırması üzerine müttefik Almanya dahil Büyük Güçler, Osmanlı'ya karşı aşırı bir tepki konusunda hemfikir görünmektedirler. Bu ise yapılan ittifakların temelsiz-samimiyezsiz olduğu ve 19.yy boyunca kapitalizme eklenilen Osmanlı Devleti'nin, 20.yy'da bu ideolojiye tamamen teslim olduğunu göstermektedir.¹⁰¹ Böylece Osmanlı Devleti'nin izlediği denge siyaseti de devletin ömrünü bir miktar daha uzatmaktan öteye gidememiştir.

Avrupa'da temelleri henüz 16.yy'da atılmaya başlanan dışa açılmanın, 19.yüzyılda zirveye ulaştığı görülmektedir.¹⁰² Endüstri Devriminin seri üretim tarzı

---

⁹⁹ Hüseyin Vehbi İmamoğlu, a.g.e., s. 227-230.

¹⁰⁰ Ozan Örmeci, a.g.e., s. 102.

¹⁰¹ Gökhan Kaya, a.g.e., s. 92.

¹⁰² Lütfi Sunar, "19. Yüzyılda Avrupa: Bir Cennet Düşünden Bir Kabusun Doğuşu" , Yıl 1, Sayı 1, 2006, s. 77.

karşısında Doğu ülkeleri artık Avrupa gözünde sadece bir pazar, hammadde temin noktası ve bir miktarda güvenlik açısından tampon vazifesi gören yapılar konumundadır. Fabrikalaşmaktan başka hiçbir özel teşebbüse gerek duymayan Doğu ülkelerinin ekonomik çöküşüne temel hazırlamış ve onları kendilerine muhtaç konuma getirmiştir. Dünyanın bir kısmında bu gelişmeler yaşanırken diğer tarafında durağan bir yaşam tarzının yaşanıyor olması Doğu-Batı çatışmasının en temel nedenidir. Sonraları kapitalizmin araçları, Doğu ülkelerini Batıya bağımlı kıldıkça, bu çatışmaya dini bir boyutta bilinçli olarak eklenmiştir. Tabii ki Avrupa'da yaşanan gelişmelere karşı gerçekçi karşılıklar sunamayan Doğu ülkeleri, önce kendi içlerinden çıkan yeniliğe açık kişiler tarafından revizyona sokulmaya çalışılmıştır. Burada belirtmek gerekir ki Avrupa'nın biraz evvel sayılan nedenlerden dolayı Doğu ülkelerindeki revizyonist hareketleri desteklediği ve bazen de farklı bir Avrupalı aktöre karşı gericiliği desteklediği zamanlarda mevcut olmuştur.

Real politığe dayalı bu hamleler özellikle 20.yy'da daha ince hesaplamalara dayanmak zorunda kalmıştır. Sürekli üretmek, kazanmak anlayışı yeni sosyal, siyasal gelişmeleri de tetiklemiş ve dünya artık paylaşılabilen bir toprak parçası olmuştur. Bu rekabette en fazla paylaşılmak istenen topraklar ise Osmanlı İmparatorluğu'nun elindekiler olmuştur. Çünkü stratejik pek çok toprak bu imparatorluğun elindedir. Osmanlı Devleti'nin de Avrupa görmüş, Avrupa pozitivizmini okumuş üstünlüğünü anlayıp üstünlük psikolojisinden çıktığı andan itibaren yaptıkları çoğu kez özden uzak kaldığından, ülke içinde bu duruma tepki gösterenlerin gayretleriyle klasik kurumlar devre dışı bırakılmaya çalışılmıştır. Böylece Doğu ülkelerinde devrimci hareketler ardı sıra patlak vermiştir. Avrupalılar kendi içlerinde de sürekli olarak bir mücadele halinde olmuşlar ve bu yüzyılda Avrupa haritaları sürekli olarak değişmiştir.

19. yüzyılda Avrupa denge sistemine bakılacak olursa en önemli aktörlerin İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu olduğu görülmektedir. Bu uzun yüzyılda her ne kadar Amerika ve Çin gibi Avrupa dışı aktörler de sistem içinde yavaş yavaş palazlanmaya başlamışlarsa da bu beş aktörün emelleri, yüzyılın dünya siyasi sistemini oluşturmaktadır. Bu devletler içerisinde de ekonomik olarak en avantajlı konumda olan, üzerinde güneş batmayan imparatorluk tabiri olunan İngiltere'dir. İngiltere'nin amaçlarına baktığımızda; mevcut üstünlüğünü

yeni sömürgeler kazanmak yoluyla korumak, Avrupa'daki diğer aktörlerin tek başına güçlenmesini önlemek, Rus Çarlığının Akdeniz'e inmesini engellemek. İngiltere'nin özellikle de Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engellemek politikası, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini tayin etmiştir. Nitekim Rusya'nın Akdeniz'e inebilmesinin iki yolu Osmanlı toprakları üzerinden olabilmektedir; İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden veya Kars Platosu-Mezopotamya-Basra Körfezi güzergahı izlenerek. Osmanlı üzerinden olmayan yol ise Hayber Geçidi'dir.¹⁰³

Yüzyılın süper gücü İngiltere'nin Osmanlı'ya dair dış politikası, Rusya yayılmacılığını önlemek adına Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak üzerinedir. Rusya'nın 19.yy dış politika öncelikleri biraz evvel bahsedildiği gibi sıcak denizlere inmek, bunun yanında Balkanlarda nüfus edinmek suretiyle bir Slav birliği kurmaktır. Rusya'nın bu dış politikası, başta İngiltere'nin Hint Deniz yolu güvenliğini tehlikeye sokması bakımından İngiltere'yi karşısına almasına neden olmuştur. Bundan başka Osmanlı İmparatorluğunu ve Balkanlarda gözü olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu karşıda bulmuştur. Avusturya-Macaristan ise kendisini Roma Germen İmparatorluğu'nun varisi olarak görmekte ve Almanca konuşulan bölgelerde nüfus kurmak gayesiyle dış politikasını işletmektedir. Bu durum, Rusya ile kendisini rakip haline getirmiştir. Fransa ise Napolyon savaşlarından ağır darbe almasına rağmen İngiltere'ye yakın güçte bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Amacı bu gücünü arttırarak kıtanın hamisi olmaktır. Osmanlı İmparatorluğu ise bu yüzyılda toprak bakımından zengindir fakat Avrupa'da meydana gelen gelişmeler pozitivist gelişmelere karşılıklar veremeyen, sürekli cebinden yiyen bir devlet profili çizmektedir.¹⁰⁴

19. yy. başlarına ait bu tablo yüzyılın ortalarına değin İtalya ve Almanya'nın geçte olsa birliğini tamamlamasıyla değişikliğe uğramıştır. Artık iki yeni aktörün iki yeni dış politikası Avrupa güçler dengesinde hesaba katılması gereken bir unsur olarak belirmiştir. Almanya'nın sömürge yarışına hızlı şekilde eklenme, ucu başı belli olmayan *hayat sahasını* gerçekleştirmek şeklinde bir dış politika izlediği görülmektedir. Bu açıdan başta İngiltere olmak üzere Rusya ve Fransa bu dış

---

¹⁰³ Toktamış Ateş, **Yaşasın Cumhuriyet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45-47.

¹⁰⁴ Toktamış Ateş, a.g.e., s.47-50.

politikadan rahatsız olmuştur. Deniz gücü İngiltere, Almanya'nın denizlerde güçlenip kendisini geçmesini istememiştir. Rusya, Almanya'nın doğu politikasından rahatsız olmuştur. Fransa ise Sedan'da Alman Deniz Kuvvetleri karşısında almış olduğu mağlubiyetle ülkesinin en önemli sanayi bölgesi olan Alsace-Loren'i kaybetmiş olmanın verdiği intikam hırsıyla hareket etmiştir. Artık İngiltere, Almanya'yı Rusya'dan daha tehlikeli bulmaya başlamış ve Rusya ile yakınlaşmıştır. Bu durum ise Rusya'ya karşı İngiltere'yi kullanan Osmanlı İmparatorluğu'nu zor duruma sokmuştur. 93 Harbi sonunda da Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında ağır bir yenilgi alması, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne dönük klasik dış politikasını terk ederek, Osmanlı'yı parçalama politikası içerisine girdiği görülmektedir. Böylece Osmanlı imparatorluğu Almanya ile yakınlaşma çabasına girmiştir.¹⁰⁵

Böyle bir dış dünyada İttihatçıların dış politikalarına bakıldığında, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler kurmak gayesi dikkati çekmektedir. İttihatçılar, dış ülkelerin Osmanlı ülkesinde egemenliğine karşı olmakla beraber, Avrupa'nın sermaye ve uzmanlarına ihtiyaç olduğunun farkındadırlar. Böylece İttihatçıların egemenliğindeki Osmanlı Devleti'nin dış siyaseti; varlığını Avrupa'ya karşı ve Avrupa'nın araçlarıyla sürdürmek şeklindedir. Bu politikanın bir yansıması olarak 1908'de Ahmed Rıza ve Nazım Bey'den oluşan bir İttihatçı delegasyon, 1908 Kasım'ında Londra ve Paris'e giderek İngiltere, Türkiye ve Fransa arasında bir ittifak kurulmasını teklif etmişlerdir. Fakat İngiltere bu teklifi kabul etmemiştir. Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya'nın, 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine İttihatçılar tekrar İngiltere yardımının gerekliliği üzerine yoğunlaşmışlardır. İngiltere'nin, İtalya'ya karşı kendilerine yardım etmesini istemişlerdir. Fakat İngiltere, savaşın Avrupa'ya sıçramasından endişe ederek, İttihatçıların isteğini bir kez daha reddetmiştir.¹⁰⁶

İtalya bu gelişmelerden de cesaretlenerek, "Arzu Mevud" olarak nitelendirdikleri Trablusgarp ve Bingazi'yi ablukaya almış ve savaşılmadan teslim edilmesi yönünde isteklerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin bölge yöneticileri ise İstanbul'dan kendilerine emir gelmeden şehirleri teslim yetkilerinin olmadığını

---

¹⁰⁵ Toktamış Ateş, a.g.e., s. 50-53.

¹⁰⁶ Feroz Ahmad, "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası 1908-1919", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 294-297.

söyleyerek, vakit kazanmaya çalışmışlardır. Fakat İtalya deniz kuvvetleri bir süre sonra bunun bir oyalama olduğunu anlayınca şehirleri bombalamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti bombardımanı savuşturacak güçte olmadığından sahil şeridi olan Tobruk, Trablusgarp, Derne, Bingazi birer birer düşmüştür.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti, kıyıda direnmenin mümkün olmadığını ve diplomatik arabuluculuk arayışlarına da Avrupalıların yanaşmaması üzerine Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa önderliğinde İtalyanlara karşı direnişi arttırmaya karar vermiştir. Bu noktada daha evvel Trablusgarp'ta bulunan Mustafa Kemal'in fikri sorulduğunda şunları kaydetmiştir:¹⁰⁸

“Ben İtalyanların istila hareketinin kolaylıkla donanmaların atış sahasını aşacağına kani değilim. Eğer bizler, zaman kaybetmeden yerli halkı vatanlarını savunma işinde her bakımdan hazırlarsak düşmanın çöl içlerine sızması hiçte kolay olmaz. Fakat bunun için vakit kaybetmemek, aynı zamanda bu neticeyi sağlayacak kadar güvenilecek değerli arkadaş kadrosu ile olayların gelişmesini istediğimiz istikamete çevirecek çapta bir müdahaleyi mümkün kılmak şart.”

Mustafa Kemal'in fikirleri, Mahmut Şevket Paşa'yı ve diğer subayları ikna etmiş olmalıdır ki tüm birliklerin sahilden daha iç kesimde bulunan Garyan'a çekilmesini ve burada kuvvetli bir direnişin başlatılmasını emretmiştir. Bu noktada Enver Paşa, Mustafa Kemal, ve bazı İttihatçı subaylar, (Fuat Bey (Bulca), Nuri Bey (Conker), Eşref Bey (Kuşçubaşı), Ali Fethi Bey (Okyar), Halil Bey (Enver Bey'in amcası), Nuri Bey (Enver Bey'in kardeşi), Ekrem Bey (Müşhir Recep Paşa'nın oğlu), Albay Neşet Bey)¹⁰⁹ gönüllü ve gayrı resmi olarak (takma adlar, dikkat çekmeyecek kıyafetler gibi kamufle yöntemleri kullanmışlardır.) Trablusgarp'a doğru yola çıkmışlardır. Bu subaylar iç kesimlere çekerek, sahil merkezinden kopardıkları İtalyan askerlerini çeteci faaliyetlerle ortadan kaldırmaya çalışmak niyetindedirler.¹¹⁰

¹⁰⁷ İsrail Kurtcephe, “Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, 1990, s. 361-368.

¹⁰⁸ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 276.

¹⁰⁹ Hale Şıvgın, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler- Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 13, Ankara 2002, s. 505.

¹¹⁰ İsrail Kurtcephe, a.g.e., s. 369-370; Hale Şıvgın, a.g.e., s. 505-506.

Trablusgarp komutanlığına Albay Neşet, Bingazi Komutanlığına Enver Paşa, Derne Komutanlığına ise Mustafa Kemal gönderilmiştir.¹¹¹ Mahmut Şevket Paşa, ayrıca Mustafa Kemal'in Sünusi Tarikatı'nı direnişe teşvik için yaptığı çalışmalarından memnun görünmektedir. Çalışmamızın başında ifade ettiğimiz üzere Mustafa Kemal'in henüz 1908'de Bingazi'de Mansur adlı tarikat liderini yola getirmesi ve diplomatik tavrı İttihatçılar arasında unutulmamış olmalıdır ki bu görev kendisine verilmiş ya da Mustafa Kemal'in bilinçli olarak yaptığı bu girişimlere itiraz edilmemiştir. Gazeteci Şerif¹¹² takma adıyla yola çıkan Mustafa Kemal, Tobruk'a vardığında kendisini Kumandan Edhem Bey karşılamıştır. Böylece Tobruk'ta savaşa başlayan Mustafa Kemal, kısa süre sonra Edhem Bey'in Harp Nazırlığı'ndan talebi üzerine kendi emrine verilmiş ve rütbesinin de 27 Kasım 1911 itibarıyla Binbaşılığa yükseltildiği bildirilmiştir. Böylece Kıdemli Yüzbaşı rütbesi şimdi kışkırdığı Enver ile aynı konuma gelmiştir. Kısa süre sonra da Tobruk Kumandanlığı kendisine verilmiştir.¹¹³

Gönüllü subayların Trablusgarp'a ayak basmasından itibaren durum İtalyanlar aleyhine seyretmeye başlamıştır. İtalya'nın bir keşif gezisi kadar basitçe girebileceklerini düşündükleri Osmanlı topraklarında artık güçlü bir direniş oluşturulmuştur. İtalya ise 5 Kasım 1911'de Trablusgarp'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir. Osmanlı Devleti ilhakı tanımamıştır. İtalya ise bundan sonra savaşı Beyrut, Çanakkale, Anadolu kıyılarına ve Kızıldeniz'e taşımıştır. Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine boğazları ticaret gemileri dahil olmak üzere tüm savaş gemilerine kapatmış fakat bu durum İngiltere başta olmak üzere Avrupalıların çıkarlarına ters düştüğünden baskılara direnemeyerek tekrar açmak zorunda kalmıştır. İtalya ise Rodos ve Oniki Ada'yı ele geçirmiş ve Trablusgarp'taki direnişe karşı bir koz olarak kullanmıştır.¹¹⁴

Gelişmeler böylece sürerken ne İtalya istediğini elde edebilmiştir ne de Osmanlı maliyesi savaşı uzatabilecek potansiyele sahip değildir. Daha önce arabuluculuğa sıcak bakmayan Avrupalı güçler de boğazlar konusunda tedirgin

---

¹¹¹ Hale Şıvgın, a.g.e., s. 506.

¹¹² Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 277.

¹¹³ İsrail Kurtcephe, a.g.e., s. 372.

¹¹⁴ Hale Şıvgın, a.g.e., 510.

olduklarından bir barış yapılması için çabalarını arttırmışlardır. Osmanlı Devleti Trablusgarp'taki subayların direnişlerine güvenerek bir miktar daha İtalya'nın istediği şartlarda bir barış anlaşmasına yanaşmamışsa da daha fazla direnemeyerek 15-18 Ekim 1912 Ouchy Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile İtalya amacına ulaşmıştır. Anlaşmayla Trablusgarp ve Bingazi kendilerine verilmiş, Rodos ve Oniki Ada'dan ise çekilmeyi kabul etmiştir. Fakat Trablusgarp'taki Osmanlı kuvvetlerinin, tamamen çekilmediklerini iddia ederek Rodos ve Oniki Ada'da varlığını sürdürmüştür. Bu anlaşmadan çok kısa süre sonra Balkan Savaşları patlak vermiş ve Yunanistan'ın Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmesini önlemek bahanesiyle İtalya buralarda kendisi işgalci olarak kalmıştır.¹¹⁵

Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin görece başarısızlığı, yürütme gücünü elinde tutan İT'cilere olan muhalefeti arttırmıştır. Bu muhalefet bizzat İTC'nin kendi içerisinde çıkmıştır. Nitekim çalışmamızın evvelki kısımlarında İttihatçıların kendi içlerinde bölündüklerini belirtmiştik. Şimdi Prens Sabahattin grubu, Ahmet Rıza kabinesine karşı yoğun bir muhalefet içerisine girerek, 21 Kasım 1911'de "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adıyla bir siyasi oluşum kurmuşlardır. İTC'nin merkezi otoriteyi, laikliği ve devletçiliği savunan politikası karşısına daha adem-i merkezîyetçi-liberal ve dine hürmetli bir siyaseti savunan bu grubun, henüz sistemli bir yapısı olmamakla beraber gücünü sadece İttihatçıların karşısında durmaktan almıştır.¹¹⁶

Osmanlı halkının siyasal bilinç ve katılımdan uzak olması ve gelişmelerin sadece iki tarafının olması, ya İttihatçı ya da karşısında olmayı gerektirmekteydi. Üçüncü bir yol henüz Osmanlı iç dinamiklerine uygun düşmemektedir. Nitekim kurulduktan 20 gün sonra İstanbul'da yapılan büyükelçi atanmasına dair, ara seçimde İTC'nin gösterdiği aday karşısında bu yeni kurulan partinin gösterdiği aday seçilmiştir. Aralarında sadece bir oy farkının bulunması, halkın muhalefet ile İttihatçılara henüz eşit bir tavırda yaklaştığı, bundan sonra yapılacak hamlelerin dengeleri bozacağını göstermekle beraber bu sonuç İttihatçılar için ise büyük bir başarısızlık olmuştur.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Hale Şıvgın, a.g.e., s. 511-513.

¹¹⁶ Ziya Şakir, a.g.e., s. 713-715; Durdu Mehmet Burak, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 14, 2003, s. 307.

¹¹⁷ Durdu Mehmet Burak, a.g.e., s. 307.

Durumdan tedirgin olan İttihatçılar, bir genel seçimde sonucun aleyhlerine sonuçlanabileceğini düşünmüşler ve Kanun-i Esasi'nin 35. maddesi olan Meclisi kapama yetkisini, kendi denetimlerinde olan padişaha tekrar iade etmişlerdir.¹¹⁸ Denilebilir ki İttihatçılar, önceleri karşı çıktıkları baskı araçlarını şimdi kendi inandıkları ülküler adına kullanmışlardır.

Bundan sonra HİF'in, padişaha Meclisi feshettirmek yolu ile erken seçime gidilmesine karar aldığı görülmektedir. 1912 yılının Ocak ayı sonlarında demokrasi tarihimizde “Sopalı Seçimler”^{*} tabir olunan seçimler yapılmıştır. Bu göstermelik seçim sonuçları, İT için arzulanan şekilde sonuçlanmıştır: İT 264 milletvekilini, HİF ise sadece 6 milletvekilini Meclis'e getirebilmiştir. Belirtmek gerekir ki 1912 seçimleri Türk Demokrasi Tarihinin kara bir lekesi olarak yerini almıştır. 18 Nisan 1912 tarihinde açılan Yeni Meclis'te, İT yanlısı Mehmet Sait Paşa tarafından oluşturulan kabine 3 ay kadar görev yapmışsa da baskılara dayanamayarak 16 Temmuz 1912'de istifa etmiştir. Yeni hükümet Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından kuruldu. Böylece İTC'nin ayağı hükümetten kesilmiş oluyordu. Yeni hükümetin çabalarıyla 4 Ağustos 1912 de Meclis'in feshine karar verildi. Ancak Balkan Savaşının iyice yaklaştığının görülmesi üzerine yeni seçimler hemen yapılamamıştır.¹¹⁹

Karadağ, 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve bu olay Balkan savaşları olarak geçen savaşın başlangıcı olmuştur. İç politikada hararetli tartışmalara dalan bu vatansever aydınlar, Osmanlı Devleti'ne Balkanlardan yönelen bu tehlikenin üzerine yeterince düşmemişlerdir.¹²⁰ 1878 Berlin Anlaşması etrafında belirginleşen Balkanlardaki hareketlilik, büyük Avrupa güçlerinin bu bölgeyi kendi emellerine ulaşmada bir maşa olarak kullanılmasıyla daha da belirginleşmiştir. Balkan savaşları başlar başlamaz, Avrupalılar, Osmanlı Devleti'ne, Berlin'in 23. maddesinde belirtilen reformların uygulamaya geçirilmesi hususunda görüşmelerin kendi

---

¹¹⁸ Ziya Şakir, a.g.e., s. 715-717.

* Bu tasvir, oy kullanmaya gelen halkın özgür iradesini yansıtmasını engelleyecek sandık başı görevlilerinin tutumlarından ileri gelmektedir. Seçim sürecinde seçmenlere psikolojik ve fiili şiddet uygulandığı için bu isimle anılmaktadır.

¹¹⁹ Durdu Mehmet Burak, a.g.e., s. 310-311.

¹²⁰ Hasan Demiroğlu, “Birinci Balkan Savaşı Başlarında Makedonya'da Yunan Mezalimini Gösteren Örnek Bir Arşiv Vesikası”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2013, s. 44.

arabuluculukları ile olmasını teklif etmişlerdir. Osmanlı Devleti içişlerine yabancıların karışmaması gerektiğini, zaten anayasal sürecin işlediğini belirterek bu teklifi reddetmiştir.¹²¹

I. Balkan savaşı sonucunda Makedonya Sırp ve Karadağlılar tarafından ele geçirilmiş, Bulgaristan Batı Trakya'yı işgal etmiş ve Çatalca önlerine kadar gelmiştir. Yunanlılar Ege adalarını zapt etmiş ve Arnavutluk da karışıklıktan istifade ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul'a döndüğü sıralarda I. Balkan savaşı durulmuştur. Ömrünün çoğunu geçirdiği topraklarda düşman kuvvetlerinin görkemli törenlerini ve bayraklarını karşısında bulmuştur. Mustafa Kemal'in annesi ve kız kardeşi de olmak üzere Selanikli halk akın akın İstanbul'a kaçmıştır. Bu arada İmparatorluğun uğradığı hezimetten iç politika karar vericileri sorumlu tutulmuş ve Ahmed Muhtar Paşa sadareten alınarak, 29 Ekim 1912'de, Kamil Paşa yeni hükümeti kurulmuştur. Fakat bu sadrazam yönetiminde de savaşın gidişatı değişmemiştir. I. Balkan savaşları sonunda Avrupalıların arabuluculuğuyla bir barış görüşmesi ayarlanmıştır. Fakat bu görüşme sonunda imzalanan Londra anlaşması, savaş süresince yaşanan gelişmelerin altına bir imza atılmasından ibarettir.¹²²

23 Ocak 1913'te ise Üç ay sonra İttihatçı Talat ve Enver Beylerin düzenledikleri "Babıali baskını" sonucu Kamil Paşa istifa ettirilmiştir. Yerine Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu. 11 Haziran'da Paşa'nın bir suikast sonucu ölümü üzerine kurulan Prens Sait Halim Paşa kabinesi ise İTC'nin kesin iktidarı demek oluyordu. Bu iktidar 1918 sonuna kadar ülkeyi yönetecektir.¹²³ Lord Kinross, bir eserinde Mustafa Kemal'in siyasi cinayetlerden nefret ettiğini ifade etmiştir.¹²⁴ Hakikaten Mustafa Kemal'e düzenlenen suikast girişimindeki duruşu ve suikastçıları ile olan diyalogları bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Londra anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nden hatırı sayılır topraklar koparan Balkan ülkeleri bu kez de kendi içlerinde pay savaşına girişmişlerdir. Bu defa Osmanlı

¹²¹ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 287-303.

¹²² Ahmet Halaçoğlu, "Balkan Savaşları (1912-1913)", *Türkler- Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 68; Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-III, 2015, ss. 3435-3449.

¹²³ Durdu Mehmet Burak, a.g.e., s. 311.

¹²⁴ Lord Kinross, a.g.e., s. 76.

Devleti Balkan uluslarının aralarındaki mücadeleden yararlanarak, kaybettiği Kırklareli ve Edirne'yi geri almıştır. Mustafa Kemal'in II. Balkan savaşında Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanlığı'nı yürütmüştür. Bu savaşlara yine Avrupa arabuluculuğu ile gerçekleşen Bükreş Anlaşması ile son verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin katılmadığı bu anlaşmadan sonra Bulgaristan sınıрыyla alakalı İstanbul Anlaşmasını imzalamış ve Batı Trakya Bulgaristan'a verilmiş, Meriç Nehri de iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmiştir. Yunanistan ile de Atina Anlaşması yapılarak, Selanik, Girit ve tüm Ege adalar (Gökçe ada ve Bozcaada hariç) Yunanistan'a verilmiştir.¹²⁵ Böylece Osmanlı Devleti onur kırıcı bir yenilgi almak yanında, yıkılmasına da garanti gözüyle bakılan bir devlet haline gelmiştir.

Mustafa Kemal tıpkı daha evvel merkezden uzaklaştırılmak amacıyla 1905'te Şam'a sürgün edildiği gibi bu kez de 8 yıl sonra 27 Ekim 1913'te Sofya Ateşemiliterliğine atanmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan Sofya, sıradan bir Balkan ülkesi olmasına rağmen Balkan Savaşları'nda yoğun bir Avrupa etkisine girmiş olduğundan Mustafa Kemal'in Avrupa yaşam tarzını gözlemleyebileceği (uzun süreli olarak) ilk yerdir. Bu açıdan bu ikinci sürgünde Mustafa Kemal için avantaja çevrilmiş denilebilir. Ayrıca kendisine böyle uzak görevler verilmese idi bir faili meçhul olma ihtimali de yüksektir. Sofya'da Avrupa kültürüne kanı ısınan genç Ateşemiliter, eğlence alemlerine olduğu kadar siyasi görevlerine de yoğun ilgi göstermiştir. Nitekim Bulgaristan'daki Türk azınlığın yoğun olduğu bölgelerde incelemelerde bulunmuş ve buralardaki Türklerin milliyetçiliğini ateşlemeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.¹²⁶

Birinci büyük savaş arifesinde Osmanlı Devleti, Avrupalı güçlere ittifak başvurularında bulunmuştur. Ülke gündeminin ana konusu savaştan evvel ülkenin varlığını koruyacak bir blok içinde yer almak oluşturmıştır. Başlangıçta İngiltere'ye teklif götürülmüş fakat kabul edilmemiştir. Ardından Fransa ve Rusya'ya da aynı teklif yapılmışsa da olumlu bir yanıt alınamamıştır. Son olarak Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Hans von Wangenheim aracılığıyla Almanya'ya bir ittifak teklif edilmişse de bu teklifte olumsuz yanıt almıştır. Büyükelçi "Osmanlı-Alman ittifakının

¹²⁵ Ahmet Halaçoğlu, a.g.e., 3435-3449; İlber Ortaylı, "Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 291-292.

¹²⁶ Lord Kinross, a.g.e., s. 79-86; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 3.

Almanya'ya ekstra bir yük getirmekten başka bir şey olmayacağı" kanaatindedir. Alman General Liman Von Sanders ise ülkesine göndermek üzere tuttuğu raporlarda Osmanlı Devleti'nin durumu ile alakalı olumsuz şeyler yazmıştır. Osmanlı Devleti'nin ittifak arayışlarının sürdüğü sıralarda Avusturya-Macaristan taht adayı Fransuva Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te yanında eşi olduğu halde resmi ziyarette bulunduğu Bosna-Hersek'te Gavrilo Princip adında bir Sırp tarafından öldürülmesi ile oluşan diplomatik kriz, beklenen savaşın bahanesini oluşturmuştur. Enver Ziya Karal savaşın asıl nedenlerini ise şu kilit kelimelerle özetlemiştir: ulusal devlet sistemi, savaşçı zihniyet, emperyalizm, ulusçuluk¹²⁷

28 Haziran 1914'te küresel savaş, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırmasıyla başlamıştır. Sırbistan'ın koruyuculuğunu yapan Rusya'da Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmiştir. Avusturya-Macaristan'ın hamiliğini yapan Almanya da Rusya'ya savaş açmıştır. Şimdi Almanya Kayzeri, Osmanlı Devleti'nin İslam coğrafyasını etkileyebilme potansiyelini hesaba katarak, Osmanlı ile bir anlaşma yapılmasını emretmiştir. Bu direktifle 2 Ağustos 1914'te, Türk-Alman gizli ittifak antlaşması imzalandı. Fakat bu anlaşma sadece Rusya'ya karşı yapılacak kayda değer bir operasyon için Almanya desteği verileceğiyle sınırlı tutulmuştur. Osmanlı Devleti de ardından tarafsızlık ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu birliğe girmesinin nedenleri ve bu birlikten beklentileri şöyledir: İTC'nin lideri konumunda olan Enver Paşa'nın Almanya'yı Avrupa'nın en güçlü devleti olarak görmesi, Berlin Anlaşması'ndan itibaren İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetini yürütmesi, hali hazırda Osmanlı Devleti üzerinde Alman ekonomisi ve askeri sisteminin etkili olması, Rusya'nın yenilgisinin Pantürkist politikaları hayata geçirilmesini kolaylaştıracağı inancı, Almanya açısından Osmanlı'nın Rusya'ya karşı açacağı cephe Almanya'nın işini kolaylaştıracaktır. Ayrıca Osmanlı'nın İslam kitlesini harekete geçirebilecek bir cihat çağrısı, İtilaf güçlerinin Müslüman sömürgelerini harekete geçirebilir ve bu sayede İtilaf güçleri zor durumda bırakılabilirdi.¹²⁸

---

¹²⁷ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 355.

¹²⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih- İlkçağlardan 1918'e**, 12. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 367-368.

Mustafa Kemal henüz savaş yeni başladığı sıralarda Sofya'daki gözlemlerine dayanarak, bunun uzun bir savaş olacağını, savaşa hemen girilmemesi gerektiğini, askeri gücün artırılmasına uğraşılmasını, illa savaşa girilecek bir durum oluştuğunda ise Almanya'nın karşısında olmak gerektiğini mektuplarla İstanbul'a bildirmiştir.¹²⁹

Mustafa Kemal, Türk ordusundaki Alman komutasının ağırlığına dair düşüncelerini de kendisinin “*Ben ordunun bilakayd-ü şart, bütün esrarı ile Alman heyet-i askeriyesine tevdi ve teslim edilmesinden çok müteessir idim*” sözleri açıklamaktadır.¹³⁰ Mustafa Kemal'in savaştan sonra İstanbul karar vericilerinin savaşa girme noktasında verdikleri karara dair düşüncelerini de şu sözlerinde görmek mümkündür:¹³¹

“Türkiye, Umumi Harbe girmeye mecburdu ve mevcut dünya dengesine göre bu giriş şekli de olandan ve görülenden başka türlü olamazdı. Belki harbe giriş zamanı, belki kuvvetlerin kullanma tarzları, hulasa bir sürü teferruat tenkit olunabilir. Fakat esasa diyecek yoktur. Türkiye harbe girerdi ve böyle girerdi.”

Osmanlı Devleti'nin fiili olarak savaşa girişi, İngiltere donanmasını peşine takan Alman Goeben ve Breslau gemilerinin Çanakkale boğazından girmelerine bilinçli bir şekilde müsaade edilerek, tarafsızlık statüsünün bozulmasıyla olmuştur. Tarafsızlık kurallarına göre Osmanlı Devleti'nin 24 saat içinde bu savaş gemilerini kara sularımızdan çıkarması ve silahsızlandırarak savaş sonuna kadar bu limanda gözetim altında bulundurması gerekiyordu. Bu tedbirlerden birini seçmek ya da seçmemek Almanya ile anlaşmış olan Osmanlı Devleti için sonuçlarına katlanılması gereken bir siyasi tercih olacaktır. Yani bu tedbirler alınırsa üçlü itilafın gönlü olmuş olacak ve tarafsızlık devam etmiş olacak, alınmazsa Almanya ile olan silah anlaşması tek taraflı olarak bozulmuş olacaktır.¹³²

---

¹²⁹ Lord Kinross, a.g.e., s. 89.

¹³⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı**, Cilt 3, TTK, Ankara 1991, s. 297.

¹³¹ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Semih Ofset, Ankara 1999, s.93.

¹³² Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 386.

Osmanlı yetkilileri, bu gemileri Almanya'dan satın aldığını ilan ederek savaş dışı durumunu sürdürmeye çalışmıştır. Bu gemilere Türk bayrağı çekilerek Yavuz ve Midilli isimleri verilmiştir. Bu gemilerin daha önce İngiltere'ye parası ödendiği halde kendilerine teslim edilmeyen "Reşadiye" ve "Sultan Osman" adlı savaş gemilerinin yerine alındığını belirten Osmanlı yöneticileri, bu yolla İngiltere'ye de bir misilleme yapmışlardır. Bu gemileri yönetecek teknik bilgi Osmanlı'da olmadığından Alman Amiral Souchon gemilerin komutasına getirilmiştir. Böylesi önemli bir olayın elbette ki plansız olması beklenemez. Alman savaş gemilerinin Türk Boğazlarına gelmesi, önceden hesaplanmış Türk-Alman ittifakının bir sonucudur. Eylül 1914'te Osmanlı Devleti tüm kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etmiştir. Bu hamleyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Sonrasında ise Wilhem Souchon komutasındaki Yavuz ve Midilli gemileri 29 Ekim 1914'te Rusya'nın Odesa, Sivastopol, Novorossisk ve Feodosiya Limanlarını bombardımana tutmuştur. Lord Kinross, konuyla alakalı bir eserinde¹³³ bombardımandan sonra Schon'un cebinden Enver Paşa imzalı bir talimatın çıktığını yazması ilgi çekicidir. Rusların doğuda oyalanarak, Almanların batı cephesindeki durumunu kuvvetlendirmek için yapılan bu girişim sonrasında Rusya, İngiltere, Fransa birbiri ardına Osmanlıya savaş ilan etmiş ve böylelikle Osmanlı Devleti resmi olarak I. Dünya Savaşı'na girmiştir.¹³⁴

2.3. I. Dünya Savaşı Gelişmeleri ve Mustafa Kemal

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı halkına duyurulmasında cihat üzerinden Müslümanları birleştirme taktiği izlenmiştir. Padişahlık mevkiinde bulunan V. Mehmed Reşad, Mekke ve Medine'deki Müslümanların tehlikede olduğuna dair Şeyhülislam Hayri Efendi'den bir fetva aldığını içeren bir bildiriye ordu ve donanmaya okutmuştur. Fetvanın ordudaki sesi ise Başkomutan Vekili Enver Paşa'dır. Fetvada, Gayr-i Müslümlere karşı savaşılmasının farz olduğu, İtilaf kuvvetlerinin silah zoruyla da olsa Müslüman Osmanlı ile savaşanların cehennem ateşinde yanacakları, Almanya

---

¹³³ Lord Kinross, a.g.e., s. 90.

¹³⁴ Selami Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması", "1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak-Uluslararası Sempozyum", 20-21 Kasım 2014, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 104-114.

ve Avusturya ile savaşanların azaba uğrayacağı salık verilerek, tüm İslam alemine savaşın farz kılındığı bildirilmiştir. Ayrıca bu fetvanın geçerliliği, İslam'ın kutsal kitabı Kuran'ın Tövbe suresi 41. ayetine dayandırılmıştır. I. Dünya Savaşı'na resmi olarak girdiği yıllarda nüfus (sayı ve nitelik bakımından), sanayi, ekonomi, sosyal hayat olarak çok gerisinde kalan Osmanlı Devleti, Kafkasya, Çanakkale, Kanal, Filistin-Suriye, Hicaz-Yemen, Irak, Galiçya, Makedonya cephelerinde savaş vermiştir.¹³⁵

Mustafa Kemal, savaşın başlamasıyla beraber Sofya'daki görevi haricinde, Yarbay rütbesine uygun (1 Mart 1914te bu rütbeye yükselmiştir.) bir görevi, İttihatçılarının lideri durumunda olan Enver Paşa'dan istediğinde olumsuz cevap almıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Sofya'dan İstanbul'daki gelişmeleri takip etmiştir. 22 Aralık 1914'te Enver Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu 189.562 kişilik bir orduyla Rusya üzerine Sarıkamış Harekatı'na girişmiş fakat burada ordunun 60.000'e yakını kaybedilince Enver Paşa kuvvetleri 9 Ocak 1915'te geri çekilmiştir. Enver Paşa'nın bu fevri yenilgisi ile Kafkas cephesinde üstünlük Ruslara geçmiştir. Ruslar bu galibiyetten aylar içinde Artvin, Van, Erzurum, Muş, Bitlis, Rize, Trabzon, Erzincan'ı ele geçirmişlerdir.¹³⁶

Kafkas cephesindeki bu başarısızlık üzerine 20 Ocak 1915'te Mustafa Kemal, Tekirdağ'daki 19. Tümen Komutanlığı'na atanmış, 2 Şubat 1915'te Gelibolu'da 19. Tümenin teşekkülüne başlamıştır. Bu sırada Enver Paşa, Mısır üzerine bir saldırı daha yapmış fakat burada da başarısız olmuştur. Enver Paşa tarafından gerçekleştirilen iki başarısız Sarıkamış Harekatı'nda 150.000 mevcutlu Osmanlı Ordusu 90.000 kayıp vermiştir.¹³⁷ Enver Paşa bu defa İngiltere'nin Süveyş Kanalı'na daha güçlü ordular yerleştirmek yolunu tutmuştur. Ertesinde de İstanbul üzerine bir İngiltere-Fransa ortak saldırı kararı alındığı öğrenilmiştir. Çanakkale saldırısının mimarları, Amirallik Birinci Lordu Winston Churchill ile Savaş Bakanı Herber Kitchener'dır. Enver Paşa ise bu tedirginlikle Liman Von Sanders yönetiminde 5. Ordunun kurulmasını istemiştir. 19.

---

¹³⁵ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 399-411.

¹³⁶ Rifat Üçorol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 469; Lord Kinross, a.g.e., s. 92.

¹³⁷ Oral Sander, a.g.e., s. 374.

Tümen de bu ordunun emrine verilmiştir. Bu cephede Alman General ile zıtlıklar yaşanmasına rağmen Çanakkale Savaşı kazanılmış ve 19 Aralık 1915'ten itibaren düşman kuvvetleri Çanakkale boğazını terk etmeye başlamışlardır. Mustafa Kemal, 1 Haziran 1915'te Albaylığa terfi olunmuş ve yaklaşık bir buçuk ay sonrada kendisine gösterdiği yararlılıktan dolayı Harp Madalyası verilmiştir.¹³⁸

Savaş sürerken Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni nasıl paylaşacaklarına dair gizli anlaşmalar imzalamışlardır. Mart 1915'te İstanbul Anlaşması ile İngiltere ve Fransa, İstanbul dahil Midye-Enez çizgisinden Sakarya Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yere kadar bütün Boğazlar bölgesini Rusya'ya bırakmıştır. Yine aynı yılın Nisan ayında Londra Antlaşması ile Oniki Ada'nın İtalya'ya vaat edilerek, itilaf devletlerinin saflarına çekildiği görülmektedir. 1916' da İngiliz Mark Sykes ile Fransız Georges Picot'un yaptığı gizli bir anlaşmayla Fransa'ya Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul İngiltere'ye ise Ürdün, Irak ve Kuzey Filistin'inin verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Filistin'in geriye kalan toprakları üzerinde uluslararası bir rejime bağlı ve sınırları belli olmayan bir de Arap devleti kurulması kararlaştırılmıştır. 1917'de Sykes-Picot Anlaşması'na ters düşecek şekilde İngiltere'nin Mısır Valisi Mac Mahon ile Hicaz Emiri Hüseyin bin Ali (Şerif Hüseyin) arasında MCmohon Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile İngiltere bu defa da Araplara, Osmanlı Devleti ile savaşmaları karşılığında bağımsız bir Arap devleti kurulacağını vaat etmiştir. 1917'de imzalanan Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile İtilaf devletleri, Güneybatı Anadolu'yu da İtalyanlara vaat etmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour, 2 Kasım 1917'de, Uluslararası Siyonist Hareketin önderlerinden Lord Rothschild'a bir mektup göndererek, Filistin'de Yahudilere bir "Ulusal yurt" kurulması çabasının İngiliz hükümeti tarafından destekleneceğini belirtmiştir.¹³⁹

Çanakkale cephesindeki bu başarı Mustafa Kemal'in ününü arttırmış ve ilk kez yarı efsane, yarı gerçek olarak başarıları halk arasında dolaşmaya başlamıştır. 10 Mart 1916'da 16. Kolordu Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal, 26-27 Mart'ta Diyarbakır'a vararak, komutayı eline almıştır. Komutayı eline aldıktan günler içerisinde rütbesi Tümgeneralliğe yükseltilmiştir.(1 Nisan 1916) Burada komuta ettiği

---

¹³⁸ Lord Kinross, a.g.e., s. 93-124.

¹³⁹ Oral Sander, a.g.e., s. 380-383; Enver Ziya Karal a.g.e., s. 541-546.

birlikler Ruslara karşı mukavemet göstererek, Enver Paşa kuvvetlerinin kaybettiği Muş ve Bitlis'i geri almıştır. (7-8 Ağustos 1916)¹⁴⁰

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Çanakkale cephesi dışında bazı küçük başarılar göstermişse de sonuçları itibariyle galibiyetle ayrıldığı tek cephe Çanakkale Cephesi olmuştur. Bu sonuçta, Osmanlı Devleti'nin fevri ve plansız karar vericilerinin etkisi olduğu gibi, uzun soluklu bir savaşı sürdürecektir mali durumun olmaması, dört cephede savaş verebilecek nitelikli ikmal hat ve vasıtalarının olmaması, savaş durumundan bıkmış askerlerin yılgınlıkları etkilidir.¹⁴¹

Mustafa Kemal, Muş ve Bitlis'in geri alınmasından sonra 12 Aralık 1916'da 2. Ordu Komutan Vekilliği'ne atanmış ve 16 Aralık 1916'da Diyarbakır'da bulunan Sekarat'ta komutayı eline almıştır. Bundan sonra 26 Şubat 1917'de Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutası'nı yönetmek için Şam'a dönen Mustafa Kemal, bu komutanlığın kaldırılması üzerine 12 Mart 1917'de 2. Ordu Komutanı olarak tekrar Diyarbakır'a dönmüştür. 5 Temmuz 1917'de 7. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. 16 Temmuz 1917'de İstanbul'a gelmiştir. 15 Ağustos 1917'de İstanbul'dan Halep'in Aziziye bölgesinde bulunan 7. Ordu'yu komuta etmek için Halep'e doğru yola çıkmıştır. 6 Ekim 1917'de ise burada bulunan Mareşal Falkenhein'le anlaşamayarak istifa etmiş ve tekrar Diyarbakır'da bulunan 2. Ordu'ya ataması yapılmıştır. Fakat Mustafa Kemal bu atamayı kabul etmeyince 1917'nin Ekim ortalarında Halep'ten İstanbul'a dönmüştür.

7 Kasım 1917'de İstanbul'daki Genel Karargah'ta göreve başlayan Mustafa Kemal, 15 Ekim- 1917'de padişah Vahdettin ile beraber Almanya'ya giden grup içerisinde yerini almıştır. 4 Ocak 1918'de Almanya'dan İstanbul'a dönmüşlerdir. Mayıs 1918'de sağlık problemleri nedeniyle iki aya yakın süre ile İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal, 2-4 Ağustos 1918'de İstanbul'a geldikten sonra 7 Ağustos 1918'de tekrar 7. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Fakat bu orduda daha önce Mustafa Kemal'in anlaşamayarak istifa ettiği Mareşal Falkenhein yerine Liman Van Sanders vardır. Mustafa Kemal, 1 Eylül 1918'de Nablus'ta komutayı eline almıştır. 26 Ekim 1918'de

---

¹⁴⁰ Rıfat Üçorol, a.g.e., s. 470.

¹⁴¹ Oral Sander, a.g.e., s. 374.

İngiliz kuvvetleri Halep'e girmiştir. Burada İtalyan saldırılarına karşı mukavemet gösteren Mustafa Kemal komutasındaki ordunun başarıları üzerine İtalya ilerleyişi Halep'in kuzeyinde durdurulmuştur.

Almanya'nın İngiltere ve Fransa'ya karşı denizaltı savaşlarına başlaması ile birlikte ABD'nin uluslararası ticaretini tehdit etmeye başlaması ve Meksika'yı Almanya yanında savaşa sokarak Amerika'nın bazı eyaletlerini alma arzusu (Alman Dışişleri Bakanı Arthur Zimmermann, 19 Ocak 1917'de Meksika Büyükelçisi'ne şifreli bir telgraf göndermiş fakat bu telgraf İngilizler tarafından deşifre edilerek Amerika'ya bildirilmiştir.) Amerika'nın Monro Doktri'nini terk etmesini beraberinde getirmiş ve 2 Nisan 1917'de Amerika da İtilaf güçleri saflarında Almanya'ya savaş açmıştır.¹⁴²

Bu noktada ifade etmek gerekir ki bu büyük savaşın sonucunun Osmanlı Devleti ile ilgili sonucunun belli olmasına yaklaşık üç ay kala; 3 Temmuz 1918'de Osmanlı Devleti padişahı V. Mehmet Reşad, vefat etmiştir. Tarihin bilinemezlerinden biri de bu padişahın yaşlılıktan mı, kalp yetmezliğinden mi, üzüntüden mi, korkudan mı ya da bunlardan birkaçının birlikteliğinden mi, vefat ettiğidir. Padişahlığı döneminde her ne kadar yönetim İttihatçı Enver, Cemal ve Talat Paşa üçlüsünün elinde olmuşsa da, V. Mehmet Reşad'ın Osmanlı tahtında bulunması, savaş sonrası alınacak neticelerden birinci dereceden sorumluluk üstlenmesini gerektirmektedir.

V. Mehmet Reşad II. Abdülhamit tahtta iken yaşadığı hapis hayatında yaşadığı korku dolu günleri de düşününce şahsi yorumumuz, padişahın bu kez daha ciddi kaygıların içine düşmüş olabileceği ve yaşlı kalbinin buna dayanamadığıdır. Böylece salt Osmanlı Devleti'nin haline yüreğinin dayanmadığı tekelindeki romantik açıklamaları gerçekçi bulmadığımızı belirtmek isteriz. Bu ölüm üzerine tahta ağabeyi, son Osmanlı padişahı Vahdettin geçmiştir. Böylece İttihatçılar tekrar bir padişahın yerine başka padişahın gelmesine ufak bir tepki göstermemiştir. Savaşın olağanüstü şartlarının buna izin vermediği düşünülebilir.

Amerika'nın savaşa girmesiyle savaş İtilaf Devletleri'nin lehine dönmüş ve sonuç olarak I. Dünya Savaşı, 25 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın, 30 Ekim 1918'de

---

¹⁴² Oral Sander, a.g.e., s. 385-386.

Osmanlı Devleti'nin (Mondros Mütarekesiyle), 3 Kasım 1918'de Avusturya'nın, (Avusturya- Macaristan savaş devam ederken ayrılmıştır) 11 Kasım 1918'de Almanya'nın (9 Kasımda Alman İmparatorluğu yıkılarak, Cumhuriyet ilan edilmiştir.) ateşkes istekleriyle son bulmuştur.¹⁴³ 27 Ekim'de Mondros'ta Agamemnon zırhlısında Visamiral Calthrope ile Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin Hariciye ve Harbiye Bakanlıkları tarafından hazırlanmış olan bir talimatı yürütmekle görevlendirilen Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf başkanlığındaki Türk heyetince sürdürülen görüşmeler sonucunda alınan ateşkes kararları* 30 Ekim 1918'de imzalanmıştır.¹⁴⁴ Vahdettin bu anlaşmanın imza edilmesinden sonra İstanbul'a gelen kurulu karşılamamış ve daha sonra anlaşmaya dair şu değerlendirmeyi yapmıştır:¹⁴⁵

“Bu koşulları ağır olmalarına karşın kabul edelim. Öyle tahmin ederim ki İngiltere'nin Doğu'da asırlarca sürmekte olan dostluğu ve lütfekar siyaseti değişmeyecektir. Biz onların hoşgörüsünü daha sonra elde ederiz.”

Görüldüğü üzere Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin yok edilme arzusunun yazılı metnidir. Henüz I. Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasında yapılan gizli anlaşmalarla mirası paylaşılmaya çalışılan Hasta Adam'ın, Mondros Ateşkesi ile ölüm fermanı imzalanmıştır. Böyle ifade etmemizin nedeni bu maddelerin tümünün birden uygulanmasını bir yana, birkaçının dahi uygulamaya konulması bağımsız bir devletten söz edilmesini imkansız kılmaktadır. Ayrıca daha evvel ki paylaşım planlarında Osmanlı Devleti'nden hangi müttefikin nereleri alacağı açıkça ortaya konulmuşken, Mondros'un 7. Maddesi İtilaf güçlerinin sınırları belli olmayan bir güvenlik tehdidi ile girişebilecekleri her türlü operasyonu meşrulaştırmıştır. Bu madde tıpkı birliğini geç tamamlayan Almanya'nın sınırları belli olmayan *hayat sahası*nın bir dünya savaşına neden olması gibi şimdi Türkiye'nin tam bağımsızlık yolunda büyük bir mücadeleye girmesine neden olacak ucu açık bir maddedir.

---

¹⁴³ Rıfat Üçorol, a.g.e., s. 506-507.

* Mondros'un orijinal tam metni için **Bkz.** Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt 1, TTK, Ankara 1953, s. 519-524.

¹⁴⁴ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 559.

¹⁴⁵ Sinan Meydan, **Cumhuriyet Tarihi Yalanları 1 Bir Meydan Okuma**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2010, s. 119.

2.4. Mondros Ateşkes Anlaşması Sonrası Gelişmeleri ve Mustafa Kemal

Mondros Anlaşması imzalandıktan bir gün sonra Halep'te gösterdiği başarılı komuta nedeniyle 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı, Mustafa Kemal'e verilmiştir. Böylece denilebilir ki Mustafa Kemal 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkesini bu rütbe ile öğrenmiştir. 5 Kasım 1918'de Sadrazam İzzet Paşa'ya ateşkesle alakalı olarak şu telgrafi çekmiştir: ¹⁴⁶

“...ateşkes koşullarını yanlış anlamayı giderecek önlemler alınmadıkça, orduları dağıtacak ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye olanak kalmayacaktır.”

Bu telgraftan sonra Mustafa Kemal emrindeki kuvvetlerini Suriye sınırı dışına çekmiştir. Çünkü Mondros'un 16. Maddesi gereği Suriye'de bulunması durumunda “en yakın İtilaf gücü kuvvetlerine teslim olmayı” gerektirmektedir. Daha sonra İngiltere'nin İskenderun'u işgaline mukavemet gösteren Mustafa Kemal'e 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Komutanlığı kaldırılmış olduğunu ve Harp Nazırlığının emrine verildiği kendisine bildirilmiştir. Böylece Mustafa Kemal, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geri dönmüş ve 30 Nisan 1919'da 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne atanmıştır. ¹⁴⁷

İtilaf Devletleri, anlaşmanın imza edilmesinden hemen sonra (1 Kasım 1918) Musul, İskenderun ile İstanbul ve Çanakkale Boğazları ve daha sonra Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmişlerdir. ¹⁴⁸ Enver, Cemal ve Talat Paşalar ise 2-3 Kasım günü Almanya'ya kaçmıştır. ¹⁴⁹ Ne Enver Paşa ne de Cemal Paşa geride bir iz bırakmazken, Talat Paşa kaçarken kendi yerine sadrazam olarak geçen İzzet Paşa'ya bir mektup göndermiş ve belki de kendi adına kalan sorumluluğun ağırlığını bir derece

---

¹⁴⁶ Yavuz Ercan, “Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 25, 1981, s. 42.

¹⁴⁷ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara 1990, s. 100.

¹⁴⁸ Zekeriya Türkmen, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 1, 2000, s. 618.

¹⁴⁹ Salahi Ramadan Sonyel, **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 7.

hafifletmek istemiştir.* Bu sıralarda halk arasında bu paşaların idam edilerek Galata'da ölü bedenlerinin yakılacağı haberleri dolaşmaktadır. 5-21 Kasım aralığında Padişah, "Fevkalade Dar-us Saadet Divan-i Harb-i Örfisi (Olağanüstü Sıkı Yönetim Mahkemesi)" kurdurarak başka kaçıların önüne geçmek, İttihatçıları yargılamak işine girişmiştir.¹⁵⁰

İttihat karşıtlığı, halk arasında iyice artmış ve eski refleksi kabaran Vahidettin'in de baskısıyla Ahmet İzzet Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, (8 Kasım 1918) yerine son sadrazam olan önderliğinde Tefvik Paşa hükümeti kurulmuştur. (11 Kasım 1918)¹⁵¹ Yeni kabinenin kurulmasından iki gün sonra (13 Kasım 1918) de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden oluşan 61 parçalık büyük işgal filosu İstanbul'a ulaşmıştır.¹⁵² Yeni kabinenin Kanun-i Esasi hükmüne uygun olarak teşekkül ettiğinin¹⁵³ açıklanmasına rağmen Vahidettin, 21 Aralık 1918 günü anayasanın 7. Maddesine dayanarak Meclis-i Mebusan'ı feshetmiştir.¹⁵⁴ Bu fesih yasal olmakla beraber, Vahidettin'in bundan sonra yoğun bir İngiliz yanlısı bir politika izlemiş olması, bu feshin milli kaygılarla yapılmadığını daha çok dış baskılarla yapıldığını düşündürmektedir. Vahidettin'in Başkatibi Ali Fuat'ın, Vahidettin'den duyduğunu söylediği şu sözleri de bu yargıyı destekler niteliktedir:¹⁵⁵

"... ecnebler bu Meclis-i Mebusanı münteha addetmiyorlar. "Siz hayat hakkınızı mahafaza için faaliyet göstermelisiniz. Eğer lazım gelen faaliyeti göstermezseniz, hakk-ı hayatınızı da iskat etmiş olursunuz."

---

* Talat Paşa'nın İzzet Paşaya yazdığı mektubun sureti için **Bkz.** Cemal Kutay, "Üç Paşalar Kavgası" Ercan Matbaası, İstanbul 1964, s. 285.

¹⁵⁰ Salahi Ramadan Sonyel, a.g.e., s. 13.

¹⁵¹ Mehmet Okur ve Serdar Göktaş, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Meclis-i Umumi'de Görüşülen Başlıca Askeri Meseleler", "**1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak-Uluslararası Sempozyum**", 20-21 Kasım 2014, *Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, İstanbul, 2014, a.g.e., s. 310.

¹⁵² Salahi Ramadan. Sonyel, a.g.e., s. 7.

¹⁵³ Ali Servet Öncü, "Tefvik Paşa Hükümeti'nin Programı ve Meclis-i Mebusan'daki Müzakereleri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 49, Erzurum 2013, s. 265.

¹⁵⁴ Mehmet Okur ve Serdar Göktaş, a.g.e., s. 310.

¹⁵⁵ Salahi Ramadan Sonyel, a.g.e., s. 11.

Artık yenilgiyi kabul eden devletlerle barışın ne şekilde tesis edileceği konusu İtilaf Devletleri'nin gündemine gelmiştir. Bu sürece 8 Ocak 1918'de ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ortaya attığı 14 ilke* damgasını vurmuştur. Şekil olarak idealist teklifler sunan bu ilkeler, İtilaf Devletleri'nin çıkarlarıyla uzlaşmayınca Paris'te 18 Ocak 1919'da yeni bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Bu konferansta alınan kararlar uyarınca 28 Haziran 1919'da Almanya ile 440 maddelik Versailles, 10 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint Germain, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Neuilly Anlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti ile yapılacak anlaşma daha ince hesaplar içerdiğinden bunu 24 Nisan 1920'de Sen Remo Konferansı'nda görüşmeye karar vermişlerdir.¹⁵⁶ İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Yardımcısı Tuğamiral Richard Webb, 19 Ocak 1919'da yani Paris Konferansı'ndan sadece bir gün sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılarından Sir Ronald Graham'a gönderdiği özel mektupta şöyle diyordu:¹⁵⁷

“... görünürde ülkeyi işgal etmediğimiz halde, şimdi valilerini atıyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz; polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları, işlemiş oldukları suçlara aldırılmadan özgür bırakıyoruz... Demiryollarını sıkıca denetimimizde tutuyor ve istediğimiz her şeye el koyuyoruz... Halife elimizin altında buldukça İslam Dünyası üzerinde ek bir denetim aracına sahibiz... Bildiğiniz gibi, Padişah, bizi buraya yerleştirmeyi diliyor...”

Bundan başka Webb, 19 Mart'ta Sadrazamlığa gelen Damat Ferit'in kendisini ziyaret ettiğini ve “Vahdettin ve kendisinin Allah'tan sonra İngiltere'ye güvendiklerini söylediğini ve bu güvenin kendi vasıtasıyla İngiltere'ye bildirilmesini rica ettiğini yazmıştır.¹⁵⁸

Bu vehim mektup ve mesajlar, padişahın ve dolayısıyla da İstanbul hükümetinin İngiltere'ye Paris'te ve sonrasında gösterdikleri yakınlık ve verdiği tavizi göstermektedir. Bu tavizler neticesinde henüz savaş sırasında biraz evvel bahsettiğimiz

---

* Wilson'un öne sürdüğü çözüm önerileri için **Bkz.** Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 555-556.

¹⁵⁶ Rifat Üçorol, a.g.e., s. 508-518.

¹⁵⁷ Salahi Ramadan Sonyel, a.g.e., s. 12.

¹⁵⁸ Gotthard Jaschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 9; Sinan Meydan, a.g.e. s. 124.

gizli anlaşmaların uygulanması kolaylaşmıştır. Nitekim Mondros'tan sonra üzere memleketin her köşesinde işgal güçlerinin askerleri dolaşmaya ve bayrakları dalgalanmaya başlamıştır. İşgal güçleri bir yandan Mondros'a dayandırdıkları işgal sürerken bir yandan da kendilerine bağımlı kıldıkları Osmanlı Devleti'ne imzalattırabilecekleri Sevr'i tasarlıyorlardı. Burada ifade etmek gerekir ki padişah ve kabinesinin İngiltere'ye yaklaşma politikasını doğrudan bir "vatan hainliği" olarak nitelendirmek mümkün değildir. Fakat Padişahın, İngiltere mandasında Osmanlı kurtuluşuna inanmak gafletine düştüğü anlaşılmaktadır. Belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti'nde padişah dışında kalanlar içinde de bu gaflete kapılan ve Osmanlı'nın kurtuluşunu İngiltere, Amerika Mandası'nda görenler de vardır. Nazarımızda asıl sorun, Osmanlı Devleti'nin bir tükenmişlik sendromuna girdiği ve bu süreçte mantıklı bir kriz yönetimi sergileyemediğidir.

2.5. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal

Mondros Ateşkesi'nden sonra Anadolu'ya yönelik gerçekleştirilen işgallere karşı İstanbul Hükümeti'nin içine düştüğü gaflet bir yana Anadolu'da çeşitli yerel direniş hareketlerinin ve silahlanma halinin var olduğu görülmektedir. Burada şunu belirtmeyi uygun görüyoruz ki Milli Mücadele, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasından evvel başlamıştır. Mustafa Kemal, bu mücadeleyi sistematik hale getirdiğinden dolayı romantik bir yazımla mücadelenin bu tarihte başladığı varsayılır. Biz mücadele ateşinin zaten var olduğunu, Mustafa Kemal'in de bu ateşi harladığını görmekteyiz. İfade edilmesi gereken bir nokta da şudur ki Osmanlı Devleti 1911'den beri bitmez bir savaş halindedir. O noktada Mondros'tan sonra girişilen mücadeleye Kurtuluş Savaşı adı da alınan zaferden sonra verilen romantik bir adlandırma olmalıdır. Çünkü sonuçları bakımından yenilgi alınan her savaş sonrası yeni bir mücadele mutlaka ortaya çıkmıştır. İşte Osmanlı Devleti'nin halkı, adını bilmedikleri bir savaşta Osmanlı Devleti'nin varlığını kaybetmemesi için mücadeleye girişmişlerdir. Mustafa Kemal'in mücadelesinin farklılığı ise Osmanlı halkının, "Osmanlıcılık" ve "İslamcılık" ideolojilerine tutunarak giriştikleri bu mücadeleye Türklük duygusunu katarak mücadeleyi millileştirmesidir. Bu mücadele Mustafa

Kemal önderliğinde nihayete erdirilince de ülke kurtulmuş sayıldığından bu isimle anılır olmuştur.

Anadolu'ya yönelik işgal hareketleri içerisinde İzmir ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim 15 Mayıs 1919'lı Yunanistan'ın İzmir'i işgali ve burada Hasan Tahsin adında bir Osmanlı vatandaşının Yunan bayraktarını, tabancasını çekerek vurması Osmanlı halkını galeyana getirmiştir.¹⁵⁹ Bu sıralarda Samsundaki halkın silahlanmaya başladığı haberi üzerine İngiltere İstanbul hükümetine baskı yapmaya başlamış ve derhal bölgeye askeri kuvvetin gönderilerek, halkın tekrar silahsızlandırılması ve bu yolla asayişin sağlanmasını talep etmişlerdir. Bu asayişi sağlamak için İstanbul'da İngiltere'nin huzurunu kaçıran Mustafa Kemal görevlendirilmiştir. Mustafa Kemal görevlendirme verildikten sonra İstanbul'dan hemen ayrılmamış, maiyetine alacağı kimselerle görüşmelerini sürdürmüş, Harbiye Nezareti'nden görev alanı, görev yerinin krokisi, ile görevlerini belirten yazılar almış. Ordu Dairesi'nden kadrosunun küçültülmemesini ve tahsisat isteğinde bulunmuştur.¹⁶⁰

19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Mustafa Kemal, iki gün Samsun'da kaldıktan sonra 25 Mayıs'ta Havza'ya gelmiştir. Burada ifade etmek gerekir ki Mustafa Kemal, 28 Mayıs 1919'da Havza'dan, askeri ve mülki amirlere çektiği telgrafta milli bilincin uyandırılmasının gerekliliğine işaret etmiştir. Yine 3 Haziran 1919'da Anadolu'daki askeri ve mülki amirlere gönderdiği telgrafta İstanbul temsilcilerinin Paris Barış Konferansındaki davranışlarını şiddetle tenkit etmiştir. Telgrafta, Ermenilere muhtariyet verilmemesi ve İngiltere'nin himayesi için yapılan tekliflerin kabul edilmemesi gerektiği ve bu hususların gerek Sadrazam Ferit Paşa'ya, gerek Padişahın kendisine birer telgrafla bildirilmesi belirtilmiştir. Havza Genelgesi ve ertesinde işgallere karşı gelen bu direnç gösteren tutumu nedeniyle Mustafa Kemal, İngiltere'nin, merkez İstanbul'dan gönderdiğine pişman oldukları adam haline gelmiştir. İngiltere'nin baskısına dayanamayan İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'i İstanbul'a geri çağırmıştır.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Salahi Ramadan Sonyel, a.g.e., s. 27.

¹⁶⁰ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, 2007, s. 574.

¹⁶¹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, 8. Baskı, Cilt 1, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 8-9.

Mustafa Kemal ise 12 Haziran 1919'da Amasya'ya gelmiş ve burada hazırladığı bir genelgeyi 22 Haziran 1919'da tıpkı Havza Tamiminde olduğu gibi askeri ve mülki amirlere yollatmıştır. Bu genelge de işgaller karşısında yürütülecek mücadelenin gerekçe, amaç ve yöntemini açıklamıştır. Bundan sonra 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a giden Mustafa Kemal, 8 Temmuz 1919'da bütün resmi görevlerinden ve askerlikten istifa ettiğini belirten, mektubunu Erzurum Valiliği'ne yazmıştır. Erzurum'da ise 23 Temmuz-6 Ağustos 1919'da sürecektir olan konferansın toplanmasını sağlamıştır. Konferansın başkanlığı da kendisine verilmiştir. Burada ifade etmek gerekir ki bu girişimler, Mondros'tan sonra işgallere karşı oluşturulan karşı direnişlerin, yerel örgütlenmelerin şimdi vatani için harekete geçen Mustafa Kemal'e güvenmiş olmaları ve bu yolda birlikte hareket etmek istemeleri ile bu mücadeleye sistem kazandırmak isteyen lider ruhlu bir askerin ortaklığının ürünüdür.¹⁶²

Erzurum Kongre'si sonunda; 24 Ağustos 1919 yayınlanan bildiriye göre "Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz, yabancı müdahalesi karşısında Osmanlı Hükümeti'nin düşmesi halinde millet, birlikte savunmada ve direnmede bulunacaktır, yabancılara siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozucu imtiyazlar verilmeyecektir; manda ve himaye kabul edilemez, İstanbul Hükümeti memleketin bağımsızlığını sağlayamadığı takdirde bunu sağlamak amacıyla bir geçici hükümetin kurulabilecektir."¹⁶³

Bu konferanstan sonra 2 Eylül 1919'da Sivas'a aynı amaçlarla giden Mustafa Kemal, burada 4 Eylül'de toplanan Sivas Kongresi'ne yine başkan olarak katılmıştır. 11 Eylül'de son bulan kongrede, Erzurum Kongresi'nde alınan kararların pekiştirilmesi sağlanmış ve ARMHC adıyla tüm ülkeyi kapsayan bir direniş örgütünün kurulduğu açıklanmıştır. Erzurum Kongresi sonunda yayınlanan bildiride imzası olan 9 Heyet-i Temsiliye'ye, Sivas Kongresi'nde 6 yeni üye daha eklenerek, Mustafa Kemal başkanlığındaki bu yürütme organının vereceği kararlar, artık tüm ülkeyi kapsar niteliğe ulaştırılmıştır. Sivas Kongresi'nde alınan kararlar, İstanbul Hükümeti tarafından tanınmamış ve bunun üzerine Heyet-i Temsiliye'nin verdiği kararlar, bu

---

¹⁶² Mehmet Gönlübol, a.g.e., s. 9-10.

¹⁶³ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s. 10.

yurtsuz hükümet ile askeri ve mülki ilişkiler kesilmiştir. İstanbul ile muhabere kesilir kesilmez, Heyet-i Temsiliye, Ferit Paşa hükümetini istifaya zorlayacak teşebbüslerde bulunmuş 2 Ekim 1919'da Ferit Paşa istifa etmiştir.* Yeni kabine Ali Rıza Paşa öncülüğünde kurulmuştur. Yeni kabine kurulduktan sonra 18 Ekim 1919'da Mustafa Kemal, bazı Müdafa-i Hukuk üyeleri Sivas'tan Amasya'ya gitmiş ve 22 Ekim'de Ali Rıza kabinesi ile Amasya Mülakatı olarak bilinen toplantıyı gerçekleştirmişlerdir.¹⁶⁴

Bu görüşme sonucunda ise İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına karar vermiştir. Bu toplantının kabul edilmesinde İstanbul Hükümetinin, Heyeti Temsiliye'yi İstanbul'da toplamakla hala kendi iradesinin ülkede hakim olduğunu göstermek ve onları denetimlerinde tutmak arzusu etkilidir. Ayrıca yeni kabinenin daha önceki kabinenin aksine ılımlı tavrı, padişah Vahdettin'in tüm olumsuzlukları eski kabineye mal etmek suretiyle halk arasında artan ulusal direnişin getirilerinden mahrum kalmama arzusunu düşündürmektedir.

Ekim 1919'da ARMHC'nin, toplantıda gösterecekleri irade konusunda istişarede bulunulmak üzere Sivas'ta kolordu komutanlarıyla ve Milletvekilleriyle bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Mustafa Kemal, toplantının İstanbul'da değil Ankara'da olması gerektiğini söylemişse de Heyet-i Temsiliye üyeleri çeşitli beklenti ve hesaplarla İstanbul'a gidilmesine karar vermişlerdir. Meclis-i Mebusan toplantısı için yapılan bu son Osmanlı Mebusan seçimlerinde de 7 Kasım 1919'da Mustafa Kemal, Erzurum milletvekili olarak seçilmiştir. Ayrıca seçimi de ezici bir üstünlükle de Müdafa-i Hukuk taraftarları kazanmıştır. 27 Aralık 1920'de Ankara'ya giden Mustafa Kemal, İstanbul'daki toplantıya katılmamıştır. 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını gerçekleştiren bu Meclis, 28 Ocak 1920'de Meclis kürsüsünde Mehmet Şeref tarafından okunan 6 maddelik Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir.¹⁶⁵

---

* Ferit Paşa Hükümeti'nin düşürülme gerekliliği ve bunun nasıl gerçekleştirildiğiyle alakalı detaylı bilgi için **Bkz.** <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-54/sivas-kongresi-ve-damat-ferit-hukümetinin-istifasi> (E.T: 05.10.2017, 16:54).

¹⁶⁴ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s. 10-12.

¹⁶⁵ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 45-46.

Misak-ı Milli 17 Şubat 1920’de kamuoyuna duyurulmuştur. Cemal Kutay bir eserinde¹⁶⁶ Mustafa Kemal’in, Misak-ı Milli’yi şimdi kabul edilenden çok daha farklı bir şekilde henüz 1907’de Kurmay Yüzbaşı iken haritalandırdığını, Kıbrıs’ın, Halep’in, Oniki Ada’nın, Trakya’nın (doğu-batı diye bölünmeksizin) bu haritada yer aldığını yazmıştır. Kutay, bu tespitini bizzat Ali Fuat Paşa’nın el yazmalarını incelemesi sonucunda ulaştığını söyleyerek iddiasını kuvvetle ispatlamıştır. Konuyla ilgili bazı çalışmalarda¹⁶⁷ da Kutay’ın bu beyanı doğrulanmakla beraber bu Meclis’te kabul edilen Misak metninin sadece Mustafa Kemal tarafından tasarlanmadığı üzerine tezler de öne sürülmektedir. Biz bu metine Temsil Heyeti’nin uzun süren kongreler sonucunda vardığı bir sonuç olarak bakıyoruz. Nitekim bir Meclis’te, üzerinde tartışılarak kabul edilen kararlar en nihayetinde o Meclis’in iradesini yansıtmaktadır. Nitekim 2014 yılında Murat Bardakçı, yıllarca kayıp olduğu iddia edilen Misak-ı Milli’nin orijinal metnini ATESE arşivinden çıkararak basına sunmuştur. Sonuç olarak burada 122 mebusun olumlu iradesi, imza olarak görülmektedir.

Misak-ı Milli’nin kabulü esasen Mondros Mütarekesi’nin reddidir. İtilaf güçleri, bu misakın kabulünden kısa süre sonra; 16 Mart 1920’de beklendik şekilde İstanbul’u işgale başlamışlardır. Meclisi Mebusan’ı basan işgalci güçler, burada direnişte bulunan milletvekillerini tutuklayarak Malta’ya sürgüne göndermiştir. Mustafa Kemal, ARMHC’nin temsilcisi olarak, 17-19 Mart 1920 de, bütün vilayetlere ve Kolordu Kumandanlıklarına gönderdiği bir tamim olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis’in tamimin ulaşmasından en geç 15 gün içinde Ankara’da toplanmasını ve toplanacak Meclis için gerekli seçim hazırlıklarının yapılmasını bildirmiştir. Çalışması imkansızlaşan son Osmanlı Mebusan Meclisi de 11 Nisan 1920’de Vahdettin tarafından kapatılmıştır. Böylece seçimler tamamlanarak, 23 Nisan Cuma günü Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılmış ve 24-25 Nisan 1920’de Mustafa Kemal, Meclis Başkanı seçilmiştir.¹⁶⁸ Bu Meclis’in milli iradeyi temsil ettiğini ve üzerinde hiçbir gücün olmadığını, padişah-halifenin durumunun da daha sonra bu Meclis tarafından belirleneceğini içeren bir önergeyi Ankara’dan gelen mebuslara sunmuştur.

---

¹⁶⁶ Cemal Kutay, a.g.e., s. 23.

¹⁶⁷ Serdar Sakin, “Misak-ı Milli’nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”, Erciyes Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 2002, s. 316.

¹⁶⁸ Kemal Çelik, a.g.e., s. 582-583; Mehmet Gönübol, a.g.e., s. 13-14.

Mebuslar da bundan sonra ARMHC'nin tüm yetkilerini bu ihtilal Meclisi'ne bırakmışlardır.¹⁶⁹

Burada ifade etmek gerekir ki Meclis kurtuluş mücadelesinin devamlılığı için tüm yetkilerini üst otorite olan BMM'ye devretmişse de Meclis içerisinde kısa sürede kökeni daha eskiye dayanan bir ayrışma oluşmuştur. Meclis Başkanı Mustafa Kemal ve onun yanında duranlar 10 Mayıs 1921'de Müdafa-i Hukuk adıyla Birinci Grubu oluştururken, buna tepki olarak kurulan İkinci Grup'ta ise Hüseyin Avni Bey'in, Selahattin Bey'in (Mersin), Ali Şükrü Bey'in (Trabzon), Mehmet Şükrü Bey'in (Afyon Karahisar) etkisi yoğundur.¹⁷⁰

BMM'nin kurulmasıyla aynı toprakların geleceği üzerinde irade kullanmak isteyen iki hükümetin (İstanbul ve Ankara Hükümetleri) varlığı iki başlı bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Olağanüstü şartlarda kurulan bu Meclis, henüz demokrasiden uzak ve çok sesli bir görünümde dir. Fakat yine de Türk Parlamentosu ilk kez hanedan ve hanedan üyelerinin etkisinden uzak, halkın içinden mebus çıkarmıştır.¹⁷¹ Burada kısaca değinmekte fayda vardır ki BMM ile Anadolu'daki tüm direniş güçleri sistemli bir yapıya bağlanmışsa da İtilaf kuvvetlerine yönelik yürütölen savaşı sekteye uğratan pek çok iç olumsuzluk* mevcuttur.

Meclis, 29 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu çıkararak, bu kanunun yürütölməsi için de İstiklal mahkemelerini kurdurmuştur. Bu mahkemeler 7 Mart 1927'ye değin görev yapmış olmasına karşılık hukuki varlıkları 1949'a değin

---

¹⁶⁹ Kemal Çelik, a.g.e., s. 583.

¹⁷⁰ Yavuz Aslan, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 65-66.

¹⁷¹ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 47; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2010, s. 175.

* BMM açıldıktan sonra 1 Ekim 1920'de Doğuda Koçgiri Ayaklanması başlamıştır. 15 ve 25 Kasım'da Ankara'ya gönderdikleri telgraflarla BMM'nin Sevr'de tahayyül edilen Kürdistan'ı tanımlarını talep etmişlerdir. İsyan 17 Haziran 1921'de bastırılmıştır. Bundan başka 1920'lerin sonuna doğru Çerkez Ethem'in çıkardığı isyan hareketi vardır. Milli mücadelenin ilk yıllarında Batı Cephesinde sayısız yararlılık gösteren bu kişi, çetecilik geleneğine bağlı olarak yönettiği "Umumi Kuva-i Seyyare" adlı grubun düzenli ordu emrine girmesini istememiştir. Bunu kendi Çete liderliğine aykırı bulmuştur. Bu noktada işgaller sürerken, İtilaf güçlerinin Mustafa Kemal'e karşı kendisini dolduruşa getirmeleri de eklenince bu kişi Ankara'ya karşı isyan etmiştir. İsyan hareketi 17 Ocak 1921'de Yunanlılara sığınmasıyla son bulmuştur.

yürürlükte kalmıştır. Bu kanun her şeyden önce BMM'nin meşruluk sorununu güç yoluyla gidermeye dönüktür. Bu meşruluk arayışı hem ülke içindeki düzensiz otoritelere hem de İstanbul Hükümeti'ne karşıdır. Bundan başka kanunla Kurtuluş Savaşı'ndan kaçan erlerin bu tutumunu engellemek gibi spesifik amaçlarında güdüldüğü görülmektedir.¹⁷²

30 Nisan 1920'de Mustafa Kemal, Avrupalı Devletlere bir nota vererek, BMM'nin resmi olarak kurulduğunu bildirmiştir. İstanbul Hükümeti, kendi girişimlerini ve meşruluğunu yok edebilecek bu notadan kısa süre sonra; 11 Mayıs 1920'de İstanbul'daki Divan-ı Harp makamından, Mustafa Kemal ve bazı Müdafa-i Hukuk taraftarları adına idam kararı çıkartmıştır. Vahdettin de bu kararı 24-25 Mayıs ve 15 Haziran 1920'de onaylamıştır.¹⁷³ Yaşanan gelişmeler İtilaf devletlerini telaşlandırmış ve Anadolu'da *de jure* olarak tanınan BMM'yi tanımayarak İstanbul Hükümeti ile temaslarını sürdürmüşlerdir.

İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'nden istedikleri toprakları bir an önce almak için daha evvel Paris Barış Konferansı'nda toplanması planlanan San Remo Konferansı'nı düzenleme gayreti içerisine girmişlerdir.¹⁷⁴ İtilaf Devletleri, 19 Nisan 1920'de başlayıp 26 Nisan'da sonlanacak olan konferansa, 22 Nisan 1920'de İstanbul Hükümeti'ni resmi olarak davet etmiştir. San Remo Konferansı'nda Sevr Anlaşması'nın taslağı hazırlanarak, İstanbul Hükümeti'nin imzalaması istenmiştir. İstanbul Hükümeti, başlangıçta anlaşmanın bağımsızlıkla bağdaşmadığını bildirmişse de işgallerin yoğunlaştırılması yolu ile yapılan baskı karşısında Osmanlı Delegationları mukavemet gösteremeyerek 10 Ağustos 1920'de anlaşmayı imzalamıştır.¹⁷⁵

22 Temmuz 1920 günü Yıldız Sarayı'nda, Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in başkanlığında hükümet üyeleri, Ayan Meclisi üyeleri, ilmiye sınıfının ileri gelenleri ve

---

¹⁷² Ahmet Turan Alkan, **İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılabı Duruşmaları**, 3.Baskı, Ötüken Neşriyat, Ankara 2013, s. 19-32.

¹⁷³ Osman Akandere, "İdam Mahkum Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, II, 2008, s. 186.

¹⁷⁴ Rıfat Üçorol, a.g.e., s. 512-514.

¹⁷⁵ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 48.

yüksek rütbeli askerlerden oluşan 45 kişiden mürekkep Saltanat Şurası (Yüce Kurul) toplanarak, istişare etmiş ve çoğunluk oyu ile Sevr'in imzalanmasına karar verilmiştir. Böylece 10 Ağustos 1920'de Paris'te-Müessesesi Sinaïyyesi Dairesi'nde 433 maddelik Sevr* imza edilmiştir. 433 maddelik anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin varlığı fiili olarak sonlandırılmıştır.¹⁷⁶ Ankara Meclisi, 19 Ağustos 1920'de de Sevr'in Ankara tarafından tanınmadığını ve bu anlaşmada imzası bulunanların Ankara nezdinde vatan haini oldukları duyurmuştur.¹⁷⁷

Hangi duygu ve düşünceyle olaya bakılırsa bakılsın, Sevr'in kabul edilmesi bağımsızlığına düşkün olan Türk milletine bir hakaret mahiyetindedir. Ayrıca padişah ve ekibinin Sevr'in kabulü ya da reddinden ziyade tercih edebileceği bir üçüncü yol Mustafa Kemal ve Anadolu halkı tarafından kendilerine sunulmuştur. Sevr reddedilerek girişilen milli mücadele hareketi başarılarını ortaya koymaya başladıkça, Vahdettin'in Sevr'e, yaptığı *Mecelle-i mesaib** yakıştırmaları da samimiyetinden asla emin olunamayacak etkin süreçteki tavırlarıyla asimetrik bir açıklamadır.

BMM, 7 Haziran 1920'de Sevr'i geçersiz saydıktan iki gün sonra 15. Kolordu'ya Kazım Karabekir'i görevlendirmiştir. 28 Eylül'de Ermenilere karşı Doğu Harekatı'na başlayan Kazım Karabekir, burada Ermenileri ağır bir yenilgiye uğratmış ve 26 Kasım 1920'de toplanan Gümrü Konferansı sonucunda 2 Aralık 1920'de BMM ile Ermeniler arasında Gümrü Anlaşması* yapılmıştır. Bu anlaşma, Ankara Hükümeti'nin şekillendirdiği düzenli ordunun almış olduğu ilk büyük zaferdir. Bu zaferden sonra yapılan anlaşma ise Ankara'nın artık Ermenistan tarafından resmen tanındığı görülmekte bu ise BMM'nin dışa açılmasında önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşma ile elde edilen kazanımlar, BMM'ye olan güveni artırmış ve kurtuluş için mücadele veren ordular kendisinde bir moral bulmuştur.¹⁷⁸

---

* Sevr anlaşmasının tam metni için **Bkz.** Nihat Erim, a.g.e., s. 525-691.

¹⁷⁶ Rifat Üçorol, a.g.e., s. 518; Sinan Meydan, a.g.e., s.147-149.

¹⁷⁷ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 48.

* **Mecelle-i Mesaib:** Musibetler Belgesi. **Bkz.** Sinan Meydan, a.g.e., s. 147.

* Anlaşmanın tam metni için **Bkz.** İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt 1 (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 19-23.

¹⁷⁸ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 48-49.

Mondros'tan hemen sonra Güney cephesinde başlayan savaşların da düzenli ordunun kurulmasıyla beraber bir toparlanma sürecine girildiği görülmektedir. Bu toparlanma elbette ki daima zafer şeklinde anlaşılmamalıdır. Ordunun bir sistemle hareket edişinin vermiş olduğu güvene işaret edilmektedir. Nitekim sürece bakıldığında mağlubiyet alındıktan sonra bile Türk ordusunun mukavemeti artarak sürmüş ve ertesinde başarılar kazanmıştır. Bu sıralarda Meclis'te de önemli bir iç gelişme olmuştur. 20 Ocak 1921'de BMM'nin ilk anayasası olan 24 maddelik Teşkilat-ı Esasi, Mebuslar arasında yapılan yoğun bir tartışma ve çabanın bir ürünü olarak ilan edilmiştir. Burada ifade edilmek gerekir ki Kanun-i Esasi bu anayasa ile beraber halen yürürlüktedir. Güney cephesinde Fırat Nehri'nin doğusunda İngiliz, batısında Fransız işgal güçleri vardır. Bir de Ermenilerin bu işgalcilerin ordularına yoğun bir desteği söz konusudur. 9 Şubat 1921'de Gaziantep tüm direnişlere rağmen işgalden kurtarılamamışsa da, 11 Şubat 1920'de Fransızlar Maraş'ı, 10 Nisan'da Urfa'yı terk etmek zorunda kalmışlardır. Sonuçta Güney cephesi her iki ülke için de kardan çok zarar getirmeye başladığı için 20 Ekim 1921'de Fransa ile BMM arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır.¹⁷⁹

Batı cephesinde ise Yunan ilerleyişine karşı 10 Ocak 1921'de düzenli ordu, I. İnönü mücadelesini vermiştir. Çalışmanın önceki bölümünde düzenli ordu emrine girmeyi reddederek, kardeşiyle beraber çeteci faaliyetlerde bulunduğunu ifade ettiğimiz Çerkez Ethem isyanı da bu süreçte devam etmekte ve ordu bu isyan ile de meşgul olmaktaydı. Bu isyan, I. İnönü mukavemetinden 13 gün sonra 24 Ocak 1921'de bastırılmıştır. Böylece bu savaşta, yeni devletin yönetim anlayışına uymayan çeteci bir grup saf dışı bırakılmış, Yunan ilerleyişi durdurulmuştur. Bu kazanımlar sonucunda da başta Yunan hamisi İngiltere olmak üzere İtilaf güçleri içinde fikir ayrılıkları ve endişeler belirginleşmeye başlamıştır.¹⁸⁰

İtilaf Devletleri, korkulu gözlerle baktıkları Şark Sorunu'nu yeniden görüşmek için İstanbul Hükümeti'ni ve onun nezdinde Ankara hükümetini de 21 Şubat 1921'de toplanacak olan Londra Konferansı'na davet etmiştir. Burada İtilaf kuvvetlerinin

---

¹⁷⁹ Yavuz Ercan, a.g.e., s.49-51.

¹⁸⁰ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 52; Erdoğan Akman, "Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarının Sovyet Rusya Basınında Yansımaları" *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2014, s. 39-40.

samimiyetsiz tavrına dikkat çekmekte fayda vardır. Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü başarılı savunmalar neticesinde yeni bir konferansın toplanmasına karar veren bu devletler, şimdi muhatap olarak Ankara Hükümeti'ni tanımamıştır. Bu diplomatik tavır hem aşağılayıcı bir tutumu hem de iki hükümeti konferansta birbirine kırdırarak istediklerini almayı kolaylaştıran bir planın parçasıdır. İstanbul Hükümeti adına Sadrazam Tevfik, Mustafa Kemal'e özel olarak gönderdiği telgrafta bu çağrışı iletmiştir. Mustafa Kemal ise bu konunun şahsıyla alakalı olmadığını, müracaatın BMM'ye resmi olarak yapılması gerektiğini belirten karşı telgrafı Tevfik'e göndermiştir. Bu tutum, İstanbul Hükümeti tarafından Ankara Hükümeti'nin meşruluğunu kabul ettirmek için yapılmış akıllı bir diplomasi hamlesi, kişisel ihtiraslardan sıyrılmanın da en somut örneğidir.¹⁸¹

BMM tarafından konferansa katılmakla görevlendirilen heyet, resmi davetin gelmesinden evvel; 6 Şubat 1921'de Ankara'dan ayrılarak, Türkiye'ye ılımlı yaklaşan İtalya'nın gemileriyle Roma'ya gitmişlerdir. Bu davranıştan anlaşılan, resmi davetin geleceğinden şüphe duyulmadığı ve resmi davet geldiğinde konferansa geç kalınmamak istendiğidir. Zaten kısa süre içerisinde de İstanbul Hükümeti, bu kez Ankara Hükümeti'ne resmi olarak davette bulunmuştur. 1 Mart 1921'de bir gelişme daha yaşanmış ve Ankara Hükümeti Afganistan'ın bağımsızlığını tanımış ve Afganistan ile dostluk anlaşması yapılmıştır. Böylece Afganistan da Misak-ı Milli'yi tanımıştır. Bu noktada denilebilir ki devam eden Londra Konferansı'nda Ankara Hükümeti'nin siyasi gücü artmaya devam etmektedir. Bu konferansta TBMM Hükümeti'nin amacı Türk milletinin haklı davasını dünya kamuoyuna duyurmaktır. Konferansa, Ankara Hükümeti (Bekir Sami Bey), İstanbul Hükümeti (Tevfik Paşa), İngiltere (Lloyd George, Lord Curzon), Fransa (Aristide Briyan, Berlelo), İtalya (Kont Sforza, Martino), Yunanistan (Kalogeropoulos ve Frangulis), Japonya (Vikont Hayaşi) katılmıştır. Konferans, Sevr'in diplomatik yolla bir kez daha kabul ettirilmesinden başka bir şey içermemiştir. Burada İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin birlik içinde hareket ederek Misak-ı Milli'yi talep etmeleri, İtilaf güçlerine iki hükümeti çatıştırma imkanı da vermemiştir. İtilaf Devletleri, Misak-ı Milli'yi kabul etmeyerek 12 Mart 1921'de dağılmıştır. Bu konferans, Ankara Hükümeti'nin barış yanlısı olduğu imajı

---

¹⁸¹ Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2009, s. 150-152.

çizilmesi açısından önemlidir. Oysa konferans öncesi durumda bir değişiklik yaşanmamıştır.¹⁸²

Londra Konferansı sonrası itilaf güçleri Ankara hükümeti temsilcisi Bekir Sami ile Misak-ı Milli'ye aykırı düşen ikili anlaşmalar yapmak yoluna gitmişlerse de bu anlaşmalar Ankara hükümetince onaylanmamıştır. Ankara hükümeti tarafından İtilaf güçlerinin bundan sonra bir saldırı içerisine girebilecekleri düşünüldüğünden, Misak-ı Milli'yi tanıyan Moskova ile 16 Mart 1921'de bir dostluk anlaşması yapılarak, müttefik sağlanmaya çalışılmıştır. Rusya ile anlaşma yapılmasından hemen sonra henüz Türk Heyetleri dönüş yolundayken İtilaf Devletleri'nin onayıyla 23 Mart 1921'de Yunanistan'ın genel taarruzları başlamıştır. Bu Yunan taarruzuna karşı verilen mukavemet, İnönü önlerine kadar geldiğinde burada durdurulmuştur. (1 Nisan 1921) Direniş, II. İnönü savaşı olarak tarihe geçmiştir. Bu savaş, artık savunmada kalmanın düşmana yeterli gözdağını vermediğini göstermiş ve Türk kuvvetleri bu kez taarruz planlarına girişmiştir. Aynı zamanda I. İnönü Savaşı sonrası İtilaf güçleri arasında da belirginleşen ayrımlar bu savaşla beraber üst noktaya çıkmıştır.¹⁸³

Bu noktada kısaca ifade etmekte fayda vardır ki Türk ordusu bu savaşlarda romantik tarih yazıcılığının yoğun olarak işlediği bir yokluk içerisinde direniş göstermemiştir. Bu başlangıç için görece doğru bir şey olabilir fakat özellikle Gümrü Anlaşması'ndan sonra Doğu cephesinde Fransızlardan kalan silahlar ve bu süreçte Sovyetlerden alınan askeri yardımlar ve Güney cephesinin kapanarak Batı cephesine takviye yapılması göz ardı edilmemelidir.

II. İnönü Savaşı'ndan sonra 10 Temmuz 1921'de Yunan işgalci güçleri bu kez Ankara yönünde bir taarruza girişmişlerdir. Mustafa Kemal, 18 Temmuz 1921'de Batı cephesi Karargahı olan Afyon Karacahisar'a gelerek ordunun durumu yakından incelemiştir. Afyon, Kütayha ve Eskişehir'i ele geçiren işgalci güçlere karşı Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesini Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'ya emrederek, 25 Temmuz 1921'de yeni bir savunma hattı oluşturmuştur. 4 Ağustos'ta Mustafa Kemal, Meclis'e sunduğu bir önerge ile Meclis'in tüm yetkilerinin kendisine

---

¹⁸² Bülent Kara, a.g.e. , s. 159-163.

¹⁸³ Erdoğan Akman, a.g.e., s. 40-41.

verilmek suretiyle başkomutanlığı kabul edebileceğini belirtmiştir. 5 Ağustos 1921’de Ankara’da çıkarılan bir kanunla üç ay* süre ile başkomutan olarak bu kuvvetlerin komutası kendisine verilmiştir.¹⁸⁴

Mustafa Kemal’in bu komuta da yaptığı ilk iş Meclis’in kendisine verdiği yetkilere dayanarak, 7 Ağustos 1921’de Tekalif-i Milliye emirlerini çıkarmasıdır. Bu emirlerin yürütülmesi için komisyonlar ve suiistimallerin önlenmesi için İstiklal Mahkemeleri’nin kurulmasını da emretmiştir. Tekalif-i Milliye emirleri katı hükümler içeren bir dizi şartlar ile Anadolu insanına ağır yükler yüklemiştir.¹⁸⁵ Fakat bu emirleri, savaşın Yunanlılar tarafından kazanılması durumunda, karşılaşılabilecek manzarayı şimdiden yaşayarak gören halk, samimi bularak ufak sıkıntılar dışında desteklemiştir. Nitekim Türk halkının Ankara Hükümeti’nden başka güveneceği bir oluşum mevcut değilken, şimdi Ankara’da işgal edilebilirdi. İşte bu emirlerin samimiyetinden şüphe gerektirmeyen unsur, Ankara Hükümeti’nin evvelki süreçte kurtuluş mücadelesi için gösterdiği özveride saklıdır.

23 Ağustos 1921’de Yunan birlikleri Sakarya savunma hattına saldırıları başlamış ve 13 Eylül 1921’de Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu başarılı komuta nedeniyle Ankara Meclis’i 19 Eylül 1921’de Mustafa Kemal’e Mareşallik ve Gazilik rütbesi vermiştir.* Bu savaşın sonunda Ankara Hükümeti pek çok siyasal kazanım elde etmiştir. Bunlardan biri de 26 Eylül 1921’de toplanan Kars Konferansı sonucunda 13 Ekim 1921’de imza edilen Kars Anlaşması’dır. Kars Konferansı’nda Ankara’nın amacı, Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması’nda yer alan hükümlerin yeni

---

* 4 Şubat 1922, 6 Mayıs 1922 olmak üzere bu rütbe üçer aylık sürelerle tekrar uzatılacaktır. Bu rütbe 20 Temmuz 1922’de Meclis kararıyla süresiz olarak kendisine teslim edilmiştir. **Bkz.** Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 442.

¹⁸⁴ Ahmet Emin Yaman, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Büyük Zafer”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 30, 1997, s. 147.

¹⁸⁵ Cengiz Şavklı, “Milli Mücadele’nin Mali Kaynaklarından Tekâlif-İ Milliye Emirleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2011, s. 22.

* 12 Ağustos 1921’de Polatlı’daki Cephe Karargahına giden Mustafa Kemal’in attan düşerek omurga kemiklerinden bazılarının kırıldığı ve sargılı şekilde savaşı sürdürdüğü bilinmektedir. Nitekim kendisi de Nutuk’ta bunu doğrulamıştır. (**Bkz.** Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 420.) Fakat savaşın sonuna “Gazi” ünvanının kendisine verilmesini sadece bu olaya yorarak yapılan tarih yazımları gerek Sakarya Muharebesinin önemini gerekse de milli mücadele ruhunu özden uzak yorumlayan tarih yazımlarının işidir. Bu düşüncemizi Mustafa Kemal de çok iyi ifade etmiştir. **Bkz.** Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 505-506.

Sovyetik Federe Devletler durumunda olan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan tarafından da kabul edilmesini sağlamaktır. Ankara hükümetini temsilen konferansta bulunan Kazım Karabekir heyeti, anlaşmanın imzalanmasıyla bu amacı gerçekleştirmişlerdir. Bu anlaşma ile doğu sınırları güvence altına alınmış ve Misak-ı Milli yaygın bir sahada resmi olarak tanınmıştır.¹⁸⁶

Fransa ile 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması ile itilaf bloğu kendi içerisinde parçalanmış olduğunu daha önce ifade etmiştik. Şimdi Doğu cephesinden de alınan bu siyasi zafer üzerine Batı bloğundaki mücadele ruhu daha da güçlenmiştir. Bu siyasi güvence ve askeri başarılarla artık savunmadan, daha önce planlanan taarruza geçilecektir. Önceleri küçük keşif ve baskınlarla* Yunan mevzilerine saldıran Türk ordusu ile Yunan kuvvetleri arasında bir caydırma operasyonu başlamıştır. Bu sırada Anadolu'dan dışarıya dönük olabilecek tüm haberleşme ve ulaşım imkanları kontrole alınmıştır. Bu sayede meşhur İngiliz ajanlığı büyük ölçüde saf dışı edilmiştir. 26 Ağustos 1922 sabahında başlayan Büyük Taarruz, 30 Ağustos 1922'de Türk ordusu Yunan birliklerini Dumlupınar'da kuşatma altına almış ve 9 Eylül 1922'de Mustafa Kemal komutasındaki Türk ordusu İzmir'e girmiştir. Bundan sonra İstanbul ve Trakya'nın işgalden arındırılması için harekete geçen Türk ordusu, İngiltere'nin huzurunu kaçırmıştır. İngiltere, kendi iç karışıklıklarının da arttığı bir dönemde, Türk taarruzuna karşı aradığı müttefiki de bulamayınca durumu diplomatik yollarla halletmek yoluna girmiştir. İngiltere, Fransız General Mustafa Kemal'den 13 Eylül 1921'de tarafsız bölge ilan edilen Boğazlar bölgesine girilmemesini istemişse de Mustafa Kemal, Ankara'nın böyle bir şeyi tanımadığını, Türk ordusunun önlerinden kaçan Yunan kuvvetlerinin peşinden gittiğini ifade etmiştir.¹⁸⁷ Dönemin İngiliz Başbakanı, İngiltere'nin kapıldığı dehşeti şu ifadeleri ile gözler önüne sermektedir:

“Kemalist kuvvetlerin İstanbul ve Çanakkale'ye yaklaşması ve Ankara Hükümeti tarafından ileri sürülen metalip şayet kabul edilecek olursa en aşağı son harpte Türkiye üzerine kazanılmış olan zaferin bütün semerelerinin kaybını tazammum eder. Avrupa'yı Asya'dan ayıran Ak

---

¹⁸⁶ Cemal Avcı, “Milli Mücadelede Türk-Ermeni ve Gürcü İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 13, 1994, s. 9.

* **Bkz.** Ortakça ve Rumköy baskınları.

¹⁸⁷ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s. 44-45; Hamit Bozarslan, **Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 257-258.

ve Karadenizleri birleştiren derin tuzlu su yolu birinci derecede ehemmiyeti haiz cihan menfaatlerini, Avrupa menfaatlerini ve İngiliz menfaatlerini alakadar eder.”¹⁸⁸

Savaşa giden bu sürece İtilaf Devletleri arabuluculuk etmiş ve sürecin geleceğinin bir konferansta görüşülmesi kararına varılmıştır. 3 Ekim 1922’de bir ateşkes antlaşması imzalanması için düzenlenen konferans Mudanya’da başlamıştır. Konferansa Türkiye adına, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, İtilaf Devletleri’nin yüksek komiserleri İngiliz Generali Harrington, Fransız Generali Charpy, İtalyan Generali Monbelli ve Yunanistan temsilcisi olarak da General Mazaraki (Yunanistan’da Türk ordusunun aldığı başarılar karşısında Kral Konstanti’ne karşı bir darbe girişimi olduğundan, temsilcileri konferansın ilk gününe katılamamıştır) katılmıştır.¹⁸⁹ 11 Ekim 1922’de sonlanan konferans neticesinde Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Mudanya Ateşkes Anlaşması ile Ankara hükümetinin artık uluslararası sahada tanınma sorunu kalmamıştır. Anlaşmayla da Yunanistan’ın Doğu Trakya’dan çekilmesi İtilaf güçlerine kabul ettirilmiştir. İtilaf Devletleri Mudanya’dan kısa süre sonra-27 Ekim 1922’de TBMM’yi, İsviçre’nin Lozan şehrinde toplanacak olan barış konferansına davet etmişlerdir.¹⁹⁰

2.6. Lozan Barış Anlaşması’na Giden Süreçte Osmanlı Devleti’nde Yaşanan İç Gelişmeler ve Mustafa Kemal

Askeri ve siyasi başarıdan sonra Lozan’a davet alan Ankara Hükümeti bir rahatlama dönemine girmiştir. Ankara Meclis’i, Lozan’da imzalanacak nihai anlaşma için ön hazırlıklarda bulunurken, daha önce Paris Konferansı’nda olduğu gibi Lozan’da Meclis’i zor durumda bırakması muhtemel pürüzlere karşı iç düzene yönelik bazı girişimlerde bulunmuştur. Sadrazam Tevfik Paşa’da Osmanlı Hükümeti adına Ankara’ya çektiği bir telgraf ile konferansta nasıl bir yol izleneceği konusunda

---

¹⁸⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti**, TTK, 2. Baskı, Ankara 1995, s. 118.

¹⁸⁹ Türkan Başyigit, “Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması”, *ÇTTAD*, Cilt 6, Sayı 14, 2007, s. 180-181.

¹⁹⁰ Hüner Tuncer, **Atatürkçü Dış Politika**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 67; Mehmet Gönübol, a.g.e., s. 45.

BMM'ye danışmıştır. Oysa Lozan'da toplanacak olan Konferans'ta, Türkiye'nin elindeki koz, Paris Konferansından çok daha fazladır. Bu detay İstanbul hükümeti tarafından da iyi okunmuştur. Lozan'a gidecek heyet ve orada takınılacak tavır esasen konferans sonucunda imza edilecek anlaşma ile elde edilmesi muhtemel kazanımlardan, Anadolu'da hangi hükümetin egemen olacağını resmileştirecektir. Bu sıralarda; Meclis'te yapılan uzun tartışmalar sonucunda 1 Kasım 1922'de Saltanat, Halifelik'ten ayrılmak suretiyle kaldırılmıştır. Ankara Hükümeti daha evvel belirttiğimiz İhtilal Meclisi olma özelliğini burada da korumuştur. Esasen altyapısını Teşkilat-ı Esasi'de yumuşattığı saltanatın durumunu bu kez bir kanunla değil, Heyet-i Umumiye tarafından yani Parlamento tarafından alınan bir kararı ile kaldırmıştır. Oysaki Parlamantonun sadece Meclis'in iç işleyişe yönelik kararlar alabilmesi gerekmektedir. Kemal Gözler'in "*Türk Anayasa Hukuku*" adlı eserinden¹⁹¹ faydalanarak yaptığımız bu çıkarımlar, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta saltanatın kaldırılması ile ilgili yaptığını söylediği konuşma ile de desteklenmektedir. Bu sözleri çalışmanın üçüncü bölümünde bulmak mümkündür.

Meclis'te yapılan müzakereler sonucunda Lozan Konferansı'na gidecek heyete başkan olarak adı geçenler, Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Dr. Rıza Nur İsmet Paşa ve Dışişleri bakanı olan Yusuf Kemal Beydir. Vekiller heyetince, Mustafa Kemal'in de etkisiyle¹⁹² heyet başkanlığına Mudanya'daki gibi İsmet Paşa seçilmiştir. Dr. Rıza Nur (Sağlık Bakanı), ile Hasan Bey (Eski Maliye Bakanı)'da baş delegeler olarak seçilmiştir. Bundan başka bu delegelerin hizmetinde pek çok görevli de heyette görevlendirilmiştir. Ankara Hükümetince, Lozan'a gidecek olan heyete, Lozan'daki yetkilerini ve sınırlarını düzenleyen sert bir talimatname¹⁹³ hazırlanmıştır. 14 maddeden oluşan talimatnamede Ankara'nın kendisini zaferden çıkmış egemen eşit bir Hükümet olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Türk Heyeti 5 Kasım 1922'de Ankara'dan İstanbul'a, 8 Kasım 1922 günü ise İstanbul'dan Lozan' doğru yola çıkmıştır. Türk Heyeti'nin Lozan'a varana değin durak

---

¹⁹¹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, 1 Baskı, Bursa 2000, s. 54.

¹⁹² Mehmet Gönübol, a.g.e., s. 49.

¹⁹³ Talimatnamenin içeriğiyle alakalı **Bkz.** Ahmet Hür, **Her Açından Lozan Konferansı**, 1. Baskı, Marmaris Belediyesi, İstanbul 2016, s. 19.

yerlerinde verdikleri röportajlarda Misak-ı Milli'nin haklılığı dillendirilerek, basın yoluyla diplomasi yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda da Türk Heyeti'nin kılık kıyafetinin de Osmanlı diplomatlarından farklı olarak Avrupalı tarzda olmasına önem gösterilmiştir. Denilebilir ki henüz Konferanstan önce Türk Heyeti'ne sağlam temelli bir plan verilmiş ve heyette ödevine iyi çalışarak henüz konferans öncesi bile olumlu bir imaj çizmiştir. Türk Heyeti 12 Kasım 1922 akşamı İsviçre'nin Lozan şehrine varmıştır. Türk Heyet Lozan'a indiğinde İtilaf Devletlerinin temsilcileri tarafından değil Türkiye'nin Paris Büyükelçisi tarafından karşılanmıştır. Burada İtilaf devletlerinin konferans öncesi Türk Heyeti'nin yaptığı başarılı propagandaya misilleme yaptığı görülmektedir. Zira İsmet Paşa'nın Lozan'a gelene değin verdiği röportajlar İtilaf Devletlerince yakından izlenmektedir. Türk elçinin gayr-i resmi bilgilendirmesinden sonra Fransa'nın Bern Büyükelçiliği Müsteşarı, Türk Heyetine, Konferansın İngiltere ve İtalya'nın iç karışıklıklarından dolayı 20 Kasım'a ertelendiğini ve kendilerinin Fransa'ya davet edildiklerini resmi olarak bildirmiştir. İsmet Paşa, 12 Kasım'da konferansın ertelenmesinin beklenmedik sonuçlara neden olabileceğini içeren bir nota yayınlamıştır. İtilaf Devletleri ise verdikleri cevapta özür dileyerek hazırlıkların henüz tamamlanamadığını, toplantının 20 Kasım'da yapılacağını söylemişlerdir.

14 Kasım'da da Paris'e giden İsmet Paşa burada Dışişleri Bakanı Poencare ile görüşmelerde bulunarak, Konferans öncesi Fransa'nın nabzını ölçmüştür. İsmet Paşa'nın dezavantajı, avantaja çeviren bu hamlesi İngiltere başta olmak üzere İtilaf devletlerini telaşlandırmıştır. Konferans öncesi Fransa'nın, Türk Heyeti ile ikili anlaşması demek, itilaf bloğunun parçalanması demektir. Buradan da anlaşılacağı üzere İtilaf devletleri, savaşmakla tüketemedikleri bu doğu ülkesini Lozan'da diplomasiyle yenmek istemişlerdir Algıları, Türk ordusunun kendilerini değil, Yunanlıları yendiği şeklindedir. Fakat karşılarında hem görüntü itibariyle hem de sergiledikleri diplomasiyle klasik Osmanlı diplomatlarından farklı bir tutum bulmuşlardır. Konferansın adı noktasında çıkan tartışmalar bunun en somut örneğidir. Konferansın başkanı tayin edilen Lord Curzo'nun önerdiği "Şark Sorunu" adı Türk Heyetince kabul edilmemiş ve neticede Konferansın adına orta yolda buluşularak, "Yakındoğu Sorunları Hakkında Lozan Konferansı" denilmiştir.

20 Kasım 1922’de toplanan konferansta İngiltere’yi Lord Curzon, Fransa’yı, Büyükelçi, Pierre Barriere, Büyükelçi Maurice Bompard ve İstanbul Fransız Yüksek Komiseri General Pelle, İtalya’yı Atina Büyükelçisi Montagna, İstanbul İtalyan Yüksek Komiseri Marki Garroni ve Lago, Yunanistan’ı Venizelos ve Londra Büyükelçisi Dimitris Kaklamanos, Bulgaristan’ı Başbakan Stamboliyski, Yugoslavya’yı Nintchitch, Spalaikovitch ve Rakitch, Japonya’yı Baron Hayachi ve Otchiai. Romanya’yı Duca ve Diyamandisti. Sovyet Rusya’yı Çiçerin ve Rakovski, gözlemci olarak konferansta bulunan ABD’yi de baş delege Richard Washburn Child ve yardımcılarını İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Mark Lambert Bristol ve Joseph Grew temsil etmiştir.

Lozan Konferans’ının önceden planlanmış oturma düzeni Türk Heyeti’ne diplomatik olarak verilen ikinci mesajdır. Nitekim Türk Heyeti’ne sunulan yer, İtilaf devletlerinin koltuklarının bulunduğu sırada değildir. Bu düzen kısa süre içerisinde Türk Heyeti’nin uyarısıyla düzeltilmiştir. İsmet Paşa, Konferans boyunca Ankara Hükümeti’ne gelişmelerle alakalı telgraflar¹⁹⁴ çekmiştir. Fakat Ankara-Lozan arası döşenmiş olan mevcut iki telgraf hattının işletmesi Fransız ve İngilizlere aittir. İngiliz kriptosunun kuvveti karşısında zayıf kalan Türkiye teknolojisi bir gizlilik zafiyeti yaratarak, İtilaf devletlerini hep bir adım önde tutmuştur. Bu noktada Ankara’nın daha önce bu konuyla ilgili aldığı bir önlem gözümüze çarpmamıştır. Yeni bir anlaşma dili üzerinde anlaşılabilseydi İngiliz kriptosu da zayıflatılabilirdi kanaatindeyiz. Tabii ki 1 aylık sürede bunun tanziminin de zor olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Lozan Konferansı, 14 maddelik Türk tezine karşılık İtilaf devletlerinin asimetrik beklentileri bulunmasından dolayı 4 Şubat 1923’te kesilmiştir.¹⁹⁵

Ülkeye dönmeden önce Türk Heyeti adına yabancı basının sorularını yanıtlayan İsmet Paşa “Bizi Lozan’a davet ettiler geldik ama kimse yoktu. Şimdi de bize bir şey söylemeden gidiyorlar.” diyerek sitemde bulunmuştur. Ayrıca görüşmelerin ciddi bir son bulma olmasına rağmen basının sorularına diplomatik cevaplar veren İsmet Paşa,

---

¹⁹⁴ Lozan’dan Ankara’ya çekilen telgrafların derlenmiş hali için **Bkz.** Bilal Niyazi Şimşir, **Lozan Telgrafları 1922-1923**, 1. Baskı, TTK, Ankara 1990.

¹⁹⁵ Ahmet Hür, a.g.e., s. 15-35; Hakan Uzun, “Türk Heyeti’nin Lozan’a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa’daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 53, Lozan Antlaşması Özel Sayısı, 2013, s. 331-349.

Konferans devam ettiği sürece Mudanya Mütarekesi'ne uyulacağını söylemiş ve artık görüşmelerin devamı ya da bitmiş olduğuna dair İtilaf Devletleri'nin net bir şey söylemesi için tehditkar bir mesaj vermiştir.¹⁹⁶

Ankara Hükümeti ise Paris Konferansı sonrasında Yunan işgalinin başlamasına tanıklık eden bir Hükümet olarak, orduya cephe emri vermiştir. Hükümet, 9 Şubat 1923 tarihinde ise İzmir ve İzmit limanlarında bulunan yabancı savaş gemilerinin Türk karasularını terk etmesi kararı almıştır. İngiltere gemilerinin sayısını azaltmış, İsmet Paşa'nın da Ankara'yı bu noktada yumuşatarak kendisinin gelmesinin beklenmesini istemiş ve muhtemel bir saldırıyı engellediği görülmektedir. Burada İsmet Paşa'nın kendi tespitlerini Meclis'e sunmak istemesi ve ikili-sözlü anlaşmalarının olabileceği ihtimali belirlemektedir. İsmet Paşa da bu gerilimli ortamda 16 Şubat 1923'te İstanbul'a varmıştır. 17 Şubat 1923'te İzmir'de I. İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede alınan kararların, yeni Türkiye'nin iktisat politikalarını belirlemek ve bu yolla alınan askeri başarıları ekonomik başarılarla desteklemek, yeniden başlaması muhtemel Lozan Konferansı'nda batılıların sempatisini kazanmak ve onlar için tehdit olmadığını göstermek gibi gayelerle toplandığı söylenebilir. Kongre de Misak-ı İktisadi adıyla ekonomi politikaları kabul edilmiştir.

İsmet Paşa'nın yurda gelişinden itibaren Ankara Meclisi'nde bulunan 2. Grup İsmet Paşa'ya yoğun eleştiriler getirmiş ve Lozan'ın bir başarısızlık olduğunu savunmuştur. Bu başarısızlığın ise Lozan'a gönderilecek heyet konusunda yaptıkları itirazların haklılığı olarak görmüşlerdir. Henüz İsmet Paşa Lozan'da iken gönderdiği raporlar üzerine Meclis'te başlayan gerilim, 21 Şubat'tan itibaren daha sistemli şekilde Lozan'daki durumun üzerine yoğunlaşmıştır. 21 Şubat'ta toplanan Meclis'te İsmet Paşa'nın konuşması sık sık kesilmiş ve özellikle Musul konusu, iktisadi meselelerin tehir edilmesi ve Karaağaç'tan vazgeçilmesi gibi konular üzerinden eleştirilmiştir. Başbakan Rauf Bey başkanlığındaki hükümet yani Meclis'in I. Grubundakiler, Musul'un ileride İngiltere ile Ankara arasında daha sonra halledilebileceğini savunurken, II. Grubundakiler Misak-ı Milli'ye aykırı davranıldığını iddia etmişlerdir. Meclis'teki hararetli tartışmalar 6 Mart'a değin yapılan gizli oturumlarla sürmüştür. 6 Mart 1923'te I. Grubun Meclis'e sunduğu önergeyi 190 milletvekili oylamış ve önerge

---

¹⁹⁶ Ahmet Hür, a.g.e., s. 75-76.

170 kabul oyu almıştır. Önergeye göre Musul sorunu Lozan sonrasındaki 12 ay içinde İngiltere ile Türkiye arasında çözülmek üzere ertelenecek, anlaşma olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti bu konuda yetkili olacak, Karaağaçtan vazgeçilecek, ekonomik sorunlarla ilgili maddeler anlaşmadan çıkarılacak, diğer tüm noktalar Misak-ı Milli’de ısrar edilecektir. Mustafa Kemal’de bu önergeden yana tavır takınmıştır. Konsensüse varılan bu kararlar bir 8 Mart 1923’te bir nota ile İtilaf devletlerine duyurulmuştur. Bağlaşıklar 31 Mart 1923’te Türk notasına temelde görüşmelerin yapılabileceğini içeren karşı tasarı cevap vermişlerdir.¹⁹⁷

Lozan Konferansı’nın ikinci tur görüşmelerinin 23 Nisan 1923’te yeniden başlaması kararı alınmıştır.¹⁹⁸ II. Tur görüşmeler başlamadan evvel Türkiye’de 1 Nisan 1923’te alınan karara göre iki ay içerisinde genel milletvekili seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. 8 Nisan 1923’te ise Mustafa Kemal, Meclis toplantısında, “Dokuz Umde” olarak bilinen seçim beyannamesini okumuştur.¹⁹⁹

Seçim kararında Lozan’da hareket serbestisi kazanmanın ve Lozan’da imzalanacak muhtemel anlaşmanın onaylanmama durumunu bertaraf etmek gayesi düşünülebilir. Çünkü Lozan I. Dönemi Meclis kendi içerisinde bir kriz sürecine girmiştir. Ayrıca 9 Nisan 1923’te Osmanlı Amerikan Kalkınması Firması’nı temsil eden Arthur Chester ve Clayton Kenedy’ye geniş bir ticari imtiyaz tanınmıştır. Lozan’ın I. Evresine gözlemci olarak katılan ABD’den yeterli desteği göremeyen Meclis, II. Tur görüşmelerde bu tavizle ABD’yi yanına çekmeye çalışmıştır. Bu imtiyazın Lozan’da Musul konusunda Türkiye’nin elini güçlendirebilmesi planlanmış olmalıdır. Nitekim ABD, Musul’un kimde kalacağından çok kendisinin Ortadoğu’daki çıkarlarına bakmaktadır. ABD, bu ulusal çıkarı gereği İngiltere daha büyük bir şey vaat etmediği sürece Musul’un Türkiye’ye verilmesi için irade gösterebilirdi Aynı zamanda bunu Misak-ı İktisadi’nin kabulünden sonra ilk büyük ekonomi politikası olarak görmek mümkündür. Burada ifade etmekte fayda vardır ki bu imtiyaz ilk kez verilmiş

---

¹⁹⁷ Ahmet Hür, a.g.e., s. 77-82; Bengül Salman Bolat, Tekin Demiraslan, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansıması” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 53(Lozan Antlaşması Özel Sayısı), s. 39; Mehmet Gönübol, a.g.e., s. 53; Funda Öpöz, **İsmet Paşa ile Lozan’a Gidenler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s. 116-123.

¹⁹⁸ Yavuz Ercan, a.g.e., s. 56.

¹⁹⁹ Hamit Bozarslan, a.g.e., s. 266.

değildir. Nitekim Chesteer, 1909'da da Babı Ali'den şimdikininki daha ötesinde bir imtiyaz almıştır. Bundan sonrada *Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi* kurulmuştur.²⁰⁰

Lozan II. Tur görüşmeleri 23 Nisan 1923'te başlamıştır. İtilaf güçlerinin bu konferansa daha ılımlı bir yaklaşım göstereceğinin ilk işareti temsil heyetlerinde yapılan değişikliklerde kendini belli etmektedir. Türk heyetinin başkanı olarak tekrar İsmet Paşa seçilmekle beraber İngiltere, ilk turda İsmet Paşa'yı en çok uğraştıran Lord Curzon'un yerine Türkiye Büyükelçisi Horace Rumbold ve Andrew Ryan'ı, İtalya, Marki Garroni yerine Montanya'yı, Fransa, Bombard Barere'nin yerine İstanbul Yüksek Komiseri General Pelle'yi Sovyet Rusya, Çiçerin yerine Vorovski'yi, ABD ise Joseph Grew başkanlığında Frederic Dolbeare, G. Howland Shaw, Edgar W. Turlington, F. Lammont Belin ve Maynard Barnes'i görevlendirmiştir. Ayrıca İngiltere'nin ilk oturumda istediklerini (Musul ve Boğazlar konusu) büyük ölçüde elde etmesi nedeniyle tartışmalar, daha çok Fransa, İtalya, Yunanistan ile Türkiye arasında oluyordu. İtalyanlar ile ilgili en büyük sorun Meis Adası'ydı. İtalyanlar Meis Adası'nı vermek istemiyorlardı. Yunanistan ile ilgili sorun ise, Türkiye'nin istediği tazminatı. Venezilos tazminat ödemeye yanaşmıyordu. Fransızların sorunu ise, Osmanlı borçları ve imtiyazlar konusuydu. Kökenleri özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra alınan borçların geri ödenmesi üzerine alacaklıların baskıları nedeniyle ilan edilen Muharrem Kararnamesine / Duyun-u Umumiye İdaresi'ne dayanan bu borçların ödenmesi ile birlikte nasıl ve hangi para ile ödeneceği de büyük sorundu. Alınan borçlarla ilgili sözleşmelerde faizlerin Fransız frankı ile ödenebileceği gibi İngiliz sterlini ile de ödenebilecek olması en büyük sorundu. Türkiye, borçları ne altınla ne de İngiliz sterlini ile ödemek istemiyordu. Türkiye borçları ve faizleri Fransız frankı ile ödemek istiyordu.²⁰¹

24 Temmuz 1923'te 143 maddelik ana anlaşma metni* ve çeşitli konularda hükümler içeren ekler imzalanmış ve 21 Ağustos'ta da onaylanması için yeni seçilen BMM'ye sunulmuştur. Meclis'te tahmin edildiği üzere büyük çoğunlukla olumlu oy

---

²⁰⁰ Funda Öpöz, a.g.e., s. 123-124; Bengül Salman Bolat ve Tekin Demiraslan, a.g.e., s. 39.

²⁰¹ Ahmet Hür, a.g.e., s. 87-92.

* Lozan Anlaşmasının tüm metni için **Bkz. Dustur 3. Tertip**, Cilt 5, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1931.

çıkmasıyla anlaşma yürürlük kazanmıştır. Böylece I. Dünya Savaşı Türkiye için bitmiştir. Bundan sonra Mustafa Kemal'in 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'nın başına "Cumhuriyet" ibaresi koyması manidardır.²⁰² 1 Ekim 1923'te İtilaf güçlerinin son birlikleri de Türkiye'yi terk etmişlerdir.²⁰³

Lozan Barış Anlaşması, üzerinde sürekli olarak çalışılan bir konudur. Çalışmalar ise genellikle anlaşmanın siyasi bir kazanım mı yoksa kayıp mı olduğu üzerinedir. Bakıldığında Sevr'in Osmanlı Devleti'ni bitirdiği yerden, Lozan ile şimdi çiçeği burnunda bir Cumhuriyetin doğduğu görülmektedir. Bu, sınırları savaş halinde, milleti bıkkın, varlığı tanınmayan bir Osmanlı Devleti'nin yerine, sınırları belli olan, milleti gelecekte daha umutlu, çağına ayak uydurma iradesi gösteren, egemen eşit bir Cumhuriyettir. Bize düşen bu durumu oturduğumuz rahat koltuklardan, bugünün algısıyla ve çeşitli kasıtlı yönlendirmelerle değil dönem konjonktürü açısından düşünmektir.

Biz Lozan'ı "bir sıfırdan büyüktür" mantığıyla bir diplomatik başarı olarak görüyoruz. Ülke işgal altında iken mücadele veren kimselerin, sıfırdan yükselttikleri yeni devleti Lozan üzerinden eleştirmek, hem kültürümüzün verdiği yazılı olmayan merhumlara saygı algısına, hem diplomasi biliminin realitesine aykırıdır. Bu demek değildir ki o döneme ait eleştiri getirmemek gerekmektedir. Elbette ki bilimsel bir metot ile yapılan her türlü eleştiri bizleri zenginleştirmektedir. Önemli olan cevap verme kapasiteleri sadece geride bıraktıkları yazılı metinler ve onları anlatan anılara dayanan kurtuluş mücadelesi için uğraşan şahıslar üzerinden ideolojik ayrımı körüklemenin yanlış olduğunun bilinmesidir ki bu mücadeleyi verenler öz ve öz Osmanlı vatandaşları-askerleridir.

Burada son olarak bir konuya değinmekte fayda vardır. Devletlerin ömrü dünyadaki gelişmeleri takip edebilmeleriyle doğru orantılıdır. Osmanlı Devleti'nin maalesef ki bu gelişmeleri gerektiği şekilde takip edemediği belgelerle aşıkardır. Şimdi yeni kurulan Cumhuriyeti, Osmanlı politikalarını sürdürmemekle suçlamak ve yeni düzenin tüm sorumluluğunu bir şahıs üzerine yüklemek ne kadar gerçekçi bir yaklaşımdır? Yine

---

²⁰² Hamit Bozarslan, a.g.e., s. 266.

²⁰³ Funda Öpöz, a.g.e., s. 139.

17.yy'dan itibaren Osmanlı padişahlarının Batı tarzı yenilikleri ilk önce kişisel hayatlarına sonrasında diğer devlet erklerine taşıdıkları belgelerle sabittir. Osmanlı Devleti'nin ve yöneticilerinin bu durumu görmezden gelinerek, bir şahısın çıkıp koca bir imparatorluğu yıktığını iddia etmek komik bir yaklaşımdır. Osmanlı Devleti'ni yıkan kendi çağıdır. Buna bir isim veren Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'dur. Bu noktalara temas etmeyi vicdani bir yükümlülük sayıyor çalışmamızı Lozan sonrasında yaşanan gelişmelerle sürdürüyoruz.

2. 7. Lozan Barış Anlaşmasından Sonra Türkiye'deki İç Gelişmeler ve Mustafa Kemal

Lozan Anlaşmasından sonra Türkiye, I. Dünya savaşını sonlandırmış, 16 milyon nüfuslu bir ülke konumundadır. Lozan Anlaşması ile belirlenen yahut onaylanan sınırları, Lozan sonrası Türkiye'nin izleyeceği dış politikaları hassas temellere oturtmuştur. Türkiye bundan sonraki süreçte bir yandan Lozan'da verilen tavizlerin halli, bir yandan da yeni kurulan devletin bağımsızlığının uzun vadeli olarak sürdürülmesi için en önemli faktör olan siyasal istikrar ve ulus inşa politikalarının üzerine yoğunlaşmıştır.²⁰⁴

Her ne kadar birinci Büyük Savaş, Türkiye için bitmişse de Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik beklentileri sadece bir ertelemeye uğramıştır. Bu açıdan barış sonrası dönemi Türk dış politikasını, iç ve dış politikada denge kurmak gayreti olarak okumak mümkündür. Bu dönemde içeride yaşanan gelişmelere bakılacak olursa; 13 Ekim 1923'te Meclis tarafından kurtuluş mücadelesinin önemli merkezi olan Ankara'nın şimdi resmi olarak Türkiye'nin başkenti olarak kabul edildiği görülmektedir. 29 Ekim 1923'te daha önce kabul edilen Teşkilatı Esasi Kanunu'nda bazı belirgin değişiklikler yapılarak, Cumhuriyet rejimi ilan edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal seçilmiştir. 30 Ekim 1923 Mustafa Kemal, kabineyi kurma görevini İsmet Paşa'ya vermiştir. Daha sonra ise Mustafa Kemal'in daha evvel açıkladığı 9 Umdeyi, programı sayan Halk Fırkası, 20

---

²⁰⁴ Mehmet Gönlübol, a.g.e., s. 59.

Kasım 1923'te kurulmuş, genel başkanlığa da Mustafa Kemal seçilmiştir. 21 Kasım 1923'te Mustafa Kemal'e BMM tarafından İstiklal Madalyası verilmiştir. Halk Fırkası da Türkiye'nin ilk resmi siyasi partisini kurmak üzere çalışmalarına başlamıştır.²⁰⁵ 31 Aralık 1923'te Cuma günlerinin çalışanlar için tatil edilmesine ilişkin kanun layihası Meclis'e sunulmuş, 2 Ocak 1924'te kabul edilen 394 sayılı *Hafta Tatili Hakkında Kanun* ile hafta sonu tatili Cuma günü olarak belirlenmiştir.²⁰⁶

3 Mart 1924'de 430 sayılı *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, 429 sayılı *Şeriye ve Evkaf ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun* ile Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak, yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş ve 431 sayılı "*Hilafetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memalik-i Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*" ile hilafet kurumu kaldırılmıştır.²⁰⁷

Meclis'te ise önemli bir gelişme olarak 17 Kasım 1924'te Meclis'teki II. Grup taraftarlarının katılımlarıyla Kazım Karabekir başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu görülmektedir. Böylece Meclis'te daha evvelinde adı konmamış olan muhalefet artık sistemli ve resmi olarak iktidar mücadelesine girişmiştir. Bu iktidar mücadelesi artık vatanın kurtuluşu için değil, yeni devletin varlığını nasıl devam ettireceği ile alakalıdır.²⁰⁸

15 Şubat 1925'te Diyarbakır Ergani'ye bağlı Piran Köyü'nde Şeyh Sait İsyanı patlak vermiştir. İsyanın karakteri bakımından Nasturidi İsyanı'nın bir devamı niteliğinde* olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet kazanımlarının henüz ulaşmadığı

---

²⁰⁵ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 1.Baskı, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992, s. 49-50.

²⁰⁶ Yasemin Doğaner, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS), Cilt 38, 2007, Ankara, 255; Abdulhaluk Mehmet Çay, **Tarih Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi**, Türkiye Kültür Portalı Yayınları, Ankara 2009, s. 5.

²⁰⁷ Emre Önder, Hatice Karakuş, "Atatürk Hukuk Devrimleri", *Hukuk Gündemi Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, 2013 s. 43; Asım Arı, "Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 2002, s. 182-190.

²⁰⁸ İlhami Aras, a.g.e., s. 14.

* İsyanın fiili başlangıcının Nasturidi isyanında kaçmayı başaran bazı kimselerin Şeyh Said tarafından Hükümetin kolluk güçlerine teslim edilmemesi ve ateş açılması üzerine çıktığı anlaşılmaktadır. **Bkz.** İlhami Aras, **Adım Şeyh Sait**, İlke Yayınları, İstanbul 1992, s. 52.

feodal bir düzene sahip bu bölgenin ileri gelenleri, Lozan'da dahi kendilerinden hiç söz etmeyen Ankara Hükümeti'nin yaptığı yeniliklerin kendi çıkarlarını tehlikeye düşürdüğü algısındadırlar. Bu hareket, tek bir şahısla anılsa da 1908'de İstanbul'da kurulan Kürt Teavün Cemiyeti'nin, (Yakın geçmişte Türkiye'ye dönük darbe girişiminin azmettiricisi; Fethullah Gülen'in bağlı olduğu Nur Tarikatının kurucusu Said Nursi de bu tarikata üyedir.) 1918'de kurulan Kürt Teali Cemiyeti'nin ve Mayıs 1923'te Erzurum'da kurulan Kürt Azadi Cemiyeti'nin ülke çapındaki organizasyonu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. İsyan sürecinde Başbakanlık makamında olan Ali Fethi Bey'in aldığı önlemler, daha çok idari düzenlemeler ve Hıyanet-i Vatanîye kanununun işletilmesi şeklinde olmuştur. (Bu süreçte belirtmekte fayda vardır ki 17 Şubat 1925 Aşar vergisinin kaldırılmasına dair kanun Meclis'ten geçirilmiştir.) Bu tedbirler isyan hareketini bastırmakta yeterli olmayınca 2 Mart 1925'te Meclis'te eleştiriler yükselmiştir.²⁰⁹

Meclis Başvekili ve Dahiliye Vekaleti Vekili olan Ali Fethi Bey kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında şunları söylemiştir:²¹⁰

“Bütün şark illerinin valilerine; Jandarma alay kumandanlarına ve polis müdürlerine şifre ile isyanın oralarda olup olmadığını sordum. Aldığım cevapların hepsi bu isyanın hiç bir vilayet kaza ve köylerinde emaresi ve asarı bulunmadığı mahiyetindedir. Bu isyan yalnız ve yalnız Şeyh Said ile Çapakçur halkının isyanıdır. Çukurova'dan on sınıf ihtiyatı silah altına çağırdım. Bunları Çapakçur'a sevk eder ve asileri tedip ederiz. Binaenaleyh ben Allah'a tarihe ve millete karşı elimi haksız yere kana boyayamam. Seve seve Başvekaletten çekilirim.”

Bu sözlerden sonra İsmet Paşa ise yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:²¹¹

“Bu isyan âmîdir, şamildir ve murettebdir. Yani bütün şark vilayetlerinin ileri gelen halkı, hep bir araya toplanmış, müzakere etmiş bu isyana karar vermiştir. Öylece meydana getirmişlerdir. Binaenaleyh beni iktidara getirirseniz ben İstiklal mahkemeleriyle Divan-ı Harbi Örfileri kurarım; asar, keserim ve sürerim”

---

²⁰⁹ Nurgün Koç, “Şeyh Sait Ayaklanması”, *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 2, 2013 s. 154-159.

²¹⁰ İlhami Aras, a.g.e., s. 46.

²¹¹ İlhami Aras, a.g.e., s. 46.

Mustafa Kemal, Meclis'teki sert tedbir uygulanmasını isteyenlerin yanında durarak, Ali Fethi'yi istifaya davet etmiştir. Fethi Bey, 3 Mart 1925'te istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa gelmiştir. İsmet Paşa'nın göreve gelmesinden bir gün sonra yani 4 Mart 1925'te Meclis'e verdiği Takrir-i Sükun Kanunu'nu içeren önerge Meclis'ten iki yıllığına yürürlükte kalmak üzere yüksek bir oyla geçirilerek, sıkıyönetim ilan edilmiştir. İki yıl sonra geçerliliği 2 yıl daha uzatılarak 4 Mart 1929'a değin yürürlükte kalacak bu kanunun yürütülmesinde, daha evvel işaret ettiğimiz üzere İstiklal Mahkemeleri yetkilendirilmiştir. İnönü parti grubunun verdiği önergenin büyük bir katılımıla güvenoyu almasıyla; Ankara dışındaki vilayetlerdeki İstiklal Mahkemeleri'nin vereceği idam kararları, Meclis onayına sunulmaksızın gerçekleşmesine Ankara'daki idam kararlarının ise Meclis'in tasdikinden sonra yerine getirilmesine, her türlü teşkilat, tesisat ve neşriyat hükümetin isteği ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yasaklanabilmesine karar alınmıştır. 14 Nisan'da Diyarbakır İstiklal Mahkemesi fiilen göreve başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde 15 Nisan'da elebaşı Şeyh Sait ve diğer elebaşları yakalanmıştır.

İsyancıların üzerinden çıktığı belirtilen mektuplarda isyanın nedeninin "Hilafet ve şeriatın Abdülmecid oğullarından birine verilmek istendiği ve yeni devletin Doğu'da Şeyh Said'in de içinde olduğu 800 kişiyi öldüreceği bilgisinin para karşılığında elde edildiğine, Şeyh Said'in mehdi olduğuna duyulan inanca" değinilmektedir. Şeyh Said'in Piran'da başlayan macerası da 29 Haziran 1925'te darağacında son bulurken isyanla uzaktan yakından alakası olan herkes yargılanarak çoğu idam olmak üzere cezalandırılmıştır. Ayrıca Şeyh Sait isyanında, tahrik ve teşvik iddiası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının da tüm şubeleri 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Bundan başka bu Fırka ile alakalı yayın yapan pek çok gazete ve derginin de kapatıldığı görülmektedir.²¹²

Mustafa Kemal, 24-25 Ağustos 1925'te ise Kastamonu ve İnebolu'ya yaptığı seyahati ile kılık kıyafet kanununun altyapısını hazırlamaya çalışmıştır. Halka uzun uzun

---

²¹² Nurgün Koç, a.g.e., s. 161-162; İlhami Aras, a.g.e., s. 37-60.

hitap eden Mustafa Kemal, dış görünüşün sembolik önemine değinmiştir.²¹³ Konuşmasının bir bölümünde “...medeni ve çağdaş kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık kıyafettir...”²¹⁴ demiştir. Yine şapkaya gelecek eleştirilerin önünü de şu soru ifadesiyle bertaraf etmeye çalışmıştır; “Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz?”²¹⁵ Bu konuşmadan kısa süre sonra; 2 Eylül 1925’te Meclis’in 243 sayılı talimatnamesi ile devlet memurlarına müşterek kıyafet ve şapka giyme zorunluluğu getirilmiştir. Takip eden günlerde din adamlarının kıyafetleri konusunda düzenleme yapılmış ve din adamı olmayanların dini kıyafetle gezmeleri yasaklanmıştır.²¹⁶ Yine Bakanlar Kurulu’nun 2 Eylül 1925 tarihli talimatnamesi ile 773 tekke ve 905 türbe kapatılarak eğitim kurumu olarak değerlendirilmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir.²¹⁷

25 Kasım 1925’te ise 671 sayılı *Şapka İktisası Hakkındaki Kanunu* kabul edilmiştir.²¹⁸ Kanunun ilk maddesinde şöyle denilmektedir:

“TBMM üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler Türk milletinin giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar.” denilmektedir.²¹⁹

Görüldüğü üzere çıkarılan kanunun yürütülmesi ucu açık bir sürece işaret etmektedir. Nitekim kanunda belirtilen engellenmenin nasıl yapılacağına dair cezai bir müeyyide belirtilmemiştir. Kanuna muhalif hareketlere dair cezai işlemlerin ilerleyen yıllarda düzenlendiği görülmektedir.*

²¹³ Selami Kılıç, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 16, 1995, s. 537-540; Seçil Akgün, “Şapka Kanunu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 25, 1981, s. 74.

²¹⁴ Seçil Akgün, a.g.e., s. 74.

²¹⁵ Selami Kılıç, a.g.e., s. 530.

²¹⁶ Seçil Akgün, a.g.e., s. 75-76; Toktamış Ateş, a.g.e., s. 153.

²¹⁷ Yasemin Doğaner, a.g.e., s. 247;

²¹⁸ Toktamış Ateş, a.g.e., s. 153; Abdulhaluk Mehmet Çay, a.g.e., s. 5.

²¹⁹ Yasemin Doğaner, a.g.e., s. 238-239.

* Şapka kanununa aykırı davranışlara dair cezai müeyyide ilk olarak 1936’da 526/2 ile “üç aya kadar hafif hapis ve hafif para cezası” şeklinde öngörülmüştür. 1971’de ise 526 sayılı kanun ile bu cezai müeyyide “iki aydan altı aya kadar hafif hapis veya bin liradan beş bin liraya kadar hafif para cezası”

II. Mahmut döneminde kavuğun yerini alan fes,²²⁰ kavuk karşısında bir ilerilik simgesi olarak görülürken, Cumhuriyet döneminde de fesin karşısına ilerilik sembolü olan şapka çıkarılmıştır. Fesin dini bir özellik taşımamasına rağmen, İslam dini ritüeli olan namaz sırasında alnın yere değmesini engelleyecek bir çıkıntısının olmamasına karşılık, şapkanın gagasının oluşundan ve İslam dinini tebliğ için gönderildiğine inanılan Muhammed'in "Güneşe dönük savaşacaksınız" sözünün şapkanın gagası tarafından engellendiğini düşünen dini hassasiyetlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca şapka takmak Hristiyanlara benzemek olarak algılanmıştır.²²¹ 30 Kasım 1925'te 667 sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun* meclisten geçirilmiştir. 26 Aralık 1925'te 698 sayılı *Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun* ile evrensel takvim olan miladi takvim ve saat kabul edilmiş ve 1 Ocak 1926'da yürürlük kazanmıştır.²²²

İsviçre Anayasası'ndan aynen iktibas edilen *Türk Medeni Kanunu* 17 Şubat 1926'da 743 sayılı yasa ile Meclis'te kabul edilmiş ve 4 Ekim 1926'da yürürlük kazanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Fransa'yı örnek alarak fakat Hanefi Mezhebi'nin teamüllerine göre düzenlediği, şeriat hukuku *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye* yürürlükten kaldırılmıştır. 1 Mart 1926'da 765 sayılı *Türk Ceza Kanunu*, 1889 tarihli İtalyan Zanardelli Yasası'ndan iktisap ile TBMM'de kabul edilerek, 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe girmiştir. 22 Nisan 1926'da yine İsviçre'den tercüme ile aynen iktibas edilen *Borçlar Kanunu* Meclis'te kabul edilmiştir. (Bu sıralarda Mustafa Kemal, batı ve güney illerinde halka Meclis'ten geçirilen inkılapların nedenlerini anlatan gezilerde bulunmaktadır.) 29 Mayıs 1926'da

---

olarak belirlenmiştir. 2005'te ise yeni Türk Ceza Kanunu'nun 222. maddesinde düzenlenen kanunla "iki aydan altı aya kadar hapis cezası" şeklinde belirlenmiştir. 2014'te Türkiye Büyük Millet Meclisi, 6529 sayılı "*Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" ile 2005'te çıkarılan 222. maddeyi yürürlükten kaldırmış fakat kanunun kendisi varlığını halen sürdürmektedir.

²²⁰ Selami Kılıç, a.g.e, s. 529-530.

²²¹ Yasemin Doğaner, a.g.e., s. 239.

²²² Toktamış Ateş, a.g.e., s. 152-153; Abdulhaluk Mehmet Çay, a.g.e., s. 5.

farklı batılı ülkelerin kanunlarından iktibasla derlenen 865 sayılı *Türk Ticaret Kanunu* ve 866 sayılı *Ticaret Kanununun Sureti Tatbiki Hakkında Kanun* kabul edilmiştir.²²³

15 Haziran'da İzmir'e varması beklenen Mustafa Kemal'e karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Gelen ihbarla harekete geçen İzmir Valiliği, suikastçı yakalatmıştır. Suikastçıların Meclis'in II. Grubunda bulunanlarla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Olayın araştırılması için İzmir'de İstiklal Mahkemesi yetkilendirilmiştir. Bu arada Mustafa Kemal, 16 Haziran 1926'da İzmir'e gelmiştir. Burada suikastın tetikçisi olan Ziya Hurşit ile görüşmek istediği görülmektedir. Bu şahısın kendisinden aman dilediği fakat Mustafa Kemal'in yargıya intikal etmiş olaya müdahale edemeyeceğini söylemiştir. Mustafa Kemal, 19 Haziran 1926'da olayla alakalı Anadolu Ajansı'na; suikast teşebbüsünün kendisine değil, Cumhuriyete yönelik olduğunu, oysa cumhuriyet devriminin kendi vücudundan daha derin bir mahiyette olduğunu, bu talihsiz düşünceye kapılanların cumhuriyetin adaleti karşısında hesap vereceğini içeren bir demeç vermiştir. İzmir'de İstiklal Mahkemesi 26 Haziran 1926'da çalışmalarına başlamıştır. Mustafa Kemal'de 9 Temmuz 1926'da İzmir'den Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. İstiklal Mahkemeleri İzmir'de 13 Temmuz'a değin yargılamalarını sürdürmüş ve İzmir davasında 13 kişi idama mahkum edilmiştir. 16 Temmuz'da Ankara'ya gelen mahkeme heyeti, 19 Temmuz'dan itibaren davanın siyasi ayağını yürütmüştür. Burada da pek çok idam, hapis ve sürgün kararı çıkarılmıştır.²²⁴

Mustafa Kemal, 30 Haziran 1927'de askerlikten emekliye ayrılmıştır. 15-20 Ekim 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın II. Büyük Kongresi'nde, aralıklarla devam ederek, 6 gün süren konuşmasında kendi liderlik sürecini izah etmiştir.²²⁵ Çalışmamızın konusu olan Nutuk adlı eser işte bu altı günlük konuşmanın derlenmiş halidir.

---

²²³ İlhan Uslan, "Türk Medeni Kanununun Dünü ve Bugünü", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1-2, 2002, s. 157-159; Emre Önder, a.g.e., s. 44.

²²⁴ Yücel Özkaya, "İzmir Suikastı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 22, 1991, s. 67-73.

²²⁵ Andrew Mango, *Atatürk*, 1. Baskı, Çeviren: Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, s. 544.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUTUK

3.1. Liberalizm ve Realizm Çerçevesinde “Nutuk” Analizi

Osmanlı Devleti, 17. yy sonlarına kadar dünya ekonomik ve siyasi sahnesinde boy gösteren güçlü bir devlettir. Siyasi yönetimini teokratik monarşi olarak tanımlayabileceğimiz Osmanlı Devleti'nin, bu yüzyılın sonlarına doğru siyasi yönetim biçimi ve ekonomik açıdan dünya gerçeklikleri karşısında geçersiz kaldığı ve parçalanmasına karar verilen bir devlet olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu durumu karşısında bazı aydın sayılabilecek kimselerin siyasi ve ekonomik alanda çağdaş gelişmeleri Osmanlı ülkesine uygulamak gayesiyle çabalar gösterdiği görülmektedir. Siyasi manada bu gelişmelerin ilkleri, Tanzimat Fermanı ve Kanuni Esasi'nin ilanıdır. Ekonomik sahadaki çağdaşlaşma hareketlerinin ise yine ekonomik bozulma ile geldiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde bir burjuva sınıfının olmamasından dolayı imtiyazların yabancılara verilmesi, Sanayi İnkılabı'nın etkileri, alınan dış borçlanmaların ekonomiyi iflas ettirmesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısıyla doğrudan ilgili tımar usulünün geri dönüşsüz olarak bozulması gibi amillerle 1838'de Türk- İngiliz ticaret anlaşmasının yapılması ve Duyun-ı Umumiye'nin kurulması gibi liberal gelişmeler görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik sahada zaten hali hazırda giriştiği çağdaşlaşma hamlelerini bilmek, Nutuk'tan çıkaracağımız liberal ve realist unsurları anlamlandırma ve önceki çizgiden ayrılan yanlarını tespit noktasında bizlere fayda sağlayacaktır. Ayrıca Mustafa Kemal'in de İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında “...biz henüz şimdiye kadar hakiki, ilmi, müspet manası ile milli bir devir yaşayamadık...”²²⁶ ifadesi ile bu durumu özetlediği görülmektedir.²²⁷

---

²²⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006, s. 286.

²²⁷ Mustafa Albayrak, “Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm-Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 18, 1996, s. 98.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ekonomi ile ilgili görüşleri, 17 Mayıs 1931'de CHP'nin programına "mutedil (ılımlı) devletçilik" ilkesi ile alınmış, 1937'de ise anayasanın ikinci maddesi ile kabul edilmiştir. Devletçilik ilkesinin de komünizm ve liberalizmden farklı olduğu ve Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilen bir ekonomik model olduğu anlaşılmaktadır.²²⁸ Mustafa Kemal de "...Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olanları bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol, görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir"²²⁹ diyerek bu çıkarımı doğrulamaktadır. Bu kısa bilgi, esasen Nutuk'ta klasik liberalizmin ekonomik boyutuyla alakalı unsurların da yer almadığı şeklinde yorumlanabilir. Biz bu açıdan bu sözün tersini ortaya koyan unsurları da bulabilmeyi göz ardı etmeksizin liberalizmin farklı formasyonlarını ve daha çok liberalizmin siyasal boyutunu Nutuk'tan okumaya çalışacağız.

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı Devleti siyasal istikrar ve ekonomik bağımsızlıktan yoksun kalmıştır. Avrupalı büyük güçlerin bir sömürsü haline gelen devlet, millilikten de uzaktır.²³⁰ Mustafa Kemal'in Nutuk'un giriş kısmında, memleketin içinde bulunduğu durumu, siyasi tarihle tutarlı bir tasvirde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca yurdun kurtarılması için kurulan cemiyetlerin ve milli varlığa düşman cemiyetlerin amaç ve faaliyetleriyle alakalı da bilgiler vermiştir.²³¹ Buradan da bu cemiyetlerin kendisi tarafından takip edildiği ve salt askeri güç ve devlet aktörünün değil, bunlar dışında birer Sivil Toplum Örgütü olarak görebileceğimiz birimlerin etkisini de izleyeceği politikalarda hesaba kattığı anlaşılmaktadır. Bu husus uluslararası ilişkileri salt güç üzerinden yorumlayan realist teoriden çok STK'lara vurgu yapan liberalizme yaklaşmaktadır. Samsun'a gidişinin de kendisinin İstanbul'dan uzaklaştırılmak arzusunun bir ürünü olduğunu belirten Mustafa Kemal, bu noktada da İstanbul hükümetinden yetkiler isteyerek (9. Ordu Müfettişi), bu dezavantajı bir avantaja çeviren diplomatik bir hamle yapmıştır. Kendisine bu vazifenin bilinçli olarak verilmediğini söyleyen Mustafa Kemal,

---

²²⁸ Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 108-109.

²²⁹ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Semih Ofset, Ankara 1999, s. 305.

²³⁰ Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 100.

²³¹ **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 3.

Nutuk'ta henüz İstanbul'dan çıkmadan evvel tam bağımsızlığı şiar edindiğini, manda ve himayeyi mantıksız bulduğunu ifade etmiştir.²³²

Dönem konjonktürüne baktığımızda, Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin tam toprak bütünlüğünü koruması beklenebilecek tek bir ülke dahi kalmamıştır. Osmanlı Devleti, işgallerden önceki dönemde izlediği denge politikasıyla imparatorluğun ömrünü maksimum derecede uzatmış ve artık parçalanmasına karar verilmiş bir devlettir. Bu bakımdan bir direniş gösterilmesi mantıklı görülmektedir. Ayrıca manda ve himayeyi kabul etmeme tutumu her ne kadar toplum çıkarlarını öncelemişse de toplumun hangi kaygılarla mandaya sokulmamak istendiği sorusunun cevabı gereği ve yine toplumun her bireyinin ortak bir kader için bireysel self determinasyonu devreye sokmuş olması da liberal teoriye işaret etmektedir. Fakat şu noktayı da hatırlamakta fayda vardır ki Mondros Mütarekesi taraflar arasında imza edilmiş ve hukuki olarak geçerli bir metindir. Dolayısı ile işgaller anlaşma metnine uygundur. O halde liberalizmin argümanlarından biri olan hukukun üstünlüğü kavramı, realist paradigmanın temel argümanlarından olan “ulusal çıkar” için göz ardı edilmiş diyebiliriz.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta halkın din ve gelenek bağlarının çok güçlü olduğunu ve halkın, halife-padişahsız bir kurtuluş tahayyül edemediğini ifade etmiştir. Fakat hilafet ve padişahlık kurumunun işlevsiz ve hatta zararlı hale geldiğini ifade eden Mustafa Kemal, tedrici olarak halkın hazırlanıp yeni fikirlerin meşruluk kazanmasını sağlamak istediğini ifade etmektedir.²³³ Mustafa Kemal'in halkı hazırlama safhasını gerekli görmesi, liberalizmin “rasyonel birey” iddiasına ters düşmektedir. İlk faaliyete geçilme aşaması olarak bütün ordu ile teması işaret eden Mustafa Kemal, Samsun'da ordu komutanlıklarıyla işbirliği yaptığını ve bütün bir yurttaki milli bir teşkilat kurulmasının gerekliliğini ordu komutanlıklarına gerek valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara salık verdiğini ifade etmiştir. Burada realist paradigmanın sert güce olan inancının, düzensiz de olsa bir askeri güçten beklendiğini söylemek mümkündür. Yine işgallere karşı milli gösterilerin yaygınlaştırılmasını ve bu yapılırken de Hristiyan halka saldırı olmamasını içeren genelgeler gönderdiğini ifade etmiştir.²³⁴

---

²³² Kemal Atatürk a.g.e., s. 7-9.

²³³ Kemal Atatürk a.g.e., s. 8-11.

²³⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., 12-16.

Bu noktada kamuoyuna, hoşgörü ve imaja verilen önemde açıktır. 8 Haziran 1919'da İstanbul'a çağrıldığında emre uymadığını ki bu emirin İngilizler tarafından İstanbul Hükümetine dayatıldığını²³⁵ ve bu durumdan dolayı asi ilan edilip sonraki adımlarının çok daha zorlu olacağını vurgulayan Mustafa Kemal, faaliyetlerini şahsından çıkarıp halka mal etmek kaygısındadır.²³⁶ Bu tutum toplumu bireye önceleyen bir yaklaşımdır. Böylece kendi doğru olduğuna inandığı kamu yararını esas almıştır. Bu noktada Mustafa Kemal'in elitist bir tavırla (halkı ötekileştirmeksizin öğretici ve bir rol model olarak)ve realist paradigmalardan hareket ederek, liberal bir toplum inşasına uğraştığı sonucuna varılabilir. Burada belirtmek lazımdır ki Osmanlı toplum yapısı aşiret ve cemaat kültürüne yatkındır. Bu kadar kısa süre içerisinde ulusal çıkarlarımıza uygun liberal-bireyci bir altyapı oluşturulmasının beklenmesi elbette ki mümkün değildir. Önceki örneklerine bakıldığında da geri kalmış toplumlarda elitist hareketler olmaksızın ulusal çıkarların kısa sürelerde gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır. Bizce bu noktada belirleyici olan kıstas, karar verici/-lerin niyetleri ve davranışlarının sonuçları bakımından o halkın çıkarlarına uygun olup olmadığıdır.

Bu kısa açıklamadan sonra mücadelenin halka nasıl mal edildiğine baktığımızda Nutuk'ta Amasya Genelgesi'ne işaret edilmektedir. Bu genelge ile işgalcilere karşı yürütülecek mücadelenin gerekçe ve yöntemi ilk kez resmi olarak sıralanmıştır. Genelge, vatanın bütünlüğünün ve bağımsızlığın tehlikede olduğu ilk ibaredir. Bu hususun doğruluğunun değerlendirilmeye ihtiyaç olmayacak derecede açık olduğunu görmekteyiz. Genelgenin devamında da İstanbul Hükümeti'nin temsilde silik kaldığı ifade edilmekte ve milletin kurtuluşunun artık sadece kendi azim ve kararlılığında olduğu vurgulanmaktadır. Bu azim ve kararlılığın ise İstanbul'dan uzak merkezi bir heyet ile yönetilmesi arzulanmaktadır.²³⁷

Burada İstanbul Hükümeti'nin tavrına baktığımızda gerçekten de İngiltere himayesinde bir kurtuluş fikrinde oldukları görülmektedir. Fakat İngiltere Berlin

---

²³⁵ Nutuk'ta 23.06.1919 tarih ve 84 sayılı Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in telgraf sureti verilerek, görevine son verilmesinde İngilizlerin etkisi ortaya konulmuştur. **Bkz.** Mustafa Kemal, a.g.e., s. 25.

²³⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 20-21.

²³⁷ Kemal Atatürk a.g.e., s. 21.

Anlaşması'ndan beridir Osmanlı parçalama politikası yürütmektedir. Dolayısıyla İstanbul hükümetinin dış politikası realist teorinin “ulusal çıkar” ve “egemen eşit” ilkesine o an itibariyle aykırıdır. Amasya Genelgesi'nin yazdırmasından bir gün sonra yani 23.06.1919'da Osmanlı Bakanlar Kurulu'nun kendisini görevden çekmiş olduğunu içeren genelgeyi ülkeye yaydıklarını ve kendisinin de bu azilden Sivas'a vardığında yani 27.06.1919'da haberi olduğunu ifade eder.²³⁸

Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri çağrıldığında bu emre uymamasının ardından yayınladığı Amasya Genelgesi İngilizleri rahatsız etmiş olmalıdır. Çünkü genelgede Anadolu'nun kurtuluşu için yapılması tespit edilenler, İngiltere'nin ulusal çıkarlarına ters düşmüştür. Buradan da bu planların Anadolu ve İstanbul için ulusal çıkara uygun olduğu sonucu çıkmaktadır. Nitekim Realizm de çıkarlar, insanın doğası gereği daima çatışma halindedir. Yani birinin zararı diğerinin karıdır ya da tam tersi bir korelasyon mevcuttur. Burada Mustafa Kemal'in Machivelli tarzı diplomasisinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Resmi görevinden alınmasına rağmen Amasya'dan Tokat'a vardığında, Tokat'tan Sivas Valiliği'ne gönderdiğini ifade ettiği (kendisinin Sivas'a vardıktan sonra arkasından çekilmesini emrettiğini yazmıştır. Burada bir güvenlik kaygısı taşıdığı aşıkardır.) telgrafta attığı imza olarak “Ordu Müfettişi” sıfatını kullandığını ifade etmiştir.²³⁹

Bu noktada devlet etiğinin dışına çıktığı, amacına ulaşmak adına her yolu mübah gördüğü sonucu çıkarılabilir. Nutuk'ta ifade edilip²⁴⁰ siyasi tarih çalışmalarının da ortaya koyduğu üzere Doğu İlleri Müdafaa Cemiyeti'nin, Erzurum Kongresi'nin toplanması için başlattığı çalışmalara Mustafa Kemal'in bizzat katılarak ve katılımın sağlanması noktasında telgraf ve mektuplar ile askeri ve sivil makamları kongreye davette bulunmak suretiyle çabaladığını görmekteyiz. Bu noktada görece bir demokrasiden bahsedilebilir. Yani Mustafa Kemal, meşru bir güç kazanmak amacını meşru yollardan sağlamak iradesi göstermiştir. Esasen resmi görevden alınması itibariyle de başka bir seçeneği de yoktur. Ayrıca Erzurum'da yaptığı görüşmelerde

---

²³⁸ Kemal Atatürk a.g.e., s. 25.

²³⁹ Kemal Atatürk a.g.e., s. 28.

²⁴⁰ Kemal Atatürk a.g.e., s. 32.

emirlerinin “üst komutan” şeklinde algılanmasını istediğini söyleyerek²⁴¹ otorite boşluğuna izin vermek istememiştir. Her ne kadar İstanbul’daki hükümet adına faaliyette bulunmamışsa da Osmanlı Devleti’nin meşru ve ulusal çıkara uygun olarak yeniden merkezileştirilmesi fikri, yaptığı çalışmalardan anlaşılmaktadır. Bizim yorumumuz Mustafa Kemal’in doğrudan devletle değil, devletin yönetimiyle alakalı bir hesaplaşma içerisine girdiğidir. Yönetimde Cumhuriyet rejimine geçilmesi ile ilgili fikri ise henüz Fransız İhtilali fikirleriyle tanıştığı yıllardan süregelenmektedir.²⁴² (Çalışmamızın ikinci bölümünde okumuş olduğu kitaplara ve Fransızca eğitimine değinmiştik)

Mustafa Kemal Nutuk’ta, düşüncelerini çok önceden beri “milli sır” olarak kalbinde sakladığını ve topluma uygulamak için yavaş yavaş hareket edeceğini ifade etmektedir.²⁴³ Erik Jan Zürcher ise bir eserinde²⁴⁴ Mustafa Kemal’in bu söylemine eleştiri getirerek, Mustafa Kemal’in bu sözü gelinen nokta itibarıyla söylediğini, oysa Mustafa Kemal’de yeni rejimli bir devlet kurma fikrinin kurtuluş mücadelesinin ilk yıllarında olmadığını, mücadelenin dini kaygılar ve padişahlık kurumunun devamı için yapıldığını ve İttihatçıların merkezi bir örgüt olarak bunları organize ettiğini belirtmiştir. Çalışma dışına çıkmamak adına bu konuyla alakalı biz Zürcher’e katılmadığımızı ifade etmekle yetinmek isteriz.

Milli sırdan kastedilenin liberalizmin siyasal karşılığı olan Cumhuriyet olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Cumhuriyete giden süreçte bireyciliğin ikinci plana atılarak söylemlerde halkın kullanılması liberalizmin bireyciliğine aykırıdır. Yine halkın biricik bireylerden oluştuğu şeklinde bu kelimenin kullanıldığını ele alsak dahi bu kez de halka (bireylere) cumhuriyeti yavaş yavaş uygulamaya çalışmak, liberalizmin rasyonel bireyine ve iktidarın varlık nedenine aykırıdır. Nitekim liberalizmde devlet birey içindir ve görevi sadece bireylerin çatışan özgürlükleri arasında hakem olmaktır. Bireyler arzulanan yönetim için birer araç değil kendi başlarına birer amaçtır. Ayrıca

---

²⁴¹Kemal Atatürk, a.g.e., s. 31.

²⁴² M. Akif Erdoğan, “Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Fikri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15/43, 1999, s. 220-221.

²⁴³ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 11.

²⁴⁴ **Bkz.** Erik Jan Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi 1908-1928**, Çeviren: Ergun Aydınoglu, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 20-21.

liberalizmde, cumhuriyet ile özdeşleşen demokrasi bile bireylerin önüne geçtiği noktada arzu edilmemektedir. Mustafa Kemal'in bu noktada kendisini halkı dışlamayan fakat eğiten, siyasal bir elit olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı halkında bir "ara elit- alt elit" tabakasının bulunmaması ve kendi statüsü düşünüldüğünde, Mustafa Kemal'in bu düşüncesi gayet realisttir.²⁴⁵

8-9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten istifasını padişaha ve Harbiye Nazırlığı'na telgrafla bildirdiğini ifade eden²⁴⁶ Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'ne rağmen yürüttüğü direniş hareketinde, rütbesinin verdiği hantallıktan kurtulmuştur. Ayrıca son İstanbul'a çağırılışından bu yana, oyalama taktiği izleyerek rütbesinin vermiş olduğu yetkileri de sonuna değin kullandığı anlaşılmaktadır. Nutuk'ta asker rütbesinin kendisine vakit kaybettirdiğini ve bu işin artık bu rütbe ile yapılamayacak bir devire geldiğini ifade etmiştir.²⁴⁷ Bu açıdan darbeci değil, katılımcı bir politika yürüttüğü anlaşılmaktadır. Mevcut gücün kendisine verdiklerinden ziyade insanların kendisiyle yardım ve işbirliği yapacağı inancına sahiptir. Halkın bu noktada kendisine yardımcı olması elbette ki farklı kaygılarla gerçekleşecekse de biz Mustafa Kemal'in bakış açısını değerlendirdiğimiz için onun askeri gücü terk etmesinde daha idealist bir yan görüyoruz. Fakat bu idealizm, romantik bir idealizmde değildir. Yine Mustafa Kemal, 7 Temmuz 1919'da ordu komutanlarına gönderdiğini söylediği genel bildiriye, ordunun dokunulmazlığından bahsetmiştir. Ordunun, milletin iradesine bağlı olduğunu ve İstanbul'dan bu orduyu dağıtacak bir emir gelirse bunun kabul edilmemesi gerektiğini, halkın da orduya istihbarat yardımında bulunmasını istediğini ifade etmiştir.²⁴⁸ Burada İstanbul aktörünün tamamen yok sayıldığı görülmektedir. Burada asıl göz ardı edilmemesi gereken durum, İstanbul hükümetin meşruluğunun ne olduğudur. Meşruluğunu göklerden ve kan bağından alan bu yönetim biçimini geleneksel otorite olarak tanımlamak mümkündür. Mustafa Kemal ise karizmatik bir lider olarak bu otoritenin karşısına çıkmıştır.²⁴⁹ Mustafa Kemal'den evvel padişah yetkilerini kısıtlama çalışmalarının yoğunlaştığı göz önüne alındığında bu geleneksel

---

²⁴⁵ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 33. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s. 140-142.

²⁴⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 28.

²⁴⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 31-33.

²⁴⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 35.

²⁴⁹ Levent Gönenç, "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi", Cilt 50, Sayı 1, 2001, s. 134.

otoritenin bir meşruluğunun kalmadığı anlaşılacaktır. Nitekim Latince *legitimus* kelimesinden gelen meşruluk bir oydaşma halidir. Oysa padişahlık kurumunun meşruluğunun kaybettiği anlaşıldığından itibaren, saray tarafından uygulanan baskıcı ötekileştirme politikaları ideolojik meşruiyet tanımına uygundur. Savaştan beslenmeyen meşruiyet olmadığı gerçeği gibi bu savaştan galip çıkan bir meşruiyetin de geçerliliği de görülmektedir.²⁵⁰ Böylece Osmanlı Devleti yöneticilerinin teokratik meşruiyeti yerini, halk iradesine dayandırılmış, liberal bir meşruiyete bırakmıştır.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta Erzurum Kongresi'nde yaptığı konuşmadan bahsederken de analizimiz açısından önemli kavramlara yer vermiştir. O, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü durumu tarihin bir zoru şeklinde nitelendirmiş²⁵¹ bu yolla da güçler dengesine işaret etmektedir. Yoksa bir devlet kendi içine kapanık olmakla veya sadece izlediği dış politika bakımından kendi varlığını garanti altına alabilecek değildir. Tarihin zoru demek, konjonktür demektir. Böylece Mustafa Kemal, realist teorinin en genel savlarından olan anarşi, güvenlik kaygısına ulusal çıkarı dolaylı yollardan bir gönderme yapmıştır. Aynı zamanda tarihsel olayların sadece siyasi ilişkilerle gelişmediğini ve Osmanlı Devleti'nin de kötü gidişinin ekonomik bozulmayla hızlandığı düşünülürse Mustafa Kemal'in de "tarihin zoru" kullanımını ekonomik boyutu da içerecek şekilde kullanmış olması muhtemeldir. Burada liberalizmin ekonomiyi de analize katan görüşüne yakınlığı söylenebilir. Fakat hemen ardından işgallerin kabul edilemezliğini söylemekle²⁵² de kendi liberalizminin sınırının emperyalist yayılma noktasında farklılaştığı anlaşılmaktadır. Anlaşılan Mustafa Kemal liberalizmi, savaşların önlenemezliğine inanmayan, moral ilkeleri önceleyen, ülke içi sivil toplum kuruluşlarının önemine inanan, sınırları özgürlüklerle çizilmiş bir mahiyettedir.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta kendisinin henüz Amasya'da iken ortaya attığı kurtuluş ilkelerini hiçbir Temsil Heyeti'nin gerçekleştiremeyeceğine inandığını söylemektedir. Resmi görevinden istifasını da bu inançsızlığına dayandırmıştır. Bu düşüncede

---

²⁵⁰ Halis Çetin, "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti Meşruiyetin İktidarı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 58, Sayı 3, 2003, s. 66-69.

²⁵¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 45.

²⁵² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 45.

olmasaydı padişaha ve halifeye asilik etmeyeceğini, görünüş itibariyle şatafatlı tabir ettiği görevinden istifa etmeyeceğini ve iki yüzlü davranan başkaları gibi yapabileceğini ifade etmiştir.²⁵³ Bu noktada realizmin gerekirse ahlaki değerlerinden uzak kalabilen diplomat modelinden ayrıldığı ve kişisel çıkarlarını moral ilkelere tercih etmediği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal, Nutuk'ta olağanüstü bir dönemde olduğunu ve bu noktada kabiliyet ve kudretli bir öndere ihtiyaç olduğunu ve tasvir ettiği bu liderin, zorlu hedefe ulaşmak için danışmalara, nüfuslu kişilere bel bağlama gafletine düşmemesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁵⁴ Realizmin güç unsurunu içeren bu ifade daha önce belirttiğimiz, liberalizme realizmle gidildiği tezine güzel bir örnektir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, İstanbul Hükümetini temsilen Avrupa'ya giden Damat Ferit'e, halk iradesi önünde hiçbir oluşumun duramayacağını, İstanbul'un bir meşruluğunun kalmadığını söylediğini ifade etmiştir.²⁵⁵ Bu söylemin tehditkar bir diploması dili içerdiği açıktır. Bu bakımdan düşünüldüğünde henüz kendilerinin de yasallık manasında bir meşruluk kazanmamalarına rağmen söylemlerinde halk iradesinin sıkça vurgulanması, yeni kurulmak istenilen rejimin eskisinden farklı olacağına işaret etmektedir. Sonuç olarak da Osmanlı Devleti'nin teokratik saltanat rejimi artık halkın temsil edeceği bir yönetime evrilmiştir. Bu bakımdan Mustafa Kemal'in, cumhuriyetin ilanından önceki söylemlerinde bile liberalizmin demokrasi ilkesi görülmektedir. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ise bu söylemlerdeki samimiyyetin kanıtıdır. Başka türlü olsa idi başarılarıyla sivriyen Mustafa Kemal'in yurt kurtarıldıktan sonrasında tekrar saltanat kurumunu sürdürmesi ve dahası da kendisinin tahta çıkması gerekirdi. Ayrıca diploması bilenler takdir ederler ki hareket öncüleri daima düşman safına çekilmeye (ödül veya tehditlerle), yıldırılmaya ve muhalif hareketleri başsız bırakılmaya çalışılır. Mustafa Kemal'in Büyük Nutuk'unda da yeri geldikçe bu hususlar belirginleşmektedir.²⁵⁶ Buna rağmen Mustafa Kemal'in tüm bunları kendi inandığı işler için kullanmış olduğu ve inançlarını ömrünün elverdiği kadarına değin sonuca erdirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim yapmak istediklerinin ömrüyle kısıtlı olmadığı da fikirlerinin dinamik yapısından anlaşılmaktadır.

---

²⁵³ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 48.

²⁵⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 49.

²⁵⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 52.

²⁵⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 55-59.

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde Amerikan mandasına sıcak bakanların yoğunlukta olduğunu ve bu görüşün propagandasını da "manda" kavramının tanımını sempatikleştirmek ve Sivas Kongresi'nin 7. Maddesin'e dayanmak yoluyla yaptıklarını yazmıştır. Ardından da kendisinin ise kelime oyunları ile Amerikan mandasına işaret edilmesinin yanlışlığına vurgu yaptığını eklemiştir.²⁵⁷ Teoriler bağlamında bu düşünceyi ele alırsak, manda kavramı hangi manada ele alınırsa alınsın özü itibariyle himaye altına alan ülkenin ulusal çıkarına hizmet eden emperyalist bir mahiyet taşıdığı açıktır. Bu da demektir ki himayeye giren ülke için de tam tersi bir durum söz konusudur. Mustafa Kemal, manda kelimesinin farklı yorumlamaları yerine, Amerika ya da başka bir ülkeden gelebilecek farklı iyi niyet gösterilerine işaret etmiştir. Bu noktada Amerikan mandasının tek seçenek olmaktan kaynaklanan ağır koruyuculuğunun karşısına, başka alternatifler koymak yoluyla hem kongre üyelerini yönlendirmiş hem de mandaya karşı duruşunu sergilemiştir.²⁵⁸

Osmanlı Devleti'nin ulusal çıkarı bakımından bizim için asıl önemli olan da Atatürk'ün Kongre üyelerine farklı seçenekleri işaret etmesinden kaynaklanır. Ülkenin durumu göz önüne alındığında Mustafa Kemal'in, mandayı bir denge politikasına dönüştürerek, mümkün olan nispi zarar ile ülke kalkınmasına bir an evvel ivme kazandırmak istediği görülmektedir. Belirtmeliyiz ki hiçbir şey vermeden bir şeyler almak anlamında Mustafa Kemal'in mandayı reddi real politik değildir. Kaldı ki Mustafa Kemal'in daha evvelinde memnuniyetle kabul ettiklerini ifade ettiği tarzdaki bayındırlık, teknik ve sanayi yardımları da bir bakıma karşılıksız değildir. Kongre üyelerinin belki de bunun farkındalığından kaynaklanan Amerikan mandasına şekil verme gayretleri, yöntem bakımından yanlış, içerik bakımından doğru bir hamledir. Özetle Mustafa Kemal'in bu noktadaki düşüncesi liberalizmin bağımsızlık ilkesini öncelerken, liberalizmin kendi ülkesine yönelttiği emperyalist kısmını reddetmiş ve kongre üyelerine farklı ülkelere işaret ederek yön vermeye çalışmıştır. Yani realizmin güçler dengesini, liberalizmin işbirliğine tercih eder görünmektedir.

---

²⁵⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 74-78.

²⁵⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 78.

Nutuk'ta Sivas Kongresi'nin toplanmasının Padişah ve İstanbul Hükümetince baltalanmaya çalışıldığını²⁵⁹ ifade eden Mustafa Kemal, Ali Galip olayına Nutuk'ta genişçe yer vermiştir. Konuyla ilgili anlatılanlar, 2 Eylül 1992/2 tarihli Babıali'den çekilen telgraf sureti eserde verilmekle desteklenmiştir. Bu telgraf metni incelendiğinde, Sivas'ta toplanacak olan heyetin Babıali tarafından önemsenmeyecek kadar küçük bir grup olarak algılandığı, yaptıkları işin bir geçerliliğinin olmadığı, hatta oradaki grubun halktan zorla para topladığı ve kışkırttığı vurgulanmışsa da telgrafın devamında Ali Galip'in, bölgedeki Kürtlerden 150-200 kişiyi de yanlarına almalarının uygun olacağı, tüm masraflarının Babıali tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu girişime sadece Elazığ Valisi Ali Galip değil Malatya mutasarrıfı Halil, İngiliz Binbaşı Mister Nowil ve Kürt Teali Cemiyeti üyeleri katılmışlardır. Mustafa Kemal, Nutuk'ta düzenli bir ordu ile bu hareketin bastırılarak, bu kişilerin yakalanmasına, kürtlük propagandası yapmalarının engellenmesine çalıştıklarını ifade etmiştir. Burada görülen odur ki İstanbul Hükümeti'nin politikası ülke çıkarlarına aykırıdır. Düşman ile beraber olarak, ülke içinde belirli bir meşruluk kazanmış Anadolu hareketinin üzerine güç ile saldırmak, düşmanların da bu işe yardımcı olmasından bile anlaşılacağı üzere yanlışlıktır. İstanbul Hükümeti'nin bu tutumundan padişahın habersiz olması* beklenmemekle beraber, bu girişim Anadolu hareketi tarafından engellendikten sonra Mustafa Kemal, bu olaylardan padişahın haberi olmadığını varsayarak, İstanbul Hükümeti'ni padişaha şikayet etmek yoluna gittiklerini vurgular. Fakat yazılan telgraflara cevap alınamaması üzerine de yine padişaha toz kondurmadan bu kez de sadrazamın iletişime engel koyduğunu ve sadrazam bu engeli kaldırmazsa İstanbul ile Anadolu hareketinin ilişkilerini keseceklerini bildirdiklerini ifade eder. İstanbul'dan cevap gelmeyince de 12.09.1919'da İstanbul- Ankara haberleşme ağının kesildiğini belirtmiştir.²⁶⁰

Bu politikaya baktığımızda padişaha karşı suçlamalardan kaçınılması ve Ferit Paşa'nın kendisine şikayet edilmesi, Nutuk'ta daha evvel ifade edildiğini belirttiğimiz halkın hassasiyetlerini hesaba katma politikasındaki istikrarın sürdüğünün

---

²⁵⁹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 95.

* Bu kaçınılmaz gerçeklik, Damat Ferit kabinesinin düşürülme görüşmeleri sürdürülürken Kerim Paşa'nın cümlelerinde somutlaşmıştır. Mustafa Kemal'in cevabından ise mücadeleyi halen padişaha dayandırarak yürüttüğü anlaşılmaktadır. **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 127.

²⁶⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s., 81-97.

göstergesidir. Nitekim bundan sonra padişahlık kurumu ile iletişime geçilemediği bahanesi üzerinden Anadolu'da milli bir Meclis'in kurulması aşamasına geçilmiştir. Anadolu hükümeti artık padişahı sadece bir sembol olarak görürken, padişah da çalışmamızın ikinci bölümünde verilen bilgiler ışığında düşünüldüğünde Damat Ferit'i bir kukla olarak oynatmıştır. Herkesin bildiği fakat birbirine açıklamakta mahsur gördüğü bu oyunun uluslararası ilişkiler teorilerindeki karşılığı, dönem konjonktürünü çıkarları hesabına kullanmayı bilen diplomatın işidir. Bu noktada hem padişah hem de Anadolu hareketi realist tutum içerisindedir ama tek farkla; padişahlık kurumu statik bir realizm sergilerken Anadolu hareketi aktif bir realizm politikası yürütmektedir. Bu fark, ilerleyen süreçte padişahlık kurumunun sonu olacaktır. Padişahın sessiz kalması aslında İstanbul hükümetinin politikasını kabullenmek olarak da görülebilir. Realizme göre tarafsız kalmak dahi tutulan tarafa önemli nispi kazançlar sağlayabilir. Fakat realist teorinin bu argümanı daha çok dış politika için geçerlidir. Nutuk'ta geçen gelişmeler ağırlıklı olarak İstanbul-Ankara mücadelesi etrafında şekillendiğinden, teorileri iç mücadele üzerinden verirken esasen dış politika için geçerliliğinin olduğu unutulmamalıdır.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, İstanbul Hükümeti ile yapılan telgraflaşmalarda neden kendi adının kullanıldığına dair yıkıcı ve yapıcı eleştirilerin geldiğini belgeleriyle ifade ettikten sonra bunun demokratik altyapısının olduğunu fakat bazı politik kaygılarla tercih edildiğini ifade etmiştir. Yine Kazım Karabekir'in kendisine gönderdiği bir telgraf ile bu eleştirilerden haberdar olduğunu belirtmiştir. Yıkıcı eleştiriler genellikle askerlikten azledilmiş bir asinin isminin telgraflarda kullanılmasının İstanbul yönetimini tahrik ve tedirgin etmesiyle alakalıdır. Mustafa Kemal, Karabekir'e cevabında daha evvel ki yazışmalarda Temsil Heyet'i imzasının kullanıldığını, bunun içinin boş kaldığını oysa İstanbul hükümeti tarafından tanınmış meşru bir örgütün isimsiz telgraf göndermesinin yasadışı (gizli bir komite olma anlamında) algılanabileceğini ve bu kaygı ile Heyette bu konunun tartışmaya açıldığını ve kendi adının kullanılmasının Heyet'in bir kararı olduğunu yazmıştır.²⁶¹ Analizimiz açısından ele alacak olursak, Mustafa Kemal'in cevaben yazdığı telgraftaki beyanı realist gerekçeler içerip buna mukabil açık diplomasi örneği olarak değerlendirilebilir.

---

²⁶¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 105-107.

Mustafa Kemal Nutuk'ta Amerikalı General Harbord ve heyetinin Sivas'a geldiğini ifade etmiştir. Generalin kendisine sorduğu bir soruyu garip bulduğunu ifade ederek verdiği cevabı da bizlere nakletmiştir. Bu ifadeye yer vermemizin sebebi Mustafa Kemal'in soruyu garip bulması ve soruya verdiği cevapta gizlidir. Nitekim kendisine yöneltildiğini yazdığı o soru; milli iradenin her türlü katılım ve fedakarlığına rağmen başarısız olunursa kendisinin ne yapacağı ile alakalıdır. Mustafa Kemal, bu soruya cevaben General'in bahsettiği tarzda iradeyi gösteren bir millet için başarısızlık gibi bir ihtimal olmadığını, başarısızlık olursa da son ferdin ölmüş olacağından, bunu görmenin mümkün olmadığını cevaben söylediğini ifade etmiştir.²⁶²

Bu ifade Mustafa Kemal'in General nezdinde Amerika'da bir algı yaratmak maksadıyla vermiş olduğu bilinçli bir cevap olmalıdır. Nitekim bu söylem, mücadeleye olan inancın yansımasıdır. Oysa Mustafa Kemal, kendisi de daha önce vurgulandığı üzere teknik, sanayi ve ekonomik yardımların önemine vurgu yapmıştır. Bizce salt moral unsurlarla büyük zafer ve daimi varlığın kazanılamayacağını farkında ve bu ikisini bir arada toplamak için diplomatik hamleler yapmaktadır. O bakımdan kendi söylemleri bu paragraftaki bilgi ile bir arada düşünüldüğünde neorealist bir algının izlerini Mustafa Kemal'de görmek mümkündür. Şöyle ki söylemleri ve tavrı; imaja, moral değerlere, askeri güce, güçler dengesine, ekonominin etkisine, kadar uzanan özelliktedir.

Belirtmekte fayda vardır ki Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Cumhuriyet rejimiyle yeni bir devlet kurduğu şuan da içinde yaşadığımız rejimden anlaşılacağı üzere tartışmaya kapalıdır. Cumhuriyet değer ve ilkelerinin uygulanıp uygulanmadığı ayrı bir konudur; biz yürürlükteki yasa düzeyinde bu olaya yaklaşmaktayız. Bize göre Mustafa Kemal'de Cumhuriyet fikri henüz gençlik yıllarında mevcuttur. Nutuk'ta ise kendi beyanı ile²⁶³ henüz İstanbul'dan Samsun'a ayrılmazdan evvel bu fikrin kendisinde oluştuğu yazılıdır. O halde Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet rejiminin olmazlarından laiklik ilkesi gereği, milli mücadeleyi sürdürür iken inançlar ile siyasetini ayırması beklenirdi. Oysa kurtuluş mücadelesi boyunca dini söylemleri

---

²⁶² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 118-119.

²⁶³ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 9.

(özellikle de muhatapları dindar insanlar olduğunda sıkça kullandığı görülmektedir.)* Elbette ki şahsi inancını olayların akışı içerisinde tahminden öteye bilmemizin yolu ve böyle bir şeye gereklilik de yoktur. Bu noktadan varmak istediğimiz, analiz düzeyinde tamamen bilimsel olmak kaygısındanadır. Burada, arzuladığını tespit ettiğimiz rejime realist unsurlarla gidildiğine bir kez daha farklı bir örnek üzerinden dikkat çekmek istedik. Sonuç olarak henüz erken yıllardan itibaren Cumhuriyet fikriyle hareket eden Mustafa Kemal'in, Cumhuriyete giden yolda hakim olan dini algılamaları siyasetinde bilinçli olarak kullandığını* bunun ise Machivelli tarzı diplomata örnek olduğunu görmekteyiz.

İstanbul Hükümeti'nin düşürülmesi ile alakalı çalışmaların yoğunlaştırılması ile Padişah'ın, Damat Ferit hükümetinden vazgeçtiği görülmektedir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta yeni hükümet olan Ali Rıza kabinesinden Temsil Heyeti olarak daha evvelinde Damat Ferit'ten istenilen fakat karşılık bulunamayan isteklerin istenildiğini (Sivas ve Erzurum Kongre kararlarına uymalarını, Milli Meclis'in hükümeti fiili denetime alana değin ülke geleceğini etkileyecek kararların alınmamasını ve Barış Konferansı'na milli davayı iyi anlamış kimselerden temsilciler gönderilmesini istemiştir) ifade etmiştir. Mustafa Kemal, bu noktada karamsar bir kabineyi karşısında buldukları için milletle hükümetin aynı doğrultuda birleştiğinden emin olana değin yani isteklerine net bir cevap gelene değin haberleşme ağlarının eskisi gibi kesik tutulması bir genelge ile duyurulduğunu da eklemiştir. Ali Rıza tarafından 04.10.1919'da geldiği belirtilen cevapta, Erzurum ve Sivas Kongre kararlarının bilinmediği ve bu kararların İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta bunu çok komik bir oyalama olduğunu okuyucuya aksettirmektedir. Fakat Mustafa Kemal, düzenlenen kongrelerin bildirilerini ve teşkilatlanmaları ile alakalı tüzüğün özetini 04.10.1919'da karşı cevap olarak göndermeyi de ihmal etmediğini yazmıştır. Telgrafi gönderdiği gün isimsiz fakat içerik itibarıyla yeni kabineden geldiğini anladığı (ve daha sonra onaylanacağı üzere) bir telgraf aldığını ve bu telgrafta Temsil Heyeti'nin yasadışı çalışmalar yürüten, işgalci ve otoriteyi hiçe sayan bir

---

* Bir örnek olarak, dindar açıklamalarda bulunan Kerim Paşa ile Mustafa Kemal'in diyalogu için **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 126-128. Yine BMM kürsüsünü "milletin kabesi" olarak tanımladığı konuşması için **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 444.

* Zaten tavrının sosyal durumdan kaynaklanan bilinçli bir politika olduğunu açıkça Nutuk'ta beyan etmiştir. **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., 8.

oluşum olarak görüldüğünün anlaşıldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Temsil Heyeti olarak aldıkları kararları ve görüşlerini İstanbul'a bildiren Mustafa Kemal, bu suretleri de bir genelge ile memlekete duyurduklarını ifade etmiştir.²⁶⁴

Burada Temsil Heyeti kararlarının daha önce İstanbul'a resmi olarak gönderilmemesi bir eksiklik olarak görülebilir. Çünkü meşru olarak kabul edilmeyen Damat Ferit hükümetine rağmen İstanbul ile telgraflaşmaların olduğu bilinmektedir. Heyet kararları da pekala gönderilebilirdi. Nitekim böyle bir durumda kararlar İstanbul Hükümeti'ne onay için değil bir direktif olarak sunulacaktır. Birbirleri yokmuş gibi girişilen bu mücadele ülke içinde bir istikrarsızlık oluşturmuştur. Bu ise her şeyden evvel ülkesel çıkarlar için tehlikelidir. Yine ülke içinde geçerli olan Kanun-i Esasi'nin etkin olarak uygulanmadığı da açıktır. Mustafa Kemal'in bu defa Kongre kararlarını resmi olarak İstanbul'a göndermiş olması belki de bu yazdıklarımızın haklılığını göstermektedir. Fakat İstanbul'daki yeni kabinenin de Temsil Heyeti hukuken tanımadığını belli eden diplomasisi, Kanun-i Esasi'nin güç odaklarının oyuncağı olduğunu göstermektedir. Bu da anarşi, mücadele, kötü insan doğası gibi realist argümanların, ülkenin o an ki durumunu özetlemede yeterli olabileceğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde idealizmin olağanüstü şartlar itibarıyla sadece bazı spesifik durumlarda ortaya çıktığı ve kısa süreli ve özden uzak çabalardan ibaret olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Ali Rıza Paşa kabinesinin kendilerine isimsiz olarak gönderdiği telgraf sonrasında Yunus Nadi Bey'in Anadolu Hareketi ile yeni kabine arasında arabuluculuğa soyunduğunu ifade etmiştir. Kendisinin de buna cevaben yazdığı telgrafta ancak meşrulukları tanınmış bir statü ile bu arabuluculuğa sıcak bakabileceklerini ifade ettiğini belirtmiştir. Devamında da Heyet-i Temsiliye'nin, tüm il ve bağımsız sancaklar adına kendi bünyelerinde milletin genel oylarıyla seçilen temsilcilerden oluştuğunu ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına değin milletin kaderinde tek yetkili olduğunu, hükümetin kendileriyle olan tutumunun ancak kendi güç ya da güçsüzlüğünü pekiştireceğini belirttiğini ifade etmiştir. Devamında da yeni hükümetin güvenirliliği ile alakalı kendilerine memleketin her köşesinden sorular

---

²⁶⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 133-142.

geldiğini belirterek cevabını bitirmiştir.²⁶⁵ Burada Mustafa Kemal'in diplomatik tanınmaya verdiği önem görülmektedir. Tanınmanın gerekliliği ise Temsil Heyeti'nin halk tarafından oylarla seçilen kişilerce temsil edilmesine dayandırılmıştır. Bu demokratik bir algıya güvenç duyduğunu gösteren bir söylemdir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan gelen telgraftan²⁶⁶ da anlaşıldığı üzere İstanbul Hükümetinin, Temsil Heyeti ile yürüttüğü ilişkiyi bir iktidar mücadelesi olarak algıladığıdır. Mustafa Kemal ise heyet adına gönderdiği cevapta²⁶⁷ ise ne ülke içinde ne de dışında iktidar olmak gibi bir gayelerinin olmadığını, aksine halka dayanmayı açık ve net olarak kabul edebilecek meşru bir hükümetin gücünü artırmayı görev bildiklerini ifade ettiğini yazmıştır. Bu noktada davalarının iktidar kavgasına değil, yönetim kaygısına dayandığı anlaşılmaktadır. İstedikleri yönetim ise anayasaları olması gerektiği gibi işleterek, millet iradesiyle meşrulaşmış bir yönetimdir. Bu yönetime olan istek liberalizmin yaygınlaşmasını istediği Cumhuriyet rejimi olduğu açıktır.

Nutuk'ta Mustafa Kemal, Ali Rıza kabinesi ile Temsil Heyeti'nin gayelerinin özünde uyuşmadıklarını bildiklerini, bu güvensizlikten dolayı da Anadolu Teşkilatının mevcudiyetlerini sürdürdüklerini ve kendileriyle de iletişimde bulunulmasına dikkat edildiğini yazmaktadır.²⁶⁸ Ülkenin içerisinde bulunduğu durum düşünüldüğünde realist teorinin güvensizlik ve kötü insan doğasına uygun düşen bu tavır bir yandan da görüşmelerin devam ettirilme arzusundan kaynaklı sınırlı bir idealizm içermektedir. Sınırlı dememizin nedeni, bu anlaşma gayreti halk nezdinde anlaşmaya yanaşmayan taraf olmamak adına yapılmıştır. İstanbul Hükümeti ise bu gayreti milli teşkilatı eritmek için kullanmıştır. Yani özü itibariyle bir ortaklık kurma gayesi bizim gözümüze çarpmamıştır. Nutuk'ta verilen uzlaşma gayreti içeren telgraflarda* da bu net şekilde görülmektedir.

---

²⁶⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 139-147.

²⁶⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s.147-148.

²⁶⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 148-149.

²⁶⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 155.

* **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e. s. 147-149.

Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusan'ın toplantı yeri olarak Heyet-i Temsiliye'de tartışmaların uzunca bir vakit sürdüğünü* ve İstanbul'da karar kılındığını oysa kendisinin Anadolu'da bir ilde toplanılmasının gerekliliğini belirttiğini yazmıştır.²⁶⁹ Mustafa Kemal Nutuk'ta²⁷⁰ Amasya'ya gitmek için Sivas'tan ayrılır ayrılmaz bu ilde bizzat kendi aleyhinde olmak üzere tüm Anadolu Hareketi'ne karşı yoğun bir propaganda yapıldığını yazmıştır. Kendisini Şeyh Sıvasi torunu olarak gösteren Recep, Ahmet ve Celal adlı üç şahıstan bahsederek, aşiretlerin kışkırtıldığına işaret etmiştir. Bu kişilerin tespit ve cezalandırılmasını emrettiğini ifade ederek, padişahın bu hareketlerden haberdar olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada bizi ilgilendiren kısım bu kişiler milli teşkilatın kuvvetleri tarafından bastırıldıkça İstanbul Hükümeti'ne bilgi verilmek yolunun seçilmiş olduğunun söylenmesidir. Bu dolaylı tehdit mükemmel bir diplomasinin ürünüdür. Bilgi verilirken ise daha önce bahsettiğimiz üzere padişahın olaylarla alakası olmadığı²⁷¹ özellikle hissettirilmeye çalışılmıştır. Oysa Nutuk'un ilerleyen sayfalarında Mustafa Kemal, yeni kabinenin, milli teşkilat aleyhinde faaliyet gösteren gruplara karşı tarafsız kalacaklarını kendilerine bildirdiklerini yazmıştır.²⁷² Buradan anlaşılacağı üzere milli teşkilat ile karşıtları İstanbul tarafından eşdeğer görülmektedir. Oysaki aşiretler yasallık arz etmezken belirli şartlar dahilinde cemiyet kurmanın Kanun-i Esasi'de yasal zemini vardır. Osmanlı Devleti'nde 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ve 21 Ağustos 1909'da kabul edilerek Kanun-i Esasi'nin 120. maddesine eklenen kanun maddesi²⁷³, pek çok yasal cemiyeti 7 Eylül 1919'da aldığı karar ile bünyesinde toplayan ARMHC'nin de yasal olduğunu göstermektedir. İstanbul Hükümeti, bu cemiyetin faaliyetlerinin devlete zarar verdiğini tespit etmiş ise bunu yasal yollardan yapmalı idi. Bunu yapabilecek kudrette değil ise otoritesini yitirmiş olduğu sonucu kendisini göstermektedir. İstanbul Hükümeti'nin olaylar karşısında tarafsız kalması demek bize göre hukuku, bozgunculuğa, ülkesel çıkarını ise iktidar-otorite çıkarına tercih etmesidir.

---

* Mustafa Kemal, İstanbul'da toplanmasına karar verilen Meclis-i Mebusanının saldırıya uğrayacağından şüphesi olmadığını belirtmiştir. **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 248.

²⁶⁹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 166-188.

²⁷⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 171-176.

²⁷¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 182.

²⁷² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 198.

²⁷³ Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 205.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Harbiye Nazır'ı Cemal'i, Heyet-i Temsiliye'nin sözde temsilcisi olarak sürekli olarak vurgulamıştır. Bu şahsın, kendisine Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması için özel telgraflar çektiğini ve bu telgraflarda, İstanbul dışında toplanılmasının İstanbul Hükümeti'nin yasama gücünü kendilerine devrettiği algısı yaratacağını, bunun ise İtilaf Devletleri tarafından olumsuz algılanacağını vurguladığını yazmıştır. Mustafa Kemal ise İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında milli bir uyumun sağlanmış olmasına rağmen, resmi bir parti ile onun meşru gördüğü bir cemiyet arasındaki ilişkiden böyle bir sonuç çıkarılamayacağını ve İtilaf güçlerinden bu sebeple duyulan kaygının yersizliğine değinmiştir.²⁷⁴

Gerçekten de idealizmde STK'ların karar alma mekanizmalarındaki rolü tartışmasız şekilde kabul edilir. Fakat bu kesinlikle yasama erkini ele almak şeklinde değil sadece baskı grubu oluşturmak şeklindedir. İstanbul Hükümeti'nin bu kaygısı da esasen İtilaf güçlerinin bu baskı gruplarının faaliyetlerinden rahatsız olması ve kendi iktidarlarının son bulmasından doğan bir refleks olarak açıklanabilir. Mustafa Kemal'in söylemlerinden anlaşıldığı üzere ARMHC'nin kendisine yüklediği mana; meşruluğunu yitiren hükümete karşı baskı gurubu oluşturmak ve halk iradesini yansıtan, meşru bir hükümet gelene değin bu konuda lobicilik yapmaktır. Fakat belirtmek gerekir ki STK'larında hükümet boşluğunda bizzat ülke kaderini eline aldığı iddia etmesi gibi bir şey söz konusu değildir. Her iki tarafın söylemlerinde de birbirlerine karşı asıl niyet ve bakışlarını gizleyen, endişe emareleri bulunmaktadır. Bu endişelerin ülkesel çıkar için olup olmadığını tarih yazımları bizlere göstermeye devam edecektir. Burada tartışmasız olan husus realist teorinin bu gelişmelerde de ağır bastığıdır.

Nutuk'ta, Cemal Paşa'nın İtilaf devletlerinin emri altında olmaktan hicap duymadığını ve Milli Teşkilatı İtilaf devletlerine şikayet etmekle korkaklık sergilediğini belirten Mustafa Kemal, Cemal Paşa ve Sadrazam Ali Rıza'nın kendisine özel olarak çektikleri telgraflar ile İtilaf devletlerinin, Cemal Paşa'yı Dahiliye Nezaretinden, Cevat Paşa'yı ise Genelkurmay Başkanlığı'ndan çekmek istediklerini

---

²⁷⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 234.

yazdıklarını ifade etmiştir. Kendisinin ise bunun bağımsızlık ile bağdaşmadığını ve işlerimize müdahale olduğunu cevaben bildirmesine rağmen yeni kabinenin bu karara uymakta gösterdiği yumuşak başlılık gösterdiğini yazmıştır. Bu durum üzerine Anadolu’da bulunan yabancı subayları tutuklatma kararı verdiğini yazmıştır. Mustafa Kemal, tüm bunlara paralel olarak Nutuk’ta Türkiye’nin gelecek nesillere öğüt olarak, “İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir ilke yoktur...” diyerek güçlü olmaya verdiği önemi göstermiştir. Ankara’da verdiğini ifade ettiği konferansta da Wilson İlkeleri’nin bir oyalamadan ibaret olduğu düşüncesinde olduğunu ifade ettiğini yazmıştır. Yine konuşmasında Mondros’un 7. Maddesi için “ateşten bir zehir” tabirini kullanmıştır.²⁷⁵

Mustafa Kemal’in işlerine müdahale edilmesini reddeden tavrı, realist teorinin “egemen eşit” devletleri bakımından anlamlıdır. Yine bağımsızlığa yaptığı vurgu bir devlet ve o devletin halkını bağımsızlığını ifade ettiğinden yani bireysel manada bir bağımsızlık olmadığından dolayı bunu da realizm olarak görmek mümkündür. Mustafa Kemal’in, Wilson İlkeleri’ne duyduğu inançsızlığı ise idealizme karşıymış gibi yorumlamak güçtür. Nitekim Wilson İlkeleri, teorik önermeler ortaya koyan fakat pratikte karşılık bulamayan bir niyetler dizesidir. Mondros gibi bir anlaşmayı imzalamış olan Osmanlı Devleti’nin bu ilkeleri samimiyetle karşılaması da zaten mümkün değildir. Buradan anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal’in barış anlayışı da varlığını sürdürebilmek temellidir. Kendisinin de belirttiği 7. Madde de tam da bu var olmak ya da olmamak sorunsalıyla alakalıdır. İdealizmin edebiyattaki karşılığı Romantik akımının temsilcilerinden W. Shakespeare’in de belki başka manada fakat aynen böyle dediği gibi “Var olmak ya da olmamak işte bütün mesele bu”²⁷⁶

Mustafa Kemal Nutuk’ta, Ali Rıza kabinesinin güvenoyu alan hükümet programının içeriği üzerine (Mustafa Kemal’in bu programın amacını kendilerini saf dışı bırakmak, kendi başarılarını gölgelemek, artık girişecekleri davranışların cezalandırılacağına dair olduğunu düşündüğünü yazmıştır.) milli gayeye uygun şartlarda bir barış anlaşması yapılana değin Temsil Heyeti’nin hali hazırdaki şekilde

²⁷⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 242-255. Ayrıca Nutuk’ta Wilson ilkelerine bakışı yansıtan söylemler için **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 157.

²⁷⁶ William Shakespeare, **Hamlet**, Çeviren; Bülent Bozkurt, 9. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 114.

teşkilatlanmasının sürdürülmesi gerektiğini bir karşı genelge ile duyurduğunu ifade etmiştir.²⁷⁷ Nitekim yayınladıkları bu bildiri üzerine Ali Rıza kabinesinin İtilaf güçlerine karşı zora düşmemek adına istifa ettiğini ifade eden Mustafa Kemal, oluşan hükümet boşluğunda Padişahın, Temsil Heyeti'nden etkili tedbirler alınmasını istediğini yazmıştır. Bu isteği ise Padişah istedi diye değil fakat vatan çıkarları emrettiği için yerine getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Fakat Nutuk'un devamında Mustafa Kemal'in, Heyeti Temsiliye adına padişaha çektiği telgrafta; kabinenin düşmesinden üzüntü duyduğunu, iş başına gelecek yeni hükümetin milli vicdana uygun düşecek bir isim etrafında toplanmasının gerekliliğini bildirdiğini yazmıştır. Müdafa-i Hukuk Merkez Heyetlerine de konuyla alakalı olarak, hükümetin düşürülmesinin asıl nedeninin Ferit Paşa'ya benzer birini iktidara getirme gayesi olduğunun öğrenildiğini yazmıştır. Oysaki Mustafa Kemal daha öncesinde Damat Ferit ve Ali Rıza kabinesi arasında bir fark olmadığını* hatta Ali Rıza kabinesi iktidarı zamanında ülkede düşmanca hareketlerinin daha fazla arttığını* yazmıştır. Mustafa Kemal yine Ali Rıza kabinesinin istifa nedenini, kendilerinin hareket kabiliyetini İtilaf istekleri doğrultusunda engelleyememesine bağlamıştır. Yani İtilaf Kuvvetlerinin, isteklerini daha etkili olarak uygulayabileceği bir hükümet istediklerini belirtmiştir. O halde Mustafa Kemal'in Nutuk'ta "Ferit benzeri bir hükümet" ifadesi, Ali Rıza kabinesinin Damat Ferit kadar kendilerini durdurmada etkili olamadıklarını itiraf sayılabilir.²⁷⁸ Peki Ali Rıza kabinesinin Damat Ferit'ten daha beter işler yaptığı düşüncesi Mustafa Kemal'de nasıl oluşmuştur? Mustafa Kemal'in realist bir diplomat, mükemmel bir hatip olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Özellikle padişahın karşısında fakat kendisiyle sürekli iletişim halinde olmasından, toplumun zafiyetlerini karşısına almamak bilincinden geldiğini görmekteyiz. Böylelikle söylemler ile yapılanlar arasındaki uçurum açıkça ortadadır ki Nutuk'ta Mustafa Kemal bunun zaten kendisi de yazmıştır.

Realist teorinin önemli isimlerinden olan N. Machiavelli'nin bir eserinde, Prensler ve söylemleri ile alakalı önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Ona göre bir

---

²⁷⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 258-260.

* Kemal Atatürk, a.g.e., s. 155.

* Kemal Atatürk, a.g.e., s. 195.

²⁷⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 270-273.

yöneticinin sözünün eri olması takdire şayandır. Fakat sözleri kendisine zarar getirecekse sözünde durmamalıdır. Bu sözlere kılıf bulmak da kolaydır. Diplomat bir tilki kadar kurnaz ve bir aslan kadar cesur olmalıdır. Prens gerçek algılamaları ne olursa olsun insafli, inançlı, dindar, namuslu, insancıl görülmelidir. Halkın pek çoğu sadece özüne değil nasıl gösterdiğine bakacaktır.²⁷⁹ Machiavelli'nin prensi kan ya da zenginlikle iktidar elde etmeye çalışan biri değil, halkın içinden biridir. Elbette ki Mustafa Kemal bir senyör ya da prens değildir ki kültür açısından da bu esere yüzde yüz uygunluk beklenmemektedir. Bizim yakalamak istediğimiz nokta, farklı kültürlerden hareketle siyasi politika açısından bir çıkarım yapmaktır. Bu açıdan baktığımızda Mustafa Kemal'in yaptığı işin sonuçları bakımından halkını kandırmadığı, güç elde etmek için realist bir politika izlediği anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, İstanbul'un işgali üzerine bütün vali ve mutasarrıflıklara gönderdiğini ifade ettiği emirde; milletin artık sadece medeniyet ve İslam dünyasının maneviyatına* güvendiğini, dost düşman fark etmeksizin dış dünya ile resmi diyalogun geçici olarak kesildiğini yazdığını ifade etmiştir. Ayrıca yabancıların can ve mal güvenliği noktasında gösterilen tutumun önemine ve ülke adına zararlı işlere girişenlere dahi millet ve din ayrımı yapılmaksızın yargılanmalarına dikkat çektiğini de eklemiştir. Mustafa Kemal konuyla alakalı Nutuk'ta işgal devletlerinin de İstanbul'dan Türk halkına bir tebliğ yayınladıklarını ve bu tebliğin bazı yerlerde yayınlanmasına izin vermediklerini yazmıştır.²⁸⁰

Burada moral ve ahlaki değerlere vurgu yapılmışsa da ana endişenin bir güvenlik sorunu olduğu açıktır. Yine yabancılara ya da yerli halka liberal teorinin arzu ettiği şekilde “negatif özgürlük” verilmediği anlaşılmaktadır. Bu nokta realist teorinin argümanlarının bu olaylarla uyumuna işaretir.

Tebliğden anlaşıldığı üzere işgal güçleri, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan İTC'yi suçluyor, İT'ye bu hareketini ağır şekilde ödettiklerini düşünüyor ve savaş sonucunda

---

²⁷⁹ N. Machiavelli, **Prens**, Çeviren: Canan Eyi, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 51-52.

* İstanbul'un işgali karşısında Mustafa Kemal'in İslam'ın “cihat” unsurunu kullandığı görülmektedir. **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 287.

²⁸⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 282-283.

yapılan anlaşma (Mondros Ateşkesi) ile de kendilerine düşen görevi (tebliğe göre kendi Osmanlı ülkesinde barış ve sosyal ekonomik gelişmeleri tesis etmek) yerine getirmek için çaba gösterdiklerini belirtiyorlardı. Bu çabalarının İstanbul Hükümeti tarafından bir derece ılımlı karşılanmasına rağmen, İttihatçılardan ülke dışına kaçanların destekçileri olan bazı kimselerin “milli teşkilat” adı ile İstanbul Hükümeti’ni dinlemeyen, halkı milli duygularla soyan, etnik nifak çıkaran bir oluşum ile kendilerinin amaçlarını engellediğini ve ülkelerini yeni bir savaşa soktuklarını da belirtmişlerdir. Milli teşkilat adıyla örgütlenenlerin, kendilerinin İstanbul’u Osmanlı Devleti’ne bırakmalarına rağmen, asi tavırlarından vazgeçmediğini aksine İstanbul Hükümeti’ni bile birlikte hareket etmeye çabaladıklarını belirten tebliğde son olarak, işte bu vaziyet üzerine İstanbul’u geçici olarak işgal ettiklerini fakat ülkede “çılgın” hareketlerin sürmesi halinde işgalin devamlılık arz edeceğini bildirmişlerdir.²⁸¹

Ülke varlığının, işgaller altında sürdürülemeyeceği ve uzun vadede Osmanlı ülkesinin asimile olacağı aşikardır. Bu gerçekliğe rağmen İtilaf güçlerinin ülkenin tümünü işgal edememenin vermiş olduğu hırsı, İstanbul’u işgal ettiklerini açıklamaları, Mondros’tan sonra bir direniş yapılmasaydı, ülke genelinde nasıl bir işgalin olacağını bizlere göstermektedir. Dolayısı ile milli teşkilata yöneltilen suçlamalar, hastasını hayata döndürmeye çalışan bir doktorun eldeki imkansızlıklar nedeniyle izlediği yöntemleri eleştirmektedir. Bu suçlamaları kabul etmenin ülkesel çıkarlar ile bağdaşması beklenemez. İtilaf devletlerinin “çılgınlık” dediği şey Osmanlı halkı için var olup olamamanın belirleyicisidir. İtilaf güçleri, bu durumda olan bir milletten mantıklı dönütler bekleme gafletine girerek, milli mücadele yöneticilerinin son damla kan pahasına gerçekleştirmek istedikleri ülkünün boyutlarını hesaplayamamışlardır.

Mustafa Kemal, Nutuk’ta bu tebliğe karşılık olarak yabancı devletlerin hemen hemen tümüne bir protesto mesajı çektiğini ve bu mesajda İstanbul işgalinin 20. yüzyılın değerlerine bir darbe olduğunu, Mondros’un tarihte görülmemiş bir “suikast” olduğunu, kararlı mücadelelerini sürdüreceklerini belirttiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu içerikli mesajların çekilmesinin devam edilmesi noktasında vali ve komutanlıklara bir genelge verdiğini ifade etmiştir.²⁸²

---

²⁸¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 283-284.

²⁸² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 285-286.

Neorealist teorinin argümanlarından olan anarşinin bir neden olduğuna dair algı burada kendisini göstermiştir. Nitekim uluslararası kamuoyuna milli mücadeleyi duyurmanın, bunun aslında bir sonuç olmadığını yanlış anlama, bilgisizlik gibi faktörlerden ileri geldiğine olan inançtan geldiği savunulabilir. 20. yy değerleri demekle de uluslararası hukuka, moral ve ahlak kazanımlara değinilmiş olmalıdır. Zaten Neorealizm bir bakıma liberalizm ile realizm arasında köprü kurma kaygısıdır.

Nutuk'ta, İstanbul'un işgal edilerek Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması üzerine Ankara'da yeni ve olağanüstü bir Meclis'in kurulmasının kararlaştırıldığı valiliklere, bağımsız sancak ve kolordu komutanlıklarına bildirildiği yazılmıştır. Hatta Mustafa Kemal, bu Meclis için rejimi değiştirme yetkisini de kendisine verecek olan "Kurucu Meclis" terimini kullanmak istediğini fakat bunun Erzurum ve Sivas tarafından uyarıldığı için geri çektiğini belirtir. Ankara'da toplanacak olan Meclis'le alakalı İstanbul Meclis-i Mebusan'ında başkan olarak görev yapan Celalettin Arif Bey'in Ankara'ya geleceğinden emin olamadığı ve gelse bile gelene kadar ki sürecin şartlar gereği kendilerini yavaşlatacağını düşündüğünden, bildiriye Temsil Heyeti adına yayımlandığını ifade ettikten sonra bu konuda kendisine bilgi verildiğini, Celalettin Bey'in ise Osmanlı anayasasında Meclis'in böyle toplanmasıyla alakalı madde olmadığından yabancı ülkelerdeki içtihatın uygulanabileceğini fakat bunun kendisinin Ankara'ya geldikten sonra görüşülüp alınan kararlar doğrultusunda yeniden bir bildiri ile duyurulması gerekliliğine işaret etmiştir. Mustafa Kemal bu tutumun kendi arzu ettiği Meclis ile bağdaşmadığını, Celalettin Bey'in nitelik ve yetki olarak eski Meclis'in aynısının kurulmasını istediğini oysaki kendi arzuladığı Meclis'in yepyeni bir Meclis olduğunu belirtmiştir. Meclis'in açılmasına karşı Anadolu'da gericilik hareketlerinin kışkırtıldığını ve halka yanlış aksettirildiğini ifade eden Mustafa Kemal, her şeye rağmen 23 Nisan' da Cuma namazından sonra ve Tanrının lütfu ile BMM'nin açıldığını bu günün tesadüf üzere olmadığını ve kutsallığından yararlanmak için seçildiğini, ve pek çok dini ritüelle Meclis açılışının meşruluk kazandırılmaya gayret edileceğini yazmıştır.²⁸³ Bu tavır ile daha önce işaret ettiğimiz realist diplomat profili ağır basmaktadır.

---

²⁸³ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 287-295..

Mustafa Kemal Nutuk'ta, yeni Meclis'in şiar edindiği ilkler ile Osmanlı Mebusan Meclisi'nin benimsediği ilkelerin farklılığına değindikten sonra, hayatı bir mücadele olarak gördüğünü ve bu mücadeleden başarılı çıkmanın ise maddi ve manevi güce dayalı olduğunu, her saldırıya karşı bir saldırının geleceği bilincinde olarak tedbir almak gerektiğini, dış siyasetin temelini iç siyaset olduğunu ve her iki siyasetin arasındaki uyumun önemli olduğunu, Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren şeyin de bu uyumsuzluktan kaynaklanan “bulanık” siyaset olduğunu ifade etmiştir. Etnik çeşitliliği olan milletleri tek bir ad etrafında toplamanın, “çekici ve parlak” bir fikir olduğunu kabul etmekle beraber bunun imkansız olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ırksal ayırım yapmaksızın dünya devleti kurmak fikrini de aynı imkansızlık kefesine koymuştur. Kültürel ve etnik bağların unutturularak, eşitlikçi-insancıl bir devlet kurma fikrinin de pek çok şarta bağlı olduğunu bunun ise dönem konjonktürü açısından hayalcilik ve mantıksızlık olarak kalacağını söyledikten sonra milli bir siyaset izlemenin realite olduğuna vurgu yapmıştır. Milli siyasetten kastettiği şeyleri de “milli sınırlar içinde olmak, kendi kuvvetine dayanmak, varlığını korumak, kısa vadeli ulusal çıkarlara çalışmak, uluslar arasında karşılıklı dostluk ilişkisi kurmak” şeklinde açıklamıştır.²⁸⁴

Bu söylemlere bakıldığında Mustafa Kemal'in hayatı mücadele olarak görmesi, insan doğası ile devlet doğasını özdeşleştiren realist teorinin anarşi kavramına uygundur. Fakat maddi ve manevi gücün bu mücadelenin kazananı belirleyeceğini söylemekle de realist teorinin salt maddi gücü önemseyen argümanından bir miktar uzaklaşmaktadır. Bu noktada ahlak ve moral değerleri politikaya dahil eden liberal bir söylemden bahsedilebilir. Mustafa Kemal'in, her saldırıya karşı bir saldırı geleceğini düşünmek gerektiğini yazması ise uluslararası sahada güvenlik endişesinin daimiliğine işaret etmektedir. Kendisinin bu söylemindeki endişesinin, realist ya da neorealist teorinin farklılaştığı noktalardan biri olan, anarşinin sonuç yahut neden olduğu noktasındaki inançlardan hangisini içerecek şekilde kullanıldığı belirgin değildir. Bu noktada tüm analiz boyunca ağırlıklı söylemler üzerinden bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Mustafa Kemal, iç-dış politikanın iç içe geçtiğini söylemekle ve aralarındaki uyumunun önemine yaptığı vurgu ile 1960'lı yıllarda James Rosenau tarafından ilk defa formüle edilerek günümüzde tartışmasız olarak geçerliliğini kabul ettirmiş olan

---

²⁸⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 297-299.

bağıntı yaklaşımını²⁸⁵ yıllar öncesinde gördüğünü bizlere göstermektedir. Nutuk'un 1927'de gelinen nokta itibari ile yazıldığını savunanların bile aradaki 33 yıllık mesafeyi bir kez daha değerlendirmeleri bakış açılarının tutarlılığı açısından faydalı olabilir. Liberal okul geleneğinin “çoğulcu” yaklaşımını Atatürk'ün bu söyleminde çok net görmek mümkündür. Nitekim liberal okul geleneğinin savunularından biri de iç-dış politika ayrımının güçleştiğidir.²⁸⁶

Mustafa Kemal'in, çalışmamızın birinci bölümünde ifade ettiğimiz, liberal ütopyaları da Türkiye dış politikası açısından düşündüğü anlaşılmaktadır. Nitekim sınırların olmadığı bir “dünya devleti”, “sonsuz barış” gibi kavramların takdir edilesi düşünceler olduğunu söylemekle, özü itibariyle idealizme saygı duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim devamında yaptığı milli siyaset tanımını, başkalarının haklarına tecavüzden sakınan içeriklidir. Fakat dönem itibari ile idealist politikaları tamamı ile Türkiye politikasına uygulamayı sakıncalı bularak önce varlık sorunsalını gidermeye çalışmıştır. Gerçekten de dönemseller gelişmeler, idealizme dair büyük ve samimi bir oydaşmanın olmadığını ve olmayacağını bizlere göstermektedir.

Mustafa Kemal eserinde, Meclis'te yeni Hükümet'in kurulması noktasında padişah ve hilafet makamlarıyla iletişime geçilmesi için bir istekliliğin olduğunu, bunun ise eski yönetimi yeniden canlandırmak olduğunu ifade ettikten sonra buna engel olmak için, Meclis'e bir önerge verdiğini ve önergenin kabul edildiğini yazmıştır. Önergede ortaya koyduklarının Cumhuriyet rejiminden başka bir şey olmadığını yazmıştır. Böyle bir hükümetin kurulmasında ana ilke olarak da kuvvetler birliğinin esas alındığını vurguladıktan sonra kendisinin Meclis Başkanlığına seçildiğini yazmıştır.²⁸⁷

Liberal geleneğin savunucuları, “demokrasiler birbiriyle savaşmaz ya da daha az savaşır” mantığı ile demokrasilerin yaygınlaştırılmasının, uluslararası sahada kendiliğinden bir savaşmama durumunu getireceğini savunurlar.²⁸⁸ Mustafa Kemal'in

---

²⁸⁵ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 330.

²⁸⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 115.

²⁸⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 301.

²⁸⁸ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.122.

de Meclis'te oya sunduğunu ifade ettiği önerenin “Cumhuriyet” olduğunu belirtmesi önemlidir. Cumhuriyet kavramı mana olarak, yönetimin kan ve soyluluk ile devretmediği bir yönetime karşılık gelmektedir. Fakat bu ortak manaya rağmen farklı cumhuriyet yönetimleri de mevcuttur.²⁸⁹ Liberal teorinin demokrasi algısı ile iç içe geçmiş olan cumhuriyet kavramının Mustafa Kemal tarafından ne şekilde kullanıldığını tespit etmeden, bu hususu doğru şekilde analiz etmemiz mümkün değildir. Biz gelinen tarih itibari ile Mustafa Kemal'in Cumhuriyetten kastettiği anlamın, “halk iradesine dayalı, laik, çağdaş” bir cumhuriyet olduğunu görmekteyiz. Şimdi bu tanımdan hareketle yeni Meclis'in niteliklerine bakacak olursak, Meclis'te siyasal parti diyebileceğimiz bir zümre olmamakla beraber, farklı grup ve zümrelerden temsilciler vardır. Bu noktada demokratik bir Meclis olarak görülebilirse de Hamit Bozarslan'ın bu Meclis'teki grupların dengesiz dağılımına işaret eden nakilleri de dikkate değerdir. Bozarslan, bu Meclis'in seçkinlerden oluşturulduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰ Yine Mustafa Kemal'in de ifade ettiği üzere güçler birliği ilkesi esas alınmıştır. Oysaki liberal teorinin kastettiği manada demokrasi güçler ayrılığı prensibi üzerinde yükselmektedir. Bu noktada Meclis'in çoğunlukçu (mutlak) demokrasiye yaklaştığı düşünülebilir. Bu demokrasiyi kısaca özetlemek gerekirse; halk egemenliği kutsallaştırılarak, devlet çoğunluğun istekleri doğrultusunda yönetilir ve Meclis üstünlüğü esastır diyebiliriz.²⁹¹ Burada çalışmamızın ikinci bölümünde Mustafa Kemal'in okumuş ve etkilenmiş olması muhtemel olduğunu vurguladığımız J. J. Rousseau'nun fikirlerinin Mustafa Kemal'de görüldüğünü ifade etmek gerekir ki genel irade manasında kısaltılabilecek olan çoğunlukçu demokrasinin fikir babası olan, isim J.J. Rousseau'dur.²⁹² Rousseau, her ne kadar liberal teorinin fikir babalarından olsa da kuvvetler ayrılığı konusunda Aristo, Montesquieu, J. Locke gibi düşünürlerden zıt bir görüş geliştirmiştir.²⁹³

---

²⁸⁹ Toktamış Ateş, a.g.e., s. 29-30.

²⁹⁰ Bozarslan, a.g.e., s. 263-264.

²⁹¹ Hasan Tunç, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1-2, 2008, s. 1119.

²⁹² Bülent Yavuz, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1-2, 2009, s. 289; Yusuf Şevki Hakyemez, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 4, 2003, s.82-83.

²⁹³ İrfan Çelik, “Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm”, *Liberal Düşünce*, Sayı 64, 2011, s. 141; Bülent Yavuz, a.g.e., s. 294.

Buraya kadar yazılanların bir sonucu olarak, olağanüstü şartların Meclis'i olan bu yeni Meclis'te, liberal teorinin arzu ettiği değerler tam anlamıyla görülmemektedir. Fakat bu durumu memleketin içinde bulunduğu şartlara ve Osmanlı halkının sosyolojik durumuna bağlamak da mümkündür. Bu Meclis'i demokrasiye giden bir adım olarak görmek lazımdır. Unutulmamalıdır ki bir anda teşekkül edilen hiçbir demokrasi örneği yoktur. Bugün dahi gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeleri demokratik olmamakla eleştiren, demokrasinin kendi kültürleri olduğunu farklı yollarla empoze eden Avrupa ülkeleri de demokrasiye kanlı yollardan ulaşmışlardır. O yüzden liberal demokrasi değerlerini benimsememiş olmaktan gurur duymamakla beraber, bu sürecin farkında olarak ilerlemek en doğrusu olacaktır.

Yeni Meclis'in ilk işinin inkılap için gerekli olan Hıyanet-i Vatan Kanunu'nu ve sonrasında da İstiklal Mahkemeleri'ni kurmak olduğunu belirten Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'nin tekrar Damat Ferit'i iktidara getirdiğini ve padişahın da fetvasıyla kendilerine karşı memleket genelinde ayaklanmaların, bir "hilafet ordusu" ile ardı ardına geldiğini ifade etmiştir. Ayaklanmaların Büyük Millet Meclisi kuvvetlerince bastırıldığını ifade eden Mustafa Kemal, bu isyanların bastırılmasının ertesinde İstanbul Hükümeti namına Nurettin Paşa'nın arabuluculuk etme gayretinin zamanlamasına dikkat çekmiştir. Ayrıca bu arabuluculuk için çekilen telgraf metninin Temsil-i Heyeti Başkanlığı'na çekildiğini ifade eden Mustafa Kemal, BMM'nin meşruluğunun da İstanbul tarafından dışlandığını belirtmiştir. Bu süreçte Fransa ile temaslarda bulunulduğunu, bunun ise Ankara'daki Meclis'in tanınması için önemine değinmiştir.²⁹⁴ Yeni Meclis'in ilk çıkardığı kararların son derece sert güç unsurları içerdiği görülmektedir. Bu noktada realist teori ön plana çıkmaktadır.

Nutuk'ta BMM'nin dışişlerinde verdiği ilk kararın, Moskova'ya heyet gönderilmek yoluyla 16 Mart 1921'de imza edilen Rusya ile dostluk anlaşması olduğu yazılmıştır. Bu anlaşmadan kısa süre sonrasında Yunan taarruzlarının başladığını ve bu taarruzlardan ötürü Meclis'te Bakanlar Kurulu'nun ağır eleştirilere maruz kaldığını oysaki bu kurumun teşkilatlanmasının üzerinden henüz 2 ay bile geçmediğini, Yunan teşkilatlanmasının ise bir yılı aşkıdır buradaki faaliyetlerini sürdürdüklerini

---

²⁹⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 302-315.

dolayısıyla İstanbul Hükümeti'nin zamanında almadığı tedbirler yüzünden bu noktaya geldiğini, BMM'nin sadece kurulduktan sonraki aldığı tedbirlerin yetersizliği üzerinden eleştiri alabileceğini ifade ettikten sonra BMM'nin iç isyanları bastırmak için görevlendirdiği orduların, Yunan taarruzu karşısında kullanılması gerektiğine yönelik gelebilecek eleştirileri de ülkede milletin milli kurtuluş için dayanışmasını engelleyecek, iç huzuru bozacak bir hareket varken, düşman istilasını durdurmaya çalışmanın uzun vadeli bir yarar sağlayamayacağı şeklinde bir savunma ile engellemeye çalışmıştır.²⁹⁵ Bu noktada çok gerçekçi bir tespitte bulunduğunu belirtmeliyiz. Nitekim iç istikrarsızlık ülkelerin belki de en büyük zafiyetleridir. Ayrıca Moskova ile diplomatik ilişkiler kurmak yoluyla kendisini “egemen eşit” olduğu imajı çizen yeni Meclis, aynı zamanda da bir güçler dengesi yaratmak yoluyla realist argümanlara uygun davranmıştır.

Nutuk'ta sürekli olarak milli iradeye vurgu yapan Mustafa Kemal'in, iradenin nitelikli olmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. O'nun milliyetçiliği kör milliyetçilikten uzaktır. Nitekim Nutuk'ta milleti milli mücadelede seferber kılmaktan önce silah kullanılmasının öğretilmesi gerekliliğine, silah ve cephane yeterliliğinin sağlanmasına, ekonomik altyapının sağlanmasına vurgu yaparak, sadece milliyetçilik duygusuyla girişilecek bir direnmeden, büyük sonuçlar beklemenin hayalcilik olacağını, ifade etmiştir. Ayrıca eserinde Padişah ve hükümetinin bu konuda pek çok kez hayalperestliğe düştüklerini yazarak, askeri teşkilatlanmanın önemine vurgu yapmıştır.²⁹⁶ Bu söylemler, realist teorinin askeri gücü ulusal çıkar için gerekli gören argümanını içermektedir.²⁹⁷ Ayrıca da pozitivist düşüncenin Nutuk'ta somutlaşmış halidir.

Mustafa Kemal, Nutukta, Yeşilordu Hareketi'nin kendisi dışında geliştiğini ve bu hareketin tehlikeli boyutlara ulaştığını düşündüğü noktada kapatmak istediğini fakat başaramadığını yazan Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'in de BMM düsturuna aykırı olarak faaliyetlerde bulunduğunu, Çerkez Ethem'in kendisine ithafen “Ankara'ya döndüğümde O'nu Meclis önünde astıracağım” sözünü bile işittiklerini fakat buna

---

²⁹⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 315-317.

²⁹⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 319.

²⁹⁷ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 123.

rağmen Ethem ve kardeşlerinden bir miktar daha yararlanmanın uygun olacağını düşünerek Kütahya bölgesine gönderdiklerini yazmıştır.²⁹⁸ Çerkez Ethem ise Nutuk'ta kendisi ile ilgili geçen bu ifadelere, Mustafa Kemal'i Meclis önünde asmak istese idi, buna gücünün yeteceğini üstelik buna alkış tutacak Meclis üyelerinin çoğunlukta olduğunu, oysa sahip olduğu yüksek hamiyet gereği böyle bir şeye girişmediğini beyan etmek ile cevap verdiği görülmektedir.²⁹⁹

Nutuk'ta Çerkez Ethem gibi disiplinsiz bir ordunun Batı cephesini etkileyerek, Gediz'de Yunanlılara saldırdıklarını bu saldırıya karşılık olarak Yunanlıların Bursa üzerinden hareketle Yenişehir ve İnegöl'ü işgal ettiklerini yazmıştır. Bu gelişmeler üzerine 8 Kasım 1920'den itibaren düzenli orduya geçilme kararını uygulamaya koyduğunu ifade etmiştir. Nitekim yine Nutuk'tan bu kararın uygulanmasına Çerkez Ethem birliklerinin kaldırılmasıyla başlandığı anlaşılmaktadır. Nutuk'ta Çerkez Ethem'in disiplinsizliğine vurgu yapılarak, Ethem ve kardeşi Tevfik'in bile aynı cephede kendi içlerinde bölündüğünü ifade etmiştir. Bundan başka Çerkez Ethem üzerine önce nasihatçilerin gönderilmek suretiyle uyardıklarını yazmıştır. Bu uyarılardan Ankara'daki otoritenin güçlendirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nasihatçilere rağmen faaliyetlerinden vazgeçmeyen Ethem kuvvetleri üzerine düzenli birliklere saldırılması emrini verdikleri de yazılmıştır. Mustafa Kemal Nutuk'ta, Ethem hareketini, “çapulcu, haydut, yabancı casusu, bayağı, şarlatan” gibi kelimelerle tasvir etmiştir. Çerkez Ethem'in padişaha çektiği telgraf* suretini de Nutuk'a koyan Mustafa Kemal, BMM'de dahi Ethem hareketinin üzerine kuvvet yoluyla gidilmesinin sakıncalı olduğu fikrinin yoğunlukta olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Ethem üzerine gönderilen düzenli ordunun başarıyla bu hareketi püskürttüğü ve bu defa Meclis'teki yoğunluktaki fikrin Ethem hareketinin hain olduğu şekline evrildiğini de eklemiştir.³⁰⁰

---

²⁹⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 319-321.

²⁹⁹ Çerkez Ethem, (Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp), **Nutuk'a Cevaplar**, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 19-20.

* Bu telgrafta, Çerkez Ethem'in Mustafa Kemal'in Bilecik'te alıkoyduğu kişiler üzerinden padişahı kışkırttığı ve kendi üzerlerine de Ankara kuvvetlerinin saldırdığını, istese bu kuvvetleri püskürtecek hatta bir karşı saldırıda bulunacak güçte olduklarını fakat yanlarında bulunan Yunanlıların da bulunduğunu bu yüzden de padişahın ve Yunanlıların da emirlerini beklediğini yazmıştır.

³⁰⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 338-373.

Mustafa Kemal'in Çerkez Ethem ve kardeşini başlangıçta saf dışı bırakmaması realist teorinin görelî kazanç argümanına uygundur. Nitekim Çerkez Ethem hareketi millî mücadelede büyük yararlılıklar göstermiştir. Ethem hareketinin çetecilik faaliyetlerine zamansal olarak ve kar-zarar açısından bakıldığında, millî mücadeleye katkıları ağır basmaktadır. Fakat bu dengenin zarara doğru ağır basmaya başladığı noktada refleks gösterilmiştir. Burada belirtmek gerekir ki Mustafa Kemal realizmi, pragmatist bir özellik taşımaktadır. Bu hadisede de realizmin argümanlarının pragmatik amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Pragmatizmde doğruluk ve gerçekliğin sınırı sonuçlarla çizilmiştir. Pragmatizmde önemli olan doğa ya da insan kuramlı tüm teorilerin, karşılaşılan olaylarda çözüm sağlayabilme kapasitesidir.³⁰¹

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Trakya Kolordusu'nun vazifesini yerine getirememesinin sorumlusu olarak Cafer Teyyar Paşa'yı göstermektedir. Biz bu konunun tartışmasına girmeksizin, Mustafa Kemal'in askerliğe bakış açısını gösteren ve teoriler analizine sokabileceğimiz devam eden ifadelerine bakmak istiyoruz. Nitekim Nutuk'ta askerî görevini ifa ederken siyasi görüşlerini bir kenara bırakması gerektiğini, görevini ateş, süngü ve ölümlerle yerine getirmek gerektiğini, kuru laf, politika ve düşman vaatlerine tenezzül edilmemesi gerektiğini, sorumluluk sahibi olunması gerektiğini ve elindeki fırsatları sonuna kadar kullandıktan sonra yine de esir düşeceğini anladığı noktada, kendi canına kıyabilme cesaretini göstermeyi gerekli görmektedir.³⁰² Machiavelli, iktidarı sağlayan ilk nedeni prensin savaş sanatını iyi bilmesinde görmüştür. Ona göre prens savaşta ve barışta savaş stratejilerini geliştirmeyi sürdürmelidir.³⁰³ Mustafa Kemal'in gerek Nutuk'taki askerlikle ilgili ifadeleri ile gerekse de yazmış ve yabancı dilden Osmanlıcaya çevirmiş olduğu kitapları* açısından düşünüldüğünde savaşı bir sanat olarak gördüğü ve fikri olarak hem savaş hem barış dönemlerinde bu konuda düşündüğü anlaşılmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere realist öğretinin askerî güce ithaf ettiği önem Mustafa Kemal'de de

---

³⁰¹ Kemal Bakır, "Pragmatizm ve Eğitime Yansımaları", *KKEFD*, Sayı 14, 2006, s. 54-55.

³⁰² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 335-336.

³⁰³ Machiavelli, a.g.e., s. 45-46.

* Mustafa Kemal hayatı boyunca askerlikle alakalı şu kitapları kaleme almıştır: Nutuk, Takımın Muharebe Talimi, Cumalı Ordugahı, Birinci Ta'biye Meselesinin Halli, Taktik Tatbikat Gezisi 1, Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler, Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar, Bölüğün Muharebe Talimi, Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal.

görülmektedir. Fakat Mustafa Kemal’de, askerlik ile ulusal çıkar ilişkisine olan inanç bakımından realist argümana olan uyumun, askeri düzene moral ve ahlak ilkelerin dahil edilmesi noktasında tezatlık gösterdiği hemen anlaşılacaktır. Mustafa Kemal’in Nutuk’ta ifade ettiğini belirttiğimiz ahlaklı olmak, ölümüne direnmek gibi ahlak ve moral ilkelerin kendisinde uzun vadeli söylemler olduğu düşünüldüğünde, kendisinin daha yapısalcı bir realizme yaklaştığını söylemek mümkündür. Mustafa Kemal’de vurguladığımız her iki görüşü, kendisinin şu ifadeleri ile somut olarak görmek mümkündür:³⁰⁴

...Bir ordunun barış zamanında uygulaması gereken ciddi mesaiye; bunun sonucunda güçlenecek bilimsel donanımın, zamanı geldiğinde galibiyete ulaşmak ve elde etmek üzere icrası için askerlik mesleğini seçenlerde bulunması lazım olan duygulara ve manevi meziyetlere dair sözlerin müthiş bir vurguyla sürüyor...

Neorealizmin kurucusu sayılan Kenneth Waltz’ın, “*Güçlü devletler askeri kuvvetleri ile her şeyi yapamazlar... fakat askeri anlamda güçsüz olan devletlerin yapamadıklarını yapma imkanına sahiptirler*”³⁰⁵ çıkarımı da bu görüşümüzü desteklemektedir. Görüldüğü üzere Waltz, maddi gücü çıkar elde etmede en önemli eleman olarak görürken, çıkar kazanımının sadece maddi güç ile mümkün olamayabileceğine de işaret etmiştir.

Mustafa Kemal, Nutuk’ta 4 Eylül 1920’de yapılan seçimlerde Tokat Milletvekili Nazım Bey’in 89’a karşılık 98 oy ile İçişleri Bakanlığı’na seçildiğini, bunun 4 Kasım 1920 tarihli oyçokluğu esasına uygun olduğunu belirttikten sonra, yeni İçişleri Bakanı’nın kendisini ziyaretini kabul etmediğini, bu tutumunun ise henüz Sivas Kongresi sürdürülürken kendisinden aldığı mektuplardan Nazım Bey’in karakterine duyduğu endişelerden, Ankara’daki siyasi faaliyetlerinden, yabancılar ile yoğun ilişkiler kurmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal, Nazım Bey’i istifaya mecbur ettiğini belirttikten sonra da herkesin oy kullanırken rasyonel davranacağı savının kuramsal olarak varsayılmasına rağmen gerçekliğin böyle

³⁰⁴ Mustafa Kemal, **Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hal**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 7.

³⁰⁵ Kenneth N. Waltz, **International Structure, National Force, and the Balance of Word Power**, Journal of International Affairs, Vol 21, No 2, 1967, s.227-228. [Aktaran: Faruk Sönmezoğlu], Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2002, s. 267.

olmadığını belirtmiştir.³⁰⁶ Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, liberal teorinin rasyonel insan modelinin uygulamada Mustafa Kemal tarafından benimsenmediğidir. Bu açıdan baktığımızda, esin kaynağını Platon'dan alarak, G. Mosca ve Pareto tarafından sistemli hale getirilen, toplumun seçkin bir azınlık tarafından yönetilmesi fikri Mustafa Kemal'de fikri olarak görülmektedir.³⁰⁷ Fakat Mustafa Kemal'in bu fikriyatı demokrasi yok edici bir özellik göstermemektedir. Siyasal katılım noktasında günümüzde dahi pek çok ülkede rasyonel düşünce temelinden uzak kalındığı gerçeği düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti'nin henüz demokrasiye kültüründen uzak halkı için bir rasyonalite beklemek mümkün değildir. Mustafa Kemal'in Türkiye'de şartlar olgunlaştığında seçimlere katılmaya dönük yaptığı inkılap hareketleri onun realist politikalarından hareketle bir liberal unsurlara vardığını göstermektedir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Damat Ferit'in ikinci kez hükümetten çekilerek yerine Tefik Paşa kabinesinin getirilmesini, Damat Ferit'in ilk çekilmesinden sonra yerine gelen Ali Rıza Hükümeti'nde olduğu gibi İstanbul'un silahlı mücadele ile Ankara'da kurulan BMM'yi yıldıramayacağını anlamasından ileri geldiğini yazmıştır. Böylece Mustafa Kemal'in iç isyanları İstanbul destekli gördüğü daha önce de vurgulandığı üzere sabittir. Fakat yine daha önce Ali Rıza kabinesi ile görüştikleri gibi kamuoyunda milli gayeye aykırıymış gibi algı yaratmamak adına Bilecik'te Tefik Paşa kabinesinin isteği üzere görüşmelerde bulunulmasını kabul ettiğini yazmıştır. Bilecik'te görüşmeye gittiklerinde yeni kabine adına görüşmeye gelen İzzet Paşa ve Salih Paşa'ya kendilerinin hangi sıfatla burada bulduklarını sorduğunu ve aldığı cevap üzerine İstanbul Hükümeti diye bir hükümeti ve onun temsilcisi olarak kendilerini tanımadıklarını söylediğini ve görüşmenin yetki söz konusu olmadan devam etmesinin uygun görüldüğünü yazmıştır. Ertesinde de bu kişilerin İstanbul'a dönmesine müsaade etmeyerek alıkoyduğunu, bu alıkoymanın sebebini de onların itibarını korumak ve Ankara'da kendilerinden yararlanmak olduğunu yazmıştır. Nutuk'un ilerleyen kısımlarında İzzet ve Salih Paşa'nın İstanbul'a dönmek için yoğun ricalarda buldukları, dönmelerine müsaade edilirse İstanbul'da Ankara'nın istekleri dışında başka siyasi oluşumlara katılmayacaklarına söz verdiklerini yazılıdır. Bu isteğin zaten kendilerinden arzu edilen faydanın sağlanamadığı için kabul edilerek,

---

³⁰⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 341-343.

³⁰⁷ Münici Kapani, a.g.e., s. 123-124.

Paşaların İstanbul'a dönmesine izin verildiğinde ise Paşaların başlangıçta istifaya etmişlerse bile sözlerinde durmayarak tekrar İstanbul Hükümeti emrine girdiklerini yazmıştır.³⁰⁸ Burada Ankara oluşumunun kamuoyu imajını sarsmaktan duyulan endişe açıktır. Kamuoyu – demokrasi ilişkisini kısaca izah etmekle Mustafa Kemal'in bu konudaki hassasiyetini anlamlandırmayı uygun buluyoruz.

Kamuoyu kelimesi Latince *publicus-opinion* sözcüklerinden türetilerek, ilk kez 1741'de İngiltere'de "halk düşüncesi, 1744'te ise J.J. Rousseau tarafından ise "toplum tavrı" manasında kullanım bulmuştur.³⁰⁹ Münci Kapani de kamuoyunu son raddede "kendini etkin olarak duyuran kanaat" olarak tanımlamıştır.³¹⁰ Batı aydınlanmasının getirdiği demokrasi kültüründe de kamuoyunun ikna edilmesi birinci şarttır. Yani liberal teorinin siyasal karşılığı diyebileceğimiz demokrasi ile kamuoyu birbiriyle iç içe geçmiş iki olgudur. Kelime etimolojisi açısından baktığımızda da bu iç içelik hemen göze çarpmaktadır. Nitekim eş manaları çoğaltılabilecek olsa da en genel manada demokrasi kelimesi, *demos* (halk) ve *kratos* (yönetim) gelmektedir.³¹¹ Ayrıca Avrupa demokrasisi sanıldığı gibi bugünkü haliyle doğmamıştır. Bugünkü demokrasi, anti-demokrasinin yavaş bir revizyonundan ibarettir. Mustafa Kemal'in Nutuk'taki ifadelerinde Osmanlı kamuoyunun bu antidemokratik özelliğinin her zaman arka planda düşünüldüğü ve bu kamuoyunun tepkisinin çekilmeden ve milli dava yanına alınarak demokratik değerlere ulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu noktada realist teorinin diplomatlığı sonuna değin kullanılmıştır.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, İstanbul Hükümeti'nin Tevfik Paşa vasıtasıyla kendisine telgraf çektiğini ve İtilaf güçlerinin, toplanacak Londra Konferansı'na Osmanlı Delegesi gönderilmesini istediğini, Ankara'dan da delege göndermelerinin istendiğini, gönderilecek delegelerin İstanbul Hükümeti tarafından seçilerek delegeler ile birleşerek yola çıkacaklarını bildirdiğini yazmıştır. Kendisinin ise cevaben çektiği telgrafında İstanbul Hükümeti'nin meşru bir hükümet olmadığını, vatanın geleceğine dair konularda dışarıya kendisini muhatap göstermesinin kabul edilemeyeceğini,

³⁰⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 344-358 ; 409-411.

³⁰⁹ Nejdet Atabek, "Kamuoyu, Medya ve Demokrasi", *Kurgu Dergisi*, Sayı 19, 2002, s.223.

³¹⁰ Münci Kapani, a.g.e., s. 162.

³¹¹ Murat Aktaş, "Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2015, s. 89.

Ankara'daki sürekli olarak toplanan BMM'nin meşruluğunun İtilaf Devletleri tarafından esasen anlaşılması olmasına rağmen konferanstan yarar sağlamak adına İstanbul'u aracı olarak kullandıklarını, dolayısıyla konferansa katılım için resmi ve doğrudan olarak davetin kendilerine yapılması halinde katılıma sıcak bakacaklarını ifade ettiklerini yazmıştır. Ayrıca Tevfik Paşa'ya aynı gün gönderdiği telgraf metnini de Nutuk'ta yer veren Mustafa Kemal, konferansta ayrı ayrı toplanmanın ülke çıkarlarına aykırı olduğunu, padişahında artık Ankara'yı hukuki ve fiili hükümet olarak tanınmasının zaruri olduğunu ifade ettiğini yazmıştır. İstanbul'da bu isteklere Tevfik Paşa tarafından gönderilen telgraf incelendiğinde ise İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin İstanbul'da olmasının gösterdiği üzere konferansa doğrudan kendilerini çağırılmalarının son derece doğal olduğunu, Ankara'dan gönderilecek delegenin İstanbul'daki delegelerle ortak bir programa dahil olacağından ikilik diye bir şeyin söz konusu olmayacağını, İtilaf devletlerinin ilk kez Anadolu'nun sesini dikkate almak nezaketinde bulunduğunu ve bundan ancak mutluluk duyulabileceğini, kendilerine uzatılan elin tutulması gerektiği yazılmıştır. Mustafa Kemal bu cevaba karşılık olarak da Teşkilat-ı Esasi maddelerini içeren bir telgrafı göndermiş ve konuyu Bakanlar kuruluna devredildiğini, bu anayasaya aykırı davranılmasının sonuçlarının kendilerine ait olacağını bildirdiğini yazmıştır. Tevfik Paşa'nın ayrıca konferansı etkilemek amacıyla Yunanlıların Eskişehir dolaylarında olacağını güvenilir kaynaklardan öğrenildiğini, ayrıca İtilaf Devletleri'nin Ankara delegelerini tek olarak konferansa kabul etmeyeceklerini kendilerine telgrafla bildirdiklerini yazmıştır. Bu cevap üzerine Mustafa Kemal, Meclis'te alınan kararın kesin dille İstanbul Hükümeti'ne bildirildiğini ve İstanbul Hükümeti ile Ankara'daki BMM'nin istiklal ve esaret kadar birbirlerinden uzak oluşumlar olduğu kanaatinde olduğunu, halkında desteğini alarak giriştikleri askeri zaferlerle barış yolunu açtıklarını, şimdi barış için yurtdışına gidilecekse kendi seçtikleri heyeti, kendi tanıma yetkileriyle göndereceklerini, İstanbul'un bunu tanımamasının ise bu kararlarında değişiklik yaratmayacağını yazmıştır. Verilen bu cevaptan sonra Nutuk'ta belirtildiği üzere zamansal sıkıntı yaşamamak adına BMM içinden oluşturulan bir heyet, henüz resmi davet beklenmeksizin Roma'ya hareket ettirilmiştir. Nitekim resmi davet de İtalya vasıtasıyla Ankara Heyeti'ne gelmiştir.³¹²

---

³¹² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 377-392.

Mustafa Kemal'in, İstanbul-Ankara arasında oluşan ikilikten yararlanmak isteyen İtilaf güçlerinin gayelerini tespit ederek, egemen eşit statüden taviz vermediği, merkezi bir otoriteyi sağlamlaştırmak arzusu hemen dikkat çekmektedir. Bu bakımdan realist teorinin savunuları ağır basmaktadır. Yine İstanbul hükümetinin hareketinin ulusal çıkarı aykırı olduğunu ifade etmesi bakımından bu çıkarları öncelediği anlaşılmaktadır. İstanbul ile Ankara arasındaki farkı "esaret-istiklal" olarak karşılaştırması bakımından ise bağımsızlığa verdiği önem belli olmaktadır. Fakat bu bağımsızlığın liberal teorideki bireysel bağımsızlıktan ziyade bir halk bağımsızlığı olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak barış için savaşa girişildiğini ifade etmesi bakımından da realist teorinin savaşların getireceği güç dengesi sisteminin barışı tesis edeceği tezine uygundur.³¹³

Mustafa Kemal, Nutuk'ta Ankara Heyeti'nin henüz sulh görüşmeleri devam ederken Yunan taarruzunun tüm cephelerde başlatıldığını, Londra Konferansı'nda istenilenlerin Sevr'in makyajlı hali olduğunu, bu sıralarda gelen II. İnönü zaferiyle de Türklerin makus tarihinin tersine döndüğünü belirtmiştir.³¹⁴ Mustafa Kemal'in daha evvel Wilson İlkeleri'ni samimi bulmadığını ifade ettiğini belirtmiştik. Şimdi Londra Konferansı sürerken Yunan taarruzunun başlaması, kendisinin bu konuda haklı gerekçelere sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Bu manada realizmin hakim olduğu bir dönemde realist politikalarla karşılık verilmemesini beklemek zaten mümkün değildir. Nitekim Londra Anlaşması'nda da Sevr Anlaşması'ndan bir geri dönüş olmaması da mücadelenin süreceğini göstermiştir. Mustafa Kemal, kurtuluş mücadelesini başlatan Sevr'den, Lozan'a kadar olan anlaşmaların mahiyetleri ile alakalı Nutuk'ta analizlerde bulunmuştur. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında tekrar ve daha geniş şekilde bu konuya değinileceğinden şimdilik bu konuyu burada bırakıyoruz

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Londra'dan dönen heyetin bir genel bir anlaşmaya varmamasına rağmen, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in kendi adına İngiltere, Fransa ve İtalya diplomatlarıyla ikili sözleşmeler yaptığını fakat bu sözleşmelerin kabul edilmediğini, bunun egemen eşit ilkesine aykırı bulunduğunu yazmıştır. Bunun ise Türk uyruklu birinin kendi ülkesinde yaptığı bir hareketten dolayı yabancı yargı

---

³¹³ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e, s. 123.

³¹⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 393-394.

önünde yargılanmasından kaynaklandığını yazmıştır. Nitekim İngiltere ile yapılan anlaşma metninde “Türkiye’nin tüm İngiliz savaş esirlerini İngiltere’ye vermesi karşılığında, İngiltere de Türkiye’ye Ermeni ve İngiliz esirlerine kötülük yaptıkları tespit edilenler hariç olmak üzere Türk savaş esirleri verilmesi içerikli şekilde bir anlaşma olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey’in Fransa ile yaptığı 11 Mart 1921 tarihli ikili sözleşmeni niçin kabul edilmediğini açıklamaya bile gerek görmediğini yazmıştır. Sözleşme metnine bakıldığında Fransa-Milli Hükümet arasında dostluk kurulması, karşılıklı silah bırakılması, Milli Mücadele ordusuna Fransız subaylar alınması, Fransa’nın işgalden vazgeçtiği yerlerden çekilmesine karşılık bu bölgelerde ve ek olarak da Elazığ, Diyarbakır ve Sivas’ta ekonomik gelişmeye destek amaçlı olarak Fransa’ya üstünlük hakkı ve imtiyazlar verilmesi gibi isteklerin imza edildiği görülmektedir. Bekir Sami Bey’in İtalya ile yaptığı anlaşmanın (İzmir ve Trakya’nın Türkiye’ye verilmesi karşılığında kendilerine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Burdur, Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın, Konya sancakların da ekonomik imtiyaz, üstünlük hakkı ve bu bölgelerdeki yabancı sermayeli işlerin gelirinin İtalya’ya verilmesi yine Ereğli madenlerinin Türk-İtalyan ortaklığıyla işletilmesi imza edilmiştir.) benzer çizgide gittiğini ve Sevr’in başka adlarla imza edilmesinden ibaret olduğunu, Bekir Sami Bey’in Meclis’te de milli hükümetin politikasına aykırı davranmadığını ve bu anlaşmaların ulusal çıkarlarımıza uygun olduğunu, savunmasından duyduğu şaşkınlığı ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey’in istifasını teklif ettiğini, kendisinin de kabul ederek istifasını verdiğini yazmıştır. Bundan sonra da Bekir Sami Bey’in aynı fikirlerle faaliyetlerde bulunduğunu, Avrupa’ya gittiğini belirten Mustafa Kemal, resmi görevli olmadığını duyurulmak zorunda kalındığını yazmıştır.³¹⁵

Nutuk’ta Ankara Anlaşması yapılmak üzere Fransız eski Bakanı Mösyö Franklin Bouillon ile bir araya geldiklerinde Bouillon’un, Bekir Sami Bey’in Misak-ı Milli’den bahsetmediğini söylediğini ifade etmesi gerçekten ilginçtir. Mustafa Kemal ise bunun Bekir Sami Bey’in yanlış olduğunu ve Sevr’i unutmayan, Misakı Mill’iye saygı duymayan hiçbir ülke ile anlaşmayacaklarını söylediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu görüşmede yaptığını söylediği konuşma çalışmamız açısından önemlidir. Zira Mustafa Kemal, tam bağımsızlıktan anlatmak istediği şeyin siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri,

³¹⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 399-401.

kültürel vb. her alanda tam bir bağımsızlık olduğunu ve bunlardan birinde oluşacak zafiyetin diğerlerini manasız kılacağını ifade etmiştir. Bouillon'un ise tespitleri karşısında zaman istediğini bu isteğinin ise kırılma noktasının Sakarya Meydan Muharebesi olduğunu yazmıştır. Yani II. İnönü sonrasında girişilen barış çabalarındaki isteksizlik, kazanılan zaferlerle Fransa için tercih meselesi olmaktan çok bir zorunluluğa dönüşmüştür denilebilir.³¹⁶

Mustafa Kemal, egemen eşit güç olmayı zedeleyecek hareketlere ve devletin münhasır yetkisi gibi konularda bir fedakarlığa son derece sert bakmaktadır. Sevr'i unutmayan Misak-ı Milli'ye saygı duymayan hiçbir ülke ile anlaşamayacaklarını belirtmesi, realist duruşunu temsil etmektedir. Sonuç olarak bağımsızlığa çıkan bu ifadelerden sonra bağımsızlıktan ne anladığını devam eden ifadelerinde yer vermesi, okuyucunun tam da beklediği sorunun cevabını vermektedir. Nitekim kendisinin bağımsızlıktan kastettiği şeyin, bir devletin münhasır yetkisine³¹⁷ giren tüm alanlardaki bağımsızlık olduğu, bunun ise realist teori ile bağdaştığı görülmektedir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta 1920 ortalarından itibaren BMM içinde siyasi gruplaşmaların ortaya çıktığını ve özellikle de Misak-ı Milli için bir araya gelen bu Meclis'in, Teşkilat-ı Esasi Kanunu (halkçılık ilkesine dayalı olmasından ve cumhuriyet rejimini çağrıştırma açısından ve sivil-askeri devlet adamları ile Müdafa-i Hukuk merkezlerinden fikir alınmaması nedeniyle) üzerinde fikir birliğine varamadığını vurgulamıştır. Mustafa Kemal, bu Meclis'in ARMHC'nin siyasi bir yapılanması olarak tanımlarken, kendisinin de Meclis'ten yararlı kararların çıkarılabilmesi açısından olumlu etki yapabilmesi için aynı isimle bir grup kurduğunu yazmıştır. Mustafa Kemal, Nutuk'ta, Kazım Karabekir'e gönderdiğini ifade ettiği telgrafta, Teşkilatı Esasi'yi yüzeysel ve son halini almamış bir kanundan ibaret gördüğünü de yazmıştır.* Kanun da Cumhuriyeti çağrıştıran ifade olmadığını, böyle düşünenlerin birer kuruntu içinde olduğunu ifade ettiğini yazmıştır. Ayrıca BMM'nin hükümet sistemi ile çalıştığı

---

³¹⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 421-424.

³¹⁷ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1989, s. 30.

* Mustafa Kemal bu kanunda çağdaş Cumhuriyet ile bağdaşmayan fakat dönem itibarıyla Cumhuriyet rejiminin vermekte sakınca görmediği fakat ileride mutlaka değiştirilmesi gerekli olan din ile alakalı bazı tavizler içerdiğini yazmıştır. **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 483-485.

için Meclis Komisyonu'ndan geçerek ve Genel Kurulda tartışıldıktan sonraya ortaya çıkan bir kanunun yürürlüğü için başka bir oluşuma danışmanın bu hükümet sistemine de aykırı olduğunu yazmıştır.³¹⁸

Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nun mahiyeti bakacak olursak 23 madde ve bir ek maddeden mürekkep olduğu görülmektedir. Henüz Kanun-i Esasi yürürlükte iken çıkarılması, eski kanunun meşru kabul edilmediğini bizlere göstermektedir. Keza Teşkilat-ı Esasi'nin henüz birinci maddesine bakıldığında Kanun-i Esasi'yi yok saydığı anlaşılacaktır. Bu maddede, eski kanunda hükümdara ait olan yönetme hakkının, “Hakimiyet bila kaydü şart milletindir...” ibaresi ile tartışmasız olarak halka verildiği görülmektedir. Bu kanunun 2. Maddesi'nde yasama ve yürütme gücü BMM'ye verilmişken, yargı ile alakalı bir ifade de olmaması da dikkat çekicidir.³¹⁹ Yine Kanunun birinci maddesinin, JJ. Rousseau'nun düşüncelerini içerdiği ve Fransız ihtilalinin yaymış olduğu akımlardan biri olan özgürlük fikri ile yakınlaştığı görülmektedir. Nitekim Rousseau, halk iradesini vatandaşın ortak iradesi sonucunda ortaya çıkan irade olarak tanımlamış³²⁰ ve halk oyunun yürütülmesi olarak tanımladığı egemenliğin, sadece egemen varlık olan halka ait olduğunu düşüncesini savunmuştur.³²¹ Böylece Mustafa Kemal'in okuduğunu belirttiğimiz ve etkilendiğini savunduğumuz rasyonel düşünörlere bir örnek daha vermiş olmaktadır.

Yasama ve yürütme gücünün tek elde toplandığı sistemler genellikle Meclis hükümeti sistemini gerektirdiği bilinmektedir. Fakat bu yeni kanunda her ne kadar yargı ile alakalı bir ifade yoksa da ülke içindeki yargılama işlemlerinde Kanun-i Esasi'yi uygulamadığı ve bu yolla da kuvvetler birliği sistemine dönüştüğü görülmektedir. Bu durum olağanüstü hal göz önüne alındığında meşru görülebilse de hukuksuzdur.³²² Mustafa Kemal her ne kadar cumhuriyet rejimini çağrıştırmamasından duyulan endişenin yersizliğine değinmişse de bu anayasa, yine kendisinin ifade ettiği üzere son halini

³¹⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 403-408.

³¹⁹ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 91-93.

³²⁰ Özgüç Orhan, “J.J. Rousseau'da Genel İrade Kavramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 14, s. 13.

³²¹ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, 9. Baskı, Çeviren: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 23-24.

³²² Kemal Gözler, a.g.e., s. 52.

almamış fakat cumhuriyete giden bir adımdır. Daha önce değindiğimiz üzere Mustafa Kemal, cumhuriyete adım adım giderken nasıl bir diplomasi izlediğini Nutuk'ta bize izah etmiştir. Dolayısı ile elbette ki bu yasanın cumhuriyet için atılan bir adım olduğunun farkında olmuş olsa gerektir. Fakat çok sesli Meclis'teki muhalefet nedeniyle bir anda istedikleri kanunu geçirmeleri mümkün değildir. Bu açıdan hem bu duruma hem de 1921 Anayasasına teoriler açısından bir sonuç vermek gerekirse, Mustafa Kemal'in diplomasisi son derece realisttir. 1921 anayasası da yukarıda belirtilen özellikleri itibariyle aynı kategoride ele alınmalıdır.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Meclis'in, yani devletin milli iradeyi yansıttığını fakat Meclis'in memleket işlerini şahıslarla yaptığını ve devletin bir şahıslar meydanı olduğunu ifade etmiş ve eklemiştir; "Meclis'in görevi sadece siyaset yapmak değildir, düşmanı ülkemizden süngülerimizle kovmaktır, bu yapılmadıkça siyaset anlamsızlaşır." Ayrıca devam eden konuşmasında ordunun varlığını asla ekonomi ile paralel görmediğini, para olsa da olmasa da ordunun varlığının zaruri olduğunu ifade etmiştir. Yine memleketin ihtiyaç duyduğu bir şey kanuna aykırı bile olsa yapılmasının meşru olduğunu vurguladığı görülmektedir. Bu açıklamalarından sonra Meclis'ten çoğunluklu çıkan oyla Başkomutanlığının devamına karar verildiğini fakat 20 Temmuz 1922'den itibaren orduda yaşanan sevindirici gelişmeler üzerine olağanüstü yetkilerin devam etmesine gerek olmadığını Meclis'e ifade ettiğini yazmıştır. Bu konuşması sonrasında süresiz olarak bu rütbenin kendisine verildiğini de eklemiştir.³²³

Mustafa Kemal, devleti şahıslardan bağımsız olarak düşünmemiştir. O halde realist teorinin devlet merkezci anlayışının yanında, devlet erkinin karar alma mekanizmalarına etki eden unsurlardan olan kişiliğe bir vurgu vardır. Mustafa Kemal, karar alıcılar ile hükümet kararları arasında paralellik kurması bakımından, karar alma yaklaşımının öncü ismi olan Richard Snyder'in fikriyatına yaklaşmıştır.³²⁴ Bu açıdan Mustafa Kemal'in devlet erkini yekpare bir bütün ve rasyonel kararlar çıkaran bir aktörden ziyade daha plüralist algıladığı düşünülebilir.

---

³²³ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 444-448.

³²⁴ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 319.

Mustafa Kemal'in, ordunun varlığını ekonomiye bağımlı kılmayan anlayışı realist teorinin askeri güce olan ihtiyacına bizleri götürmektedir. Fakat bu ekonomiyi ikinci plana attığı manasına da gelmemektedir. Zaten realizmde, ekonomi de maddi güç içerisinde ele alınmaktadır. Yine Mustafa Kemal de meşruluğun ölçüsünün devletin varlığının gerektirdiklerini yapmakla eşdeğer kullanıldığı ve realist paradigmaya yaklaştığı görülmektedir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, başkomutanlık yetkisini fiili olarak üzerine aldıktan sonra Tekalif-i Milliye adıyla 10 maddelik emirler çıkardığını, bu emirlerin işleyişi için İstiklal Mahkemeleri'nin Konya, Kastamonu, Samsun, Eskişehir ve Ankara'da kurulduğunu ifade etmiştir. 23 Ağustos 1921'de Yunan taarruzunun ciddi şekilde başladığını ve savunma hatlarımızı kırarak ilerlemesine karşılık her kırılan hat yerine yenisinin hemen kurulmak suretiyle direnişin sürdüğünü yazmıştır. Kendisinin de çizgisel hat savunma teorisine karşılık olarak askere şöyle hitap ettiğini yazmıştır: "Savunma hattı yoktur, savunma sathı vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz..." Bu emir üzerine vefa gösteren ordu sayesinde 13 Eylül 1921 de Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanıldığını yazmıştır. Mustafa Kemal, bundan sonra tüm unsurlarıyla milletin vatan müdafaasında kendisinin önemini fark ettirecek uygulamalar için çalıştığını eklemiştir. Ona göre tüm maddi ve manevi güç unsurları hemfikir olmadıkça başarı gelmeyecektir. Avrupa'nın askerlik bakımından güçlü devletlerinin bile bu sistemi kanun olarak benimsediklerini belirten Mustafa Kemal'in dünya savaş stratejilerini takip ettiği ve bahsedilen manevi kudretin ileride savaşların belirleyicisi olacağını öngören savıyla da ileri görüşlülüğünü ortaya koymuştur.³²⁵ Nitekim günümüzde sadece maddi güç ile hegemonya kurmanın imkansızlığı herkesçe aşikardır. Biraz evvel ifade ettiğimiz üzere var olma çabasının gerektirdiği şeylerin meşruluğuna inanan Mustafa Kemal'in çıkardığı Tekalif-i Milliye Emirleri'ni de realist teori kefesine koymak mümkündür. Yine toplumu milli mücadeleye müdahil kılmanın önemine değinmekle de toplumu bireye öncelemiştir. Moral ilkelerin en az salt güç kadar önemli olduğuna duyduğu inanç ise realist teoriye oranla moral ilkelere daha sıcak bakan neorealist teoriye yaklaşmaktadır.

---

³²⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 417-420.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Meclis'te ARMHC'nin temsil edildiği gruba karşı kısa süre içerisinde bir muhalefet grubunun oluştuğunu belirtmiştir. Muhalefetin yine Teşkilatı Esasi Kanunu'na olan çekince başta olmak üzere, Meclis üyelerinin kendi yetkileri konusunda tedirginlik duymasından, ordunun Sakarya'daki başarısına rağmen neden yeni bir taarruza geçilmediği konusundan, dar bir cephede de olsa İngilizler üzerine taarruz edilmesi gerekliliği tezinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Kendisinin ise bu bekleyişin, tam ordunun tam teşekkülü için gerekli olduğunu, yarım taarruzun hiç taarruz yapmamaktan daha kötü geri dönüşlerinin olacağını, his ve hırslarla hareket etmenin hezimetle sonuçlanacağı şeklinde açıklama yaptığını söylemiştir. Devamında da Osmanlı Devleti'ni çöküşe sürükleyen şeylerin başlıca nedenini de ülkenin basiretsiz devlet yöneticileri eliyle hem maddi fakat en çok da manevi-ahlaki çöküşe sürüklenmesinden kaynaklandığını bu çöküşün de korkudan kaynaklandığını belirtmiştir. Balkan savaşlarından sonra ordu başında bulunanların da (Muhtemelen İttihatçılar kastediliyor) aynı zihniyete sahip olmakla suçlamıştır.³²⁶

Mustafa Kemal'in bu noktada maceracı olmayan bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada son derece realist bir bakışla orduyu yönetmiştir. Yine ülke çıkarları noktasında maddi unsurların yanı sıra manevi güce de vurgu yapması idealist bir bakış açısını yansıtmaktadır. Mustafa Kemal, insan doğasının kötü olamayabileceğini düşünmüş olmalıdır ki eleştiri getirdiği Osmanlı ahlaki çöküşünü, kurduğu yeni düzende gidermek gayesindedir. Fakat bu idealizm, amaçları bakımından, ulusal çığara hizmet eden bir idealizmdir. Bu düşünüş, her ne kadar realist teoriye yaklaşır gibi görülse de ulusal çıkarın gerektirdiği savaşların da her zaman idealist amaçlarla yapılmadığını söylemek güçtür. Son olarak denilebilir ki Mustafa Kemal, ahlaki değerleri önceleyen bir idealizm anlayışına sahiptir fakat bu anlayışını realist teorinin argümanları için de kullanmıştır. Bu çıkarımlara bir örnekte aşağıda yazıldığı üzere.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, ordunun hazırlık evresinin tamamlandığına olan inancının üç evre ile sabit olduğunu söylemiştir. İlki milletin kararlılığı, ikincisi Meclis'in millet kararlılığının gerekliliklerini uygulayabilme kabiliyeti, son evre ise ordudur. Mustafa Kemal, ilk iki evrenin milletin iç cephesi ve asıl düşmemesi olan

---

³²⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 429-432.

cephesi olduğunu ifade ederken, ordunun ise dış cephe olduğunu ve başarısızlıklarının ya da başarılarının değişkenlik gösterebileceğini yazmıştır. Düşmanların da bu ayrımı iyi bildikleri için yıllardır iç cepheyi çökertecek asimile ve ajan politikaları güttüklerini ve bunda da başarılı olduklarını, artık bu devranın değiştirilmesi gerektiğini yazmıştır.³²⁷

Mustafa Kemal'in Nutuk'ta vurguladığı üzere Türk ordusunun Sakarya Muharebesi'ndeki başarısına rağmen, Avrupalı güçlere diplomasi yolu ile Misak-ı Milli'yi kabul ettirecek olgunluğa henüz ulaşamadığını belirtmiştir. Buna rağmen Misak-ı Milli ve tam bağımsızlık ilkesinden de asla taviz verilmeyerek kararlılık gösterildiğini yazmıştır. Bununla alakalı olarak, milli varlığın tartışma götürmeksizin itilaf kuvvetlerine kabul ettirilebilmesinin, ancak nihai bir zafer ile olabileceğine olan inancının sürdüğünü, bir milletin kudret ve kabiliyetini somut olarak ortaya koymadıkça, kendisine değer verilmesini ve saygı gösterilmesini beklemenin boş bir avuntu olduğuna değinmiştir. Bu görüş gücünü ispat etmek etmedikçe güçlü olmak yetmez, şeklinde yorumlanabilir. Mustafa Kemal, işte bu somut neticenin ortaya konulması için biraz önce vurgulanan 3 evreyi tamamlamaya çalışırken bir yandan da Avrupa'ya gönderilen resmi görevlilerin gittikleri ülkelerdeki, Türkiye hakkındaki algılamalarının takip edildiğini de yazmıştır.³²⁸

Mustafa Kemal'in, savaşı bir emperyalizm olarak görmediği ve barışın tesisi için dönem konjonktürünün güç aracına başvurduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan idealist unsurlardan bahsedilebilir. Yine gücün gerekliliğinin, tanınmak, değer bulmak gibi nedenlerle arzulandığını belirtmesi bakımından da idealist söylemlerden bahsedilebilir. Son olarak yumuşak güç unsurlarını da politikada hesaba kattığı anlaşılmaktadır.³²⁹

İtilaf Devletleri'nin Türk ve Yunan hükümetlerine 22 Mart 1922'de nihai bir barışa kadar üçer aylık periyotlarla yenilenecek olan bir ateşkes teklifinde bulduklarını ifade eden Mustafa Kemal, teklifin iki birlik arasında 10 km mesafe bırakılması, bu birliklerin her anlamda palazlandırılmasının durdurulması, İtilaf

---

³²⁷Kemal Atatürk, a.g.e., s. 432-433.

³²⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 437.

³²⁹ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 265.

Devletleri'nin komisyonunun taraf ordularını denetleyebileceğinin kabul edilmesi gibi ibarelerden ibaret olduğunu yazmıştır. Yunan ordusunun bu teklifi hemen kabul ettiğini ve bunun haklı gerekçelerinin olduğunu belirttikten sonra ateşkes anlaşmasını ilke olarak kabul ettiklerini, barış sürecinin Anadolu'nun boşaltılmasıyla doğru oranda işleyeceğini öne sürdüklerini fakat bu karşı şartlara olumlu bakılmadığını ifade etmiştir.³³⁰ Burada bizim için önemli olan ateşkesin ilke olarak kabul edilmesinin göstermiş olduğu üzere Mustafa Kemal'in barışçıl bir lider olduğudur. Fakat barış adı altında ülkesel var oluşu ortadan kaldıracak suni anlaşmalara da sıcak bakmamaktadır. Bu ikisi bir arada düşünüldüğünde barışa olan inanç bakımından idealizmin, ulusal çıkar açısından realist teorinin argümanlarını görmek mümkündür. Zaten uluslararası ilişkiler teorilerinin dönem konjonktüründen bağımsız olarak, tek bir ülke tarafından uygulanması da beklenmemektedir.

Meclis'te, ordumuzun düşmana taarruz gücünden yoksun olduğu propagandasının yoğunluk kazandığı sıralarda taarruz hazırlıklarını gizlilikle yürüttüğünü ifade eden Mustafa Kemal, Meclis'teki bu tutumun dışa yansımalarının taarruz açısından olumlu olduğunu yazmıştır. Önce gizlilikle Ankara'dan ayrıldığını ve Ankara'da imiş gibi haberlerin yapılmasını istediğini ve gizlilikle Konya'ya vardığını ve orada bulunduğu duyulmasını da engellediğini, 26 Ağustos 1922 sabahı cephe komutanına taarruz emri verdiğini yazmıştır. Savaşta aldatma ve baskın metodu ile saldırıldığını ve 5 gün içinde nihai zaferin kazanıldığını yazmıştır. Zafer üzerine ordulara Akdeniz'i* rota olarak gösterdiğini ve İngilizlerin ise bu gidişatın engellenmesi için dominyonlara başvurmasına rağmen olumlu bir geri dönüş alamadıklarının anlaşıldığını, Fransa'nın ise "tarafsız bölge" tabir edilen sahaya Türk ordusunun girmemesinin iyi olacağını kendilerine iletildiğini fakat böyle bir bölgenin kendileri tarafından tanınmadığını, Trakya kurtarılanaya değin ilerleyişin sürdürüleceğini söylediğini, ifade etmiştir.³³¹

---

³³⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 438-442.

* Günümüzdeki manada Akdeniz değildir. Anadolu'yu İstanbul boğazına kadar kuşatan denize dönem itibariyle Akdeniz denilmektedir.

³³¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 455-459.

Buraya kadar olan süreç genel olarak değerlendirildiğinde Mustafa Kemal'in dönem şartlarına uygun bir realizm politikası güttüğü fakat bunu sadece maddi güç unsurlarına değil, yumuşak güç ile yakın ilişkili olan kamu diplomasisi yürüttüğü görülmektedir. Milli Mücadele'yi realist teori argümanlarının gerektirdiği şekilde yürüten Mustafa Kemal, Milli Mücadele'yi halka dayandırarak hem ülke içerisinde hem de uluslararası sahada meşrulaştırmak gayesinde olmuştur. Konu özelinde bakacak olursak realist teori ile yakından ilişkili görebileceğimiz gizli diplomasiyi³³² kullanarak ordunun gerçek durumunu gizlemiştir. Bu durum, Mustafa Kemal'in imaja verdiği önemi de göstermektedir. Sonuç olarak; Mustafa Kemal'in ulusal çıkarlar yolunda sert güç ve yumuşak güç unsurlarını bir arada kullandığı ve bu unsurların realist paradigma ile karakterize olduğunu söyleyebiliriz.³³³

Fransız Mösyö Franklin Bouillon'un isteği üzerine İzmir'de görüştiklerini ve kendisinin İtilaf devletlerinin bir sözcüsü olarak geldiğini ve barış görüşmelerinin yapılması için tutumumuzu öğrenmek istediklerini, Edirne dahil olmak üzere Meriç'e kadar olan Trakya'nın Türkiye'ye verilmesine olumlu baktıklarını fakat Boğazlardaki tarafsız sahaya Türk askerinin gönderilmemesini istediklerini yazmıştır. Ayrıca itilaf devletlerinin komutanlarının Yunan hatlarını geriye çekmek için etki edecekleri ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne gitmesinden bahsedildiğini yazmıştır. Bu teklifi, Trakya'nın derhal terki ve boğazlar konusundaki kararlarda bulunmak üzere Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da görüşmelere katılması şartıyla kabul ettiğini ifade ettikten sonra da İsmet Paşa'yı Türk heyet başkanı olarak tayin ettiğini, 11 Ekim 1922'de ateşkesin imza edildiğini yazmıştır.³³⁴

Mustafa Kemal, Mudanya Ateşkesi'nden sonra yapılacak olan nihai bir barış anlaşmasına gidecek Türk Heyeti'nin kimler olacağı konusunda BMM'de tartışmaların çıktığını, kendisinin ise daha önceki girişimlerini titizlikle incelediği İsmet Paşa'yı bu işe uygun gördüğünü yazmıştır. 28 Ekim 1923'de Lozan'a resmi davetin kendilerine geldiğini belirttikten sonra da İtilaf devletlerinin tıpkı Londra

---

³³² Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 452.

³³³ Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63/3, s. 136-139.

³³⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 455- 461.

Konferansı'nda yaptıkları gibi İstanbul'u da konferansa davet ettiklerinin yazmıştır. Bu durumun kazanılan başarıları küçültmek ve anlamsızlaştırmak olduğunu düşündüğünü ifade eden Mustafa Kemal, Tevfik Paşa'nın da kendisine telgraflar çektiğini yazmıştır. Telgraf içeriklerinin ise padişahın kurtarıldığını dolayısıyla aralarında ayrılık kalmadığını telkin eden içerikte olduğunu ifade eden Mustafa Kemal, telgraf suretini de eserinde yer vermiştir. Bu durum üzerine 1 Kasım 1922'de saltanatın, hilafet makamından ayrılmak suretiyle kaldırıldığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal, Meclis'te saltanatın kaldırılmasıyla alakalı tartışmalar sürerken yaptığı konuşmada, tarihsel olaylardan örnekler vererek bu kurumun kaldırılamaz olmadığına vurgu yaptığını belirtmiştir. Fakat yine de Meclis'ten saltanatın kaldırılması yolunda bir kararın çıkmayacağını anladığı noktada söze karışarak aşağıda verilen konuşmasını yaptığını ve bunun üzerine çoğunluk oyuyla saltanatın tarihe karıştığını yazmıştır:³³⁵

“...Osmanoğulları zorla Türk Milletinin hakimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek hakimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldu bittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele zaten oldu bitti haline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılırsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat belki de bazı kafalar kesilecektir.”

Toktamış Ateş'in de bu hususta çok önemli bir tespiti vardır. Toktamış Ateş, Mustafa Kemal'in tüm siyasi hayatı boyunca Meclis iradesine karşı çıktığı iki olaydan biri* olarak saltanatın kaldırılması noktasında yaptığı bu konuşmayı işaret etmektedir.³³⁶ Gerçekten de Mustafa Kemal'in, hakimiyetin halka ait olduğunu ifade eden bu sözleri ile daha evvel BMM'nin halk iradesini yansıtan yegane kurum olduğunu ifade etmesi bakımından tam bir tezatlık içerisindedir. Normalde Meclis'te saltanatın kaldırılmaması yönünde muhalefet çoğunlukta ise saltanatın kaldırılmaması beklenmektedir. Oysa Mustafa Kemal'in ifadeleri tehditkardır. Peki, bu durumu nasıl

---

³³⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 462-469.

* Diğer olay olarak, 144 Sayılı Başkomutanlık Yasası'nın üçüncü kez uzatılmasıyla ilgili olduğu yazılıdır.

³³⁶ Toktamış Ateş, a.g.e., s. 130-131.

anlamız gerekmektedir? Mustafa Kemal, yeni Meclis'in henüz rasyonel ve yetkin bir Meclis olmadığına farkında olmalıdır fakat varmak istediği sonuçlar açısından bu Meclis'in meşruluğundan yararlanması gerekmektedir. Mustafa Kemal bu noktada realist bir diplomasi izlemiştir. Varmak istediği sonuçlar bakımından olaya bakılacak olursa durum daha da netleşecektir. Mustafa Kemal'in, Meclis'te yaptığı konuşmada, Osmanlı saltanat sisteminin, halkın egemenliğini elinden aldığı tezinden hareket ettiği görülmektedir. Dolayısı ile bu hakkın tekrar halkın eline verilmesini, halkı temsil eden Meclis tarafından kanunla sabit kılınmasını dilemektedir. Yoksa saltanat makamı ile yeni kurulan Meclis arasında bir fark kalmayacaktır. Beşaret rüyalarıyla³³⁷ manifestosu yapılan saltanat makamının rasyonel ve demokratik özellikler taşımadığı da açıktır. Şimdiki durumda saltanatın mevcut sürekliliğine dokunulmaması, Milli Mücadele'nin tüm kazanımlarının eski düzene mal edilmesi anlamına gelecektir. Oysa Osmanlı Devleti'ni yıkılışa sürükleyen şey, Osmanlı devlet yönetiminin Avrupa karşısındaki geri kalmışlığı değil midir? Kazanımların eski düzende tekrar bir yıkılış sürecine gireceği de açık değil midir? Esasen saltanat kurumunun iktidarı sorgusuz şekilde hanedan üyelerine veren yapısı³³⁸ ile BMM'nin iktidarı halka veren yapısı bakımından saltanat kurumunun varlığı zaten anlamsızlaşmış değil midir? Tüm bu sorulara vereceğimiz cevaplar bizi Mustafa Kemal'in özü bakımıyla liberal teorilerin arzu ettiği siyasi rejime varmak için realist teori argümanlarını birer araç olarak kullandığı sonucuna götürmektedir.

Nutuk'ta saltanatın kaldırılmasından tam 16 gün sonra Vahdettin'in İngiliz gemisiyle, Müslümanların halifesi sıfatıyla İngiltere'ye sığınma alçaklığında bulunduğunu ifade eden Mustafa Kemal, halifeliğin ön şartının Müslüman milletlerin esir durumda olmasına bağlı olduğundan, şu anda Vahdettin'in halife sıfatının olmadığını ifade etmiştir. Meclis'in 18 Kasım 1922 tarihli gizli oturumunda bu durumu değerlendirdiklerini yazdıktan sonra, Meclis'te bulunanların çoğunluğunun halifelik konusunu hayati görmelerine ve onu Ankara'ya taşıma gayelerini ironik bir yaklaşımda bulunmuştur. Kendisinin düşüncesinin ise bu kuruma aslında gerek bile olmadığı yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak halifelik rütbesinin son halife

---

³³⁷ Halil Çetin, "Osmanlı Saltanat Rüyaları ve Tarihi Bağlam", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, 2012, s. 41-42.

³³⁸ Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 1959, s.73.

Abdülmecid'e verildiğini fakat Abdülmecid'in padişahlık sevdasına düşmesinin engellenmesi adına saltanat kararını kabul ettiğini onaylayan bir imzalı belge alınmasını sağladığını, Müslüman camiaya kendi halifelliğini duyururken de kendisine bu yetkinin BMM tarafından verildiği açıkça belirtmesinin ve Vahdettin'in hareket tarzının kötülenmesini istediğini, Milli Hükümet'in çalışmalarından övgüyle bahsedilmesinin şart koştuğunu yazmıştır. Bu şartlar etrafında 18 Kasım 1922'de halife olarak ilan edildiği yazılmıştır. Fakat Abdülmecit'in halife olarak onaylandığı günden itibaren takındığı tutumun, yazışmalarda kullandığı isim ve ifadelerin, kendisine biçilen rolden öteye geçmeye başladığını belirten³³⁹ Mustafa Kemal'in halifenin sembolik olarak varlığını sürdürmesini arzuladığı ve bu kurumun hareketlerinden rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada da haklıdır. Nitekim halifelik kurumu İslam dininin peygamberi olarak kabul edilen Muhammed peygamberin vefatından sonra onun yerine kimin geçeceği ile alakalı tartışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Oysaki Muhammed peygamberin, vefatından önce yerine birinin geçmesi ile alakalı bir söylemi de olmamıştır. Dolayısı ile hilafet kurumu dini özellikte bir kurumdan ziyade bir devlet başkanlığıdır.³⁴⁰ Oysa gerek ülke içinde ve gerekse de ülke dışında halifelik kurumunun dini nitelikli olduğuna dair bir algı söz konusudur.³⁴¹ Dolayısı ile Mustafa Kemal'in, millet iradesini hakim kılmaya çalıştığı bir dönemde, dinin arkasına sığınarak ülke çıkarlarına zedeleyen bu kuruma son vermesi realist bir yaklaşımdır.

Nutuk'ta, Lozan'a gidecek heyete başkan olmak noktasında, Rauf Bey'in istekli olduğu ve Meclis'te de bu noktada bir eğilimin olduğunu fakat kendisinin İsmet Paşa'dan yararlanmanın ancak başkan olarak düşündüğü için İsmet Paşa'yı seçtiğini yazmıştır.³⁴²

İsmet Paşa ve Rauf Bey arasında bir duygusal güvensizlik hissi yarattığını, bu hissin gerek Heyet Lozan'a gitmeden gerek görüşmelerin kesildiği ara dönemde ve gerekse de Lozan sonrasında bile sürdüğünü yazan Mustafa Kemal, bu güvensizlik

³³⁹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 469-474.

³⁴⁰ İsmet Kayaoğlu, **İslam Kurumları Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 17-20.

³⁴¹ İsmet Kayaoğlu, a.g.e., s. 38.

³⁴² Kemal Atatürk, s. 462.

duygusunun yarattığı bunalımın İsmet Paşa'da ayrı, Rauf Bey'de ayrı karşılık bulduğuna işaret etmektedir. İsmet Paşa'nın, Hükümet başkanı olan Rauf Bey'in hükümet kararlarını kendisine haber vermeden gönderdiğinden şüphe ettiğini, kendisinin de bu şüpheye mahal bırakmamak için hükümet toplantılarına katılma ve bazen de hükümet kararlarını kendisinin kaleme almak gibi yollar izlediğini belirtmiştir. İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında geçen sürtüşmenin uç noktaya çıktığı konunun; İsmet Paşa'nın, Yunanlılardan Karaağaç'ın alınmasına karşılık olarak savaş tazminatı isteğimize vazgeçilebileceğini savunması olduğunu belirten Mustafa Kemal, Rauf Bey'in ise bunun Misak-ı Milli'den taviz olacağını savunduğunu yazmıştır. Mustafa Kemal, bu ikilinin görüşlerinden daha uzun vadeli fakat kamuoyuna anlatması güç olan İsmet Paşa'nınkileri ulusal çıkarı daha uygun bulduğunu, Rauf Bey'in savunularının ise kamuoyunu cezbetmesi kolay olsa da uzun vadeli olmak anlamında ulusal çıkarı ters düştüğünü yazmıştır.³⁴³

Mustafa Kemal, ikili arasındaki sürtüşmede iyi bir kriz yönetimi sergilemiştir. Zira Mustafa Kemal Nutuk'ta, kendi başkanlığında toplanan Hükümetin kararlarını, Rauf Bey imzası ile İsmet Paşa'ya ilettiğini, ayrıca kendi imzasını taşıyan bir diğer telgrafta da Rauf Bey'in haklı gerekçelere sahip olduğunu ve İtilaf devletlerinin tehditleri karşısında fedakarlık edilmesinin ancak misak- milliye ilgilendiren ana konuların çözümü sağlandıktan sonra düşünülebileceği ihtimalinden bahsettiğini ve itilaf devletlerinin ilgisini bu yöne çekmenin faydalı olacağına inandığını yazdığını belirtmiştir. Yani Mustafa Kemal'in, İsmet Paşa'nın yöntemini doğru fakat zamansız, Rauf Bey'in yönteminin ise kısa vadeli ve yanlış bulduğunu ifade etmiştir diyebiliriz. Mustafa Kemal'in şahsi görüşlerine rağmen İsmet Paşa'nın moralini yüksek tutmak için, Rauf Beyin kaygılarını tespit ederek haklılıklarını İsmet Paşa'ya bildirmek yoluyla Lozan görüşmelerinde yersiz kayıplara yer verilmesinin önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir.³⁴⁴ Görülen odur ki Mustafa Kemal, moral unsurları, çevresel unsurları, baskı gruplarını uyguladığı diplomaside hesaba katmıştır. Onun diplomasisi, kısa vadeli olarak ulusal çıkarları hedef alırken, uzun vadede ise idealist amaçlar gütmüştür. Barışa sıcak bakmakla beraber, barış şartlarının ülke çıkarlarının önüne geçmemesine dikkat etmiştir. Özetlemek gerekirse Mustafa Kemal, idealist amaçlı

---

³⁴³ Kemal Atatürk, s. 519-523.

³⁴⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s.523-525.

fakat realist araçlı politikalar izlemiştir. Bu yazdıklarımızı konuyla alakalı olarak Nutuk'ta anlatılanlar ile sürdürmek istiyoruz.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, İsmet Paşa'nın sitemlerinin yalnız Rauf Bey'e olmadığını, kendisine de olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa'nın bulunduğu şartların, kendisine yapılan eleştirilerde dikkate alınmadığını ve O'nun kuru eleştirilere uğradığını ifade etmiştir. Lozan'da Milli Hükümet adına İsmet Paşa heyeti tarafından verilen nihai kararların, Rauf Bey'e bildirildiğinde (ki Nutuk'ta Lozan- Ankara arası telgraf haberleşme gecikmesi en fazla iki gün olduğu yazılıdır.) olumlu yahut olumsuz bir geri dönüşün yapılmamasının bu muhalif duruşun somut örneği olarak vermiştir.³⁴⁵

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Rauf Bey'in makamı gereği İsmet Paşa'ya yazması gereken kutlama telgrafını, Kazım Paşa'ya yazdırdığını, ardından da o telgraf metninin İsmet Paşa'yı gereğinden fazla öne çıkardığı gerekçesiyle bu defa Rauf Bey'in kendisinin bir telgraf metni yazdığını ifade etmektedir. Telgraf sureti de esere konulmuş olup Mondros'u Lozan'a önceleyen söylemlerle söze başlayan telgraf metni, İsmet Paşa'yı ikinci plana alır şekilde bir anlatıma sahiptir. Telgraf metninin en sonunda da İsmet Paşa, üstünkörü şekilde tebrik edilmiştir. Mustafa Kemal, Rauf Bey'in bu telgrafta anlattıklarına karşılık, İsmet Paşa'nın her şeyden evvel bu süreci yerinde yaşayan bir asker olduğunu hatırlatmış ve telgraftaki imaların yakışıksız olduğunu gösterecek şekilde bu telgrafi irdelemiştir. Rauf Bey'in, İsmet Paşa'yı Lozan'dan Ankara'ya döndüğünde karşılamak istemediğini de kendisine söylediğini, kendisinin de hükümet başkanlığından istifa ile böyle bir şeyi kabul edebileceğini ifade ettiğini yazmıştır.³⁴⁶

Lozan görüşmelerinin başladığı sırada, gelişmeleri takip ettiğini yazan Mustafa Kemal, Lozan'ın üç dört yıllık bir olaylar silsilesinin sonucu olmadığını ifade ederek, sürecin uzun sürmesini çok normal karşıladığını yazmıştır. Hakikaten İtilaf güçlerinin Lozan'a bir "Şark Meselesi Konferansı" olarak bakmalarına çalışmamızın ikinci kısmında değindiğimiz üzere bu yerinde bir tespittir. Ayrıca Nutuk'ta Mustafa Kemal'in Osmanlı'dan kalan eski anlaşmaların sonuçlarını ve ülkeyi düşürdüğü durumu tasvir ederken ki analizlerinin doğruluğunu da siyasi tarih ve dış ülkelerin

---

³⁴⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 531-532.

³⁴⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 534-536.

Osmanlı Devleti'ne karşı bakışlarını belirten metinler doğrulamaktadır. Mustafa Kemal'in dönem Osmanlısına dair tasviri; Osmanlı Devleti'nin dünya önünde bir hukuki değerinin kalmadığı, varlığı Avrupa güçlerinin arzularına bağlı bir devlet olduğu üzerinedir. Böyle bir mirası devralarak, dünyanın dikkate almaktan kaçınmadığı yeni bir devlet kurmak suretiyle egemen eşit olarak tanıttıklarını ifade ettikten sonra da bakiye Türkiye'nin Osmanlı Devlet yöneticilerinden kalan pek çok başarısızlık ve bağlayıcı bağitle Lozan'da karşı karşıya geldiğini yazmıştır. Buna rağmen Lozan'da müspet anlaşmanın sağlanacağından şüphe duymadığını çünkü liyakat, güç gibi maddi unsurlarla başarılar kazanıldığını ve yeni başarıların kazanılabilecek bir potansiyel ülkenin artık ortada olduğunu düşündüğünü yazmıştır.³⁴⁷ Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, sebep-sonuç ilişkisini iyi analiz eden bir liderdir. Realist teorinin güç kazanmak için önelediği maddi güç unsurlarının barışı getireceğini ifade etmesi de kayda değerdir. Mustafa Kemal'in, yoğunluklu olarak askeri başarılar sonucunda gelinen nokta itibari ile barışın geleceğinden şüphe duymadığını ifade etmesi ile E. H. Carr'ın askeri gücün önemini, savaşın son çare olmasına bağlayan³⁴⁸ anlayışı ile arasında ciddi bir paralellik görmekteyiz.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Lozan görüşmeleri ile ilgili süreci takip etmenin yanında, Meclis'in son yılına girmesi itibariyle de seçim çalışmalarını başlattığını ifade etmiştir. 14 Aralık 1923'te de kurmak niyetinde olduğu Halk Partisi'ne karşı halkı tepkisini ölçmek, Lozan görüşmeleriyle alakalı açıklamalarda bulunmak ve askerin eğitimlerini yerinde incelemek gibi gayelerle Ankara'dan hareketle Batı Anadolu gezisine çıktığını ifade etmiştir. Kendisinin Ankara'dan ayrılması ile henüz kendisi Ankara'da iken tertip edilen bazı hilafet sevici hareketlerin peş peşe ortaya çıktığını da eklemiştir. Halife Abdülmecit'i ümitlendirerek, şahsi ve siyasi gayelerine dini alet ettiklerini ifade ettiği bu hareketlerden duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Bu nedenle de dinlerin bilim ve teknik ile temizleninceye kadar bu tarz "din oyunu aktörlerinin" sonu gelmeyeceğini ifade etmiştir.³⁴⁹

---

³⁴⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 475-476.

³⁴⁸ Edward H. Carr, "The Twenty Year's Crisis, 1919-1939", An Introduction to the Study of International Relations, London: Macmillan, 1962; s. 109. [Aktaran: Faruk Sönmezoglu], a.g.e., s. 266.

³⁴⁹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 476-479.

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, Lozan'dan alınacak sonucun tatmin edici bir nitelik taşıyacağından artık şüphe duymamakla beraber, Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir gelişme olarak, Türkiye'nin ilk siyasi partisini kurmakla işe başlamıştır. Bu partinin önemi, batı tipi demokrasi anlayışından uzak olduğu³⁵⁰ gerçeğine rağmen belki de muhalif partilerin kurulmasına temel oluşturmasından ileri gelmektedir. Nitekim bu partinin kurulmasından kısa süre sonra Mustafa Kemal'in dava arkadaşlarından bazı isimlerin Halk Fırkası'ndan ayrılarak TCF'yi kurdukları görülmektedir.³⁵¹

Halk Fırkası 1923 seçimlerine dokuz umde ilkesi ile girmiştir.³⁵² Mustafa Kemal Nutuk'ta, ilk olarak dokuz umdenin halkçılık temelinde açıklanmasının, partinin dar vizyonundan kaynaklanmadığını, parti programına henüz şartlar olgunlaşmadan alınacak olan bazı kötüye kullanılması kuvvetle muhtemel içeriklere karşı temkinli davranmaktan ileri geldiğini ifade etmiştir.³⁵³ Nitekim Mustafa Kemal'in bu ifadesi zaman içinde karşılığını da bulmuştur. 1927'de parti kurultayı tarafından açıklandığı üzere dokuz umde biraz daha genişletilmiş olarak, parti cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi olarak tanıtılmıştır. Halk Fırkası etrafında 1935'te tek partili sisteme geçilerek, bu defa devletçilik ilkesinin benimsendiği açıklanmıştır. Partinin, tek parti sistemini övdüğü, Türkiye tipi demokrasi kavramını savunduğu görülmektedir. Bu bakımdan liberal teorinin kastettiği manada bir demokrasi anlayışından en azından 1945'li yıllara değin uzak görünmektedir. 1947'de Parti Kurultayı'nın ekonomik manada halen devletçilik ilkesine bağlı kalmakla beraber siyasal manada liberal teorinin argümanlarına uygun kararlar aldığı görülmektedir.³⁵⁴ Bunların yanı sıra Mustafa Kemal'in "din oyunu aktörleri" kelimesi ile ifade ettiklerini de realist bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür.

Mustafa Kemal Nutuk'ta, halifenin tüm dünya Müslümanlarının lideri olduğunun iddia edildiğini oysa bunun tarihsel bir yalan olduğunu çünkü İslam

---

³⁵⁰ Hamit Bozarslan, a.g.e., s. 272-273.

³⁵¹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 264.

³⁵² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 473.

³⁵³ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 485-486.

³⁵⁴ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 473-476.

topluluklarının başka maksatlarla zaten ayrılmış olduklarını ve kendilerine ayrı ayrı halifeler seçtiklerini, bu Müslüman topluluklarının çoğunun bağımsız bile olmadıklarını ve şimdi yalnız Türk halkından halifeyi korumak görevinin beklenmesinin saçmalığından bahsettikten sonra bazı hilafet sevicilerin propagandalarında hilafetin maddi ve iktidara yönelik olduğunu ifade ederek samimiyezsizliklerini ortaya koyduklarını yazmıştır. Yine hilafet merkezinin yeni kurulan Türkiye’de olmasının ileride Türk olmayan unsurların bağımsızlık istemleri ile Türk halkını karşı karşıya bırakacağını ifade ettikten sonra milli çıkarların teşekkür ve dua karşılığında feda edilemeyeceğini ifade etmiştir. Halka bu konuda da fikirlerini açıklarken; dünyadaki yerimizin çok da parlak olmadığını, yıllardır böyleymiş gibi gösterilerek yerimizde saymamıza neden olduğunu ve bu faciaya devam edilmemesi gerektiğini söylediğini yazmıştır.³⁵⁵

Mustafa Kemal’in, halifeliğin yarar ve zararlarını akıl süzgecinden geçirdiği ve son derece pozitivist, pragmatist bir düşüncede olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim pozitivistde olgular arasında neden- sonuç ilişkisi, kurmak esastır.³⁵⁶ Pozitivist yaklaşımlar da genellikle realist siyaseti beraberinde getirmektedir. Mustafa Kemal’in sağlamak istediği yarar, ulusal çıkarlar temellidir. Gerçekten de gerek günümüz dünyasında gerekse de çalışmada bahsedilen dönem itibari ile İslam ülkelerinin sadece din birliği adı altında bir birlik gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Günümüzde dahi bu birlikten bahsedilememesi dahi Mustafa Kemal’in ileri görüşlülüğü hakkında hayranlık uyandıracak bir örnek teşkil etmektedir. Konumuz açısından ise hilafet kurumunun kaldırılmak istenmesini ulusal çıkar bağlamında değerlendiren Mustafa Kemal, realist teorinin ulusal çıkar ile ilgili açıklamalarına yaklaşmaktadır. Bu noktada halifelik kurumunun ülke içindeki politikada maddi iktidarı yani Meclis’in otoritesini sarsacağına işaret ettikten sonra, bu kurumun, yeni kurulan Türkiye’ye sınırları dışında ve taşıyamayacağı yükler yükleyeceğini ifade ederek dış politikaya işaret etmiştir. Zaten kendisinin, iç politika dış politika uyumunun sağlanmasına önem verdiğini, Osmanlı Devleti’nin yıkılışa giden sürecini de bu uyumsuzluğa bağladığını daha evvel ifade etmiştir. Şimdi verdiği kararlarda da bu unsuları gözettiğini görmek mümkündür. Yine Mustafa Kemal, ülkenin durumunu olduğu gibi değerlendirmiştir. Tüm bunlar bir

---

³⁵⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 479-481.

³⁵⁶ Anıl Varel, “Pozitivizm ve Siyaset: Yöntembilimsel Bir Eleştiri”, *AİD*, Cilt 50, Sayı 3, 2017, s. 4.

arada düşünülduğünde Mustafa Kemal'in, halifelik kurumunun kaldırılması noktasında realist teorinin temel kabullerini kullandığı görülmektedir.

Nutuk incelememizden, Mustafa Kemal'in devlet yönetimi ile ilgili ütopya eserlerini okumaktan hoşlandığı anlaşılmaktadır. Bu ütopya eserlerde tahayyül edilenler üzerinde derin şekilde düşündüğü de anlaşılmaktadır. Örneğin Nutuk'ta İngiliz tarihçi Wells'in bir eserini okuduğunu ve üzerine düşündüğünü görmekteyiz. Well'sin eserindeki başlıklardan biri olan "Dünya Tarihinin Gelecekteki Safhası" adlı bölümden anladıklarını Nutuk'ta bizlere aktarmıştır. Buna göre, Wells'in öngörülerinin "küresel bir birleşme" fikri sunduğunu, fakat bu süreçten evvel "bölgesel birleşme" şeklindeki tümevarımsal metodoloji sunduğunu aktarmıştır.³⁵⁷ Nutuk'ta bahsedilen eser, Herbert George Wells'in, "*Cihan Tarihinin Umumi Hatları*" adlı beş ciltlik eseridir. Mustafa Kemal'in beş cilt ile de ilgilendiği ve her ciltteki sayfaların altına, yazılanlar ile ilgili kendi fikirlerini yazdığı, bazı yerlerine özel işaretler koyduğu görülmektedir. Fakat Nutuk'ta bahsettiği konular ile alakalı kısımlarda kendisine ait herhangi bir işaret bulunmamaktadır.³⁵⁸

Konumuz açısından önemli olan Mustafa Kemal'in Nutuk'ta, Wells'in idealist teorinin argümanlarına işaret eden fikirlerini aktardıktan sonra aktardığı bu fikirler ile hilafet konusunu yorumlamasıdır. Nitekim Mustafa Kemal, bu Wells'inkine benzer fikirlerin Meclis'te de tasvir edildiğini yazmıştır. İslam Devletlerinin, ileride bazı noktalarda ortak hareket ortaya koymak ve kolektif çıkar için bir birlik, kongre ya da konferans gerçekleştirmek yolu ile bir oluşum kurarlarsa bu oluşuma hilafet, bu oluşumun başkanına da halife demenin mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Yoksa Türk halkının özel çıkarlarının temsil edilmediği ve kurumsal olmayan bir yapıda tüm dünya Müslümanlarının halifelik kurumunun ve halife sıfatıyla Abdülmecit'in ya da bir başkasının yeni kurulan devletteki durumunun ulusal çıkarlara aykırı ifade etmiştir.³⁵⁹

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, farklı fikirlere önem veren bir liderdir. Fakat kendisi, farklı fikirleri edindikten sonra bunları kendi çağının şartları içerisinde

---

³⁵⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 482.

³⁵⁸ Gürbüz D. Tüfekçi(Derleyen), a.g.e., s. 73-162.

³⁵⁹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 482-483.

değerlendirmiştir. İdealist fikirlere sıcak baktığını, fakat kendisi dilese dahi uluslararası konjonktürün gerçekleri karşısında bu politikaların uygulanmasının imkansız olacağını bizlere hissettirmektedir. Denilebilir ki Mustafa Kemal, hilafet kurumunun varlığını kar-zarar tartısından geçirerek, bu konuda da pragmatist-realist bir duruş sergilemiştir.

Nutuk'ta Lozan birinci tur görüşmelerinin kesilmesini değerlendiren Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri'nin Türk Heyeti'ne verdiği tasarının başta adli, mali, iktisadi alanlar olmak üzere başka noktalar bakımından da bağımsızlığa aykırı şartlar içerdiğini belirtmiştir.³⁶⁰ Mustafa Kemal'in bağımsızlık kelimesini, devletin münhasır yetkisine giren her şeyle alakalı kullandığını daha önce ifade etmiştik. Bu bakımdan diyebiliriz ki kendisinin bu algısı bir kez de burada somutlaşmıştır. Uluslararası hukukun devlete* verdiği münhasır yetki, genel bir ifade ile anlaşmalar ile aksi belirtilmedikçe o devletin kendi ülkesindeki kararlarında tek yetkili olmasıdır.³⁶¹ Elbette ki münhasır yetkileri elinde tutan bir devlet, realist paradigmanın bahsettiği “egemen eşit” devlet olmalıdır. Bir diğer nokta da karşımıza çıkan gerçeklik, modern manada başlangıcı Westphalia Barışı'na dayanan³⁶² uluslararası hukukun idealist temelli bir düşüncenin ürünü olduğu gerçekliğidir. Peki bu tezat durumu nasıl değerlendirmek gerekmektedir? Uluslararası hukuk kurumu, devletler başta olmak üzere hukuk kişileri arasında bir hakem görevi üstlenmektedir. Gücü esas alan realist paradigmanın argümanları ile hareket eden aktörler arasında bir denge kurmak ve bu yolla olası savaşların önüne geçmektir. Yani uluslararası hukuk, bizzat realizmin bir sonucu olarak doğmuştur denilebilir. Özellikle de uluslararası hukukun tarihsel gelişimine bakıldığında milli mücadele yıllarında henüz belirli bir yetkinliğe ulaşmadığı, büyük güçlerin savaşlarla elde ettiği kazanımları sürdürmek ve meşrulaştırmak işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal'de bu gerçekliği iyi okumuştur. Kendisinin amacı da daima ulusal çıkarları

---

³⁶⁰ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 487.

* Uluslararası hukuka göre devlet olmak; bir topluluğa, bir ülke ve bir en üst otoriteye sahip olmakla mümkündür. (Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s. 6.) Milli mücadele yıllarındaki Anadolu'nun durumuna baktığımızda, uluslararası hukukun devlet olma şartlarını sağladığı görülmektedir. Dolayısı ile BMM'nin vereceği her karar yeni kurulan devlete, uluslararası sahada hak ve yükümlülükler getirecektir.

³⁶¹ Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s., 29-30.

³⁶² Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s. 19; Selman Ögüt, “Egemen Eşitlik Prensibine Modern Uluslararası Hukuk Açısından Bir İstisna Hali Olarak Yaklaşma”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, s. 152; Mustafa Aydın, a.g.e., s. 37.

sağlamaktır. Ulusal çıkarı sağlamada araç olarak, bazen realist teorinin savunduğu en etkili yol olan savaş, bazen de idealist teorinin savunduğu barışçıl kurumlar tercih edilmiştir.³⁶³ Ama Mustafa Kemal’de değişmeyen yegane şey, pragmatist politikalar güttüğüdür.

Lozan Heyeti’nin ülkeye geri dönüş yolundayken kendisinin de Batı Anadolu gezisinden Ankara’ya dönmekte olduğunu ve bilinçli olarak gezi programını Eskişehir’de İsmet Paşa ile birleşecek şekilde ayarladığını, böylece 18 Şubat’ta Ankara’ya beraber döndüklerini yazmıştır. Bu hareketinin ise Meclis’te “tuhaf” bir tartışma yarattığını ve İsmet Paşa’nın Meclis’ten evvel kendisine bilgi vermesinin yanlış olduğu üzerinden eleştiri aldığını yazmıştır. Meclis’te 27 Şubat’tan başlanmak üzere 6 Mart’a değin hararetli tartışmaların sürdüğünü, bu tartışmalar sırasında İsmet Paşa ve heyetine yöneltilen suçlamaların kişisel ihtiraslardan kaynaklandığını ve henüz İsmet Paşa’nın açıklama yapmasına izin verilmeksizin kendisine yüklenildiğini düşündüğünü yazmıştır.³⁶⁴

Mustafa Kemal Nutuk’ta, Türk Heyeti’nin Lozan’da vazifesini layıkıyla yerine getirdiğini ve maneviyatlarının yüksek tutulmasının, barış sürecindeki önemine dikkat çektiğini ifade etmiştir. Musul Sorunu’nun ise ertelenebileceğini, asıl olan konunun ise kurtarılmış olan topraklar üzerindeki bağımsızlığı sağlamak olduğunu belirttiğini yazmıştır. Ayrıca Meclis’te de kendi vatandaşlık haklarının düşürülmek için hukuk oyunlarının yapıldığını ifade eden Mustafa Kemal, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati ve Mersin Milletvekili Emin Beyefendi’nin Meclis’e sunduğu seçim kanununda değişiklik önergesinin 14. Maddesinin* bizzat şahsını pasif bırakmak için ortaya atıldığını Meclis başkanına ifade ettiğini de belirtmiştir. Ardından da değişiklik önergesindeki şartları sağlayamamasının sorumlusunun kendisi olmadığını ve eğer sorumlu aranacaksa, ülkeyi savunmayanlardan aranması gerektiğini ifade ettiğini yazmıştır. Mustafa Kemal, kendisine yöneltilen bu önerge teklifini düşman suikastı ile eşdeğer gördüğünü ifade etmiştir. Kısa süre sonra da önergede imzası olan illerden

---

³⁶³ Bülent Uğrasız, a.g.e., s. 141-144.

³⁶⁴ Mustafa Kemal, a.g.e., s. 487-488.

* İlgili maddeye göre; TBMM üyelerini seçebilmek için, bugünkü sınırlardaki halklardan olmak ve kendi seçim bölgesinde oturmak ve bu oturmanın 5 yıldan az olmaması şartı geçmektedir.

özür ve o milletvekillerinin kendilerini temsil etmediği üzerine telgraflar aldığını ifade ederek, sayıca fazla olmasından ve zaten pek çoğunun da basında yer almasından dolayı sadece Rize halkının gönderdiği telgrafa eserinde yer vermiştir. Meclis'in bu köhnemişliği karşısında seçimlerin yenilenmesi adına Meclis'e sunduğu teklifin olumlu karşılandığını ve oylama ile kabul edildiğini bu kabulün inkılap tarihinde önemli bir minval olduğunu da eklemiştir.³⁶⁵ Görüldüğü üzere Mustafa Kemal, realist teorinin insan doğasına ilişkin varsayımlarını³⁶⁶, Meclis üyelerinde gözlemlediğini görmekteyiz. Elbette ki tüm eleştirileri olumsuz kefeye koymadığı açıktır. Fakat yapıcı eleştirilerden ziyade kişisel ihtirasların ön planda olduğunu belirtmesi, güç peşinde, çıkar peşinde koşan insan doğasına şahit olduğunu bizlere göstermektedir. Mustafa Kemal, hem kendisine hem de İsmet Paşa'ya yapılan yıldırma çabalarını haklı gerekçelere dayandıramamıştır. Fakat Mustafa Kemal'in, seçimler yolu ile çözümün geleceğine olan inancı da iktidar gücü ile çözümün geleceğine olan inancını göstermektedir. Yine güç elde etmeye giden yolda seçimlerin yapılması idealist bir araç olarak görülebilir.

Nutuk'ta Lozan görüşmelerinin 23 Nisan 1923'te yeniden başlaması üzerine Halk Fırkası'ndan milletvekili adayı olacakları titizlikle seçtiğini belirten Mustafa Kemal, bu sırada bağımsız milletvekilliği için ortaya çıkan Nurettin Paşa'nın Hal Tercümesi 'ne dikkatleri çekmiştir. Bu tercümenin güvenilir kaynaklarla karşılaştırmalı olarak okunmasının gerekliliğine değinen Mustafa Kemal, Nurettin Paşa'nın hazırlattığı seçim broşürünün "Bağdat savunucusu", "İzmir fatihi", "Yemen, Selmanpak, Batı Anadolu, Afyonkarahisar, Dumlupınar savaşları galibi" gibi ifadeler içerdiğini, Nurettin Paşa'nın, soyunda peygamberlik ve Araplık olmasından övündüğünü, eğitim ve askerlik hayatıyla alakalı aldatmacalı ifadeler kullandığını ifade etmiş ve bu konuyla alakalı karşı bilgilere Nutuk'ta genişçe yer vermiştir. Nutuk'tan anlaşıldığı kadarıyla Mustafa Kemal bu tercümeyi dikkatlice incelemiştir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele'de en küçük birimden en büyüğüne kadar emeği olan herkesin saf dışı edilerek, başarıyı kendi şahsına mal ettiğini söylediği Nurettin Paşa'nın, seçim propagandasının kendisini komik ve çocukça duruma düşürdüğünü

---

³⁶⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 488-492.

³⁶⁶ Mustafa Aydın, a.g.e., s. 38-39.

yazmıştır.³⁶⁷ Biz hal tercümesinin orijinal tam metnine ulaşamadığımız için bu konunun detaylı bir tartışmasına girmeyeceğiz. Konumuz açısından birinci derece de önemli olan da Nutuk'un yazarının algılamalarıdır. Dolayısı ile Mustafa Kemal'in ifadelerinden çıkarımla, Nurettin Paşa'nın hazırlattığı broşür, realist paradigmanın güç için gerekirse etik dışı davranılmasını mübah gören argümanına karşılık gelmektedir. Mustafa Kemal, bu davranışa eleştiri getirdiğine göre kendisinin iç politika da etik kuralları önemseydiği anlamı çıkarılabilir. Bu da idealist teoriye uygundur.

Mustafa Kemal Nutuk'ta Lozan görüşmeleri sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihli metni ulusal çıkarımıza uygun bulduğunu ve "Osmanlının tarihinde görülmemiş bir zafer" olarak gördüğünü ifade etmiştir. Türkiye'ye Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra İtilaf devletleri tarafından teklif edilen anlaşmaları karşılaştırması sonucunda bu kanıya vardığı anlaşılmaktadır. Nitekim Nutuk'ta bu anlaşmalar tek tek verilmiştir.³⁶⁸ Nutuk'ta anlaşmalara dair verilen bilgilere bir bütün olarak bakıldığında genel olarak Sevr hezimetinden Lozan zaferine doğru bir gidişat görülmektedir. Askeri zaferler geldikçe teklif edilen barış anlaşmalarının öncelikle şekil olarak sonrasında ise içerik olarak lehimize değiştiği görülmektedir. Mustafa Kemal'in de bu anlaşmalar silsilesini ulusal çıkarlar açısından değerlendirmesi önemlidir. Bu noktada Milli Mücadele döneminde devletlerin ana amaçları olarak güce ve güç elde etmenin en etkili yolu olarak da savaşa vurgu yapan,³⁶⁹ yine güçler dengesinin uluslararası sistemde barış ve istikrarı sağlayacağına³⁷⁰ işaret eden realist teorinin üstünlüğü görülmektedir. Elbette ki Lozan'a kadar olan süreç salt maddi güç unsurları ile yönetilmiştir demek istemiyoruz fakat izlenen metot ve alınan sonuçlar arasındaki ilişki bakımından milli mücadele sürecinde ağırlıklı olarak bu teorinin izlerini görmek mümkündür.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta 13 Ekim 1923'te yeni Türkiye Devleti'nin başkentinin, gerek jeopolitik öneminden dolayı gerekse de saltanatla özdeşleşmiş olan

---

³⁶⁷ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 492-506.

³⁶⁸ **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 506-518.

³⁶⁹ Mustafa Aydın, a.g.e., s. 38-39.

³⁷⁰ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 123; Mustafa Aydın, a.g.e., s. 39.

İstanbul algısını kırmak için Ankara olarak belirlendiğini ifade etmiştir.³⁷¹ Bilal N. Şimşir, İstanbul yerine Ankara'nın başkent yapılmasını “sıksa bir gencin yılların pehlivanını yere sermesi” olarak tasvir etmiştir.³⁷² Ankara'nın başkent yapılması inkılap hareketlerinin önemli bir safhası ve inkılap hareketlerinin güvenliğe alınmasıdır diyebiliriz. Milli Mücadele’de denizden gelen³⁷³ emperyalizmi ve tehditleri gören bir Meclis’in, jeopolitikten kastettiği en önemli unsur bu olmalıdır. Özellikle de dış etkiye açık olan bir şehrin başkent olduğu durumda uluslaşma çabalarının gecikmeye ya da başarısızlığa uğraması kuvvetle muhtemeldir.³⁷⁴ Ayrıca Mustafa Kemal’in bahsettiği İstanbul imajı iç politika açısından da kayda değer bir düşüncedir. Nitekim İstanbul, 1453’ten beri başkent olarak³⁷⁵, eski düzeni sembol etmektedir. Bu bakımdan algılamaların da değiştirilmesine önem verildiğini anlıyoruz. Ankara'nın başkent olmasının nedenleri genel olarak, demiryollarına yakınlık, kömür yataklarına, elektrik enerji kaynakları olan yakınlık, ormanlık saha olması³⁷⁶ gibi nedenleri olmakla beraber bu değişikliğin öncelikli olarak güvenlik endişesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile Ankara'nın başkent olması, neorealist teorinin devletlerin sadece kendisine güvenmek ilkesine (self-help) ve güvenlikle ilgili politikaları önceleyen anlayışına uygun düşmektedir.³⁷⁷

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Meclis içerisinde gizli bir grubun oluştuğunu ve çeşitli ihtiraslarla mevcut Hükümet Başkanı olan Fethi Bey'e muhalefet ettiklerini belirtmiştir. Rauf Bey etrafında palazlanan bu grubun, Lozan Heyet Başkanı İsmet Paşa'ya karşı olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal, Meclis'in duygulara esir düştüğünü anladığı noktada suni bir hükümet bunalımı yarattıklarını ve bu bunalımın Cumhuriyet rejimini getireceğinden emin olduğunu yazmıştır. Meclis'te Fethi Beyin ve diğer bakanların istifa etmesi, yeni hükümette seçilseler dahi görev almamaları

---

³⁷¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 538-539.

³⁷² Bilal N. Şimşir, “Ankara'nın Başkent Olması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 20, 1991, s. 189.

³⁷³ Toktamış Ateş, a.g.e., s. 137.

³⁷⁴ Gönül Tankut, “Ankara'nın Başkent Olma Süreci”, *ODTÜ MFD*, 8/2, 1988, s. 94.

³⁷⁵ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 190.

³⁷⁶ Oğuz Aytepe, “Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 33/34, 2004, s. 20.

³⁷⁷ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, a.g.e., s. 62-63.

esasına dayalı bu boykot hamlesi ile Meclis'teki gizli grubun hükümet kurmasına yol verilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada sadece Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın istifa etmesi istenmemiştir ki bu da ordu yönetiminin rastgele birinin eline bırakılamayacak kadar önemli olmasına bağlanmıştır. Bu planlar dahilinde Fethi Bey Hükümetinin istifa ettiğini ve yine tahminlerini doğrular şekilde ortaya çıkan bunalım durumunda seçim listelerinin hazırlanamadığını ifade etmiştir. Cumhuriyetin ilanını noktasında da Ankara'dakilerin de kendisiyle hemfikir olduklarından gelen eminlik ile Ankara'dakilere danışma gereği duymadığını ifade eden Mustafa Kemal, bir yemek masasında açıkladığını söylediği bu kararın, o gece Çankaya'da misafir ettiği İsmet Paşa ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde değişiklik yapmak suretiyle hazırladıklarını yazmıştır. Meclis'e sunulan kanun teklifinin kabul edilerek yeni rejimin kabul edildiği ve ilk cumhurbaşkanı olarak kendisinin seçildiğini yazmıştır.³⁷⁸

Mustafa Kemal'in, Meclis'in çalışmalarının ulusal çıkardan ziyade şahsi işlerle meşgul olmasının yanlışlığına inandığı ve içine düşülen durumun net şekilde görülmesine izin vermek yolu ile çözüm planı geliştirdiği görülmektedir. Yine tüm bakanların istifa etmesinin istenmesine rağmen, Genelkurmay Başkanı'nın istifasının istenmemesi de askeri güce verilen önemi göstermektedir. Ulusal çıkarı ve askeri gücü önceleyen algı realist teorinin argümanlarına çok yakındır.³⁷⁹

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul merkezli bazı gazetelerin, yeni rejimi eleştiren, alaycı tebrikler mesajları yayınladığını belirtmiştir. Bu hareketleri, "yeni doğmuş, narin bir çocuğu hırpalamak" şeklinde yorumlamış ve henüz icraatlarının görülmeden eleştirilmesi nedeniyle de bu yayınları samimiyetsizlikle itham etmiştir. Rauf Bey'in de bu gazetelerin bazılarında Cumhuriyet rejimini tenkit eden röportajlarının olduğunu fakat bunların gerçekliği yansıtmadığını yazmıştır. Rauf Bey'in saltanat rejimini değil Cumhuriyetin ilanından evvelki rejim olan Teşkilat-ı Esasi'yi arzu ettiği de Mustafa Kemal'in çıkarımları arasındadır.³⁸⁰

---

³⁷⁸ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 539-550.

³⁷⁹ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 123.

³⁸⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 551-557.

Nutuk'ta, Teşkilatı Esasi'ye Meclis Başkanı'nın devletin de başkanı olduğuna dair bir kanun olmadığı, bu ibarenin konulmamasının, devlet başkanlığının kanunen halifeye de verilmemekle beraber ilgili makamın halifeye ayrılmış gibi bir imaj çizmekten ileri geldiği yazılıdır. Rauf Bey'in de Halife'nin, devlet başkanı olduğu modeli arzuladığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, Rauf Bey'in halifenin sevgisini kazanmayı "Tanrı'nın lütfu"* olarak gördüğü sözü ile bağdaştırılarak da kendisinin Cumhuriyet karşıtlığı da doğal karşılanmıştır. Mustafa Kemal, durumu Rauf Bey için doğal bulmak yanında Rauf Bey'in söylemleriyle halkı yanlış yönlendirmek ve gericiliğe kışkırtmak politikasında aynı doğallığın görülmediği anlaşılmaktadır. Nutuk'ta Rauf Bey'e Mondros hatırlatılarak, "Cumhuriyeti bir günde ve kulis yaparak kararlaştırdılar" sözüne karşı duruş sergilenmektedir. Mustafa Kemal, Cumhuriyeti ülkücü bir inkılap olarak nitelendirdiği eserinde, gücü elinde tutan cumhuriyet taraftarlarının, milletin iradesi doğrultusunda bu rejimi ilan ettiğini ve buna karşı duranların yaygaracı hareketler olarak nitelendirmiştir.³⁸¹

Türkiye'de Cumhuriyet ilan edilir edilmez hem yasa olarak* hem de uygulama olarak tam bir cumhuriyet rejimine geçildiğini söylemek güçtür. Türkiye'de cumhuriyetin ilanına değin geçen süreçteki inkılap hareketleri nasıl ki Cumhuriyet'in bir ön hazırlayıcısı olmuş ise³⁸² cumhuriyetin ilanı da öz cumhuriyete ulaşmak için yapılacak olan inkılapların bir ön hazırlayıcısı mahiyetindedir. Cumhuriyet rejiminin dayandığı felsefi ve tarihsel temeller düşünüldüğünde, Türkiye'nin atmış olduğu adım, amaçları bakımından liberal teorinin argümanlarına yaklaşmaktadır. Nitekim cumhuriyet, bireyin taşıdığı değerın siyasal alana yansıtmasının bir aracı, keyfi, monarşi yönetimlere bir başkaldırıdır. Fakat cumhuriyet rejimi ile liberalizmin tam olarak uyuşmadığı noktalar da vardır. Örneğin liberalizmde negatif özgürlük arzu edilirken cumhuriyette pozitif özgürlük esastır. Fakat pozitif özgürlükteki amaç yine bireylerin negatif özgürlüğünü sağlamaktır. Özetle liberalizm salt bireysel özgürlüğü öne

---

* **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 542.

³⁸¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 557-559.

* 1928'e değin Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslam'dır ibaresi anayasada kalmıştır. (**Bkz.** Toktamış Ateş, a.g.e., s. 138.)

³⁸² İhsan Tayhani, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli: Laiklik", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 43, 2009, s. 524.

çıkartmakta, cumhuriyet ise bireysel özgürlüğü istikrarlı kılacak siyasal çerçeveyi çizmektedir.³⁸³

Mustafa Kemal Nutuk'ta, Hilafet'in kaldırılmasının zamanı geldiğine olan inancının, 1924 yılı başında İzmir'de gerçekleştirilen harp oyunlarına gitmeden İsmet Paşa'dan kendisine gönderilen telgrafla pekiştiğini yazmıştır. Bahsedilen telgraf, halife tarafından İsmet Paşa'ya bildirilen bazı isteklerin, İsmet Paşa tarafından da kendisine bildirilmesi hadisesidir. İsmet Paşa'nın, halife tarafından kendisine iletildiğini yazdığı hususlar, halifenin, kendisini ziyaret konusunda tedirginlik yaşadığı için Ankara tarafından önlem alınmasını istemesi, hilafet hazinesinin güçlendirilmesini istemesi gibi taleplerden oluşmaktadır. İsmet Paşa'nın Hilafet kurumundan gelen metni niçin olduğu gibi göndermediği ise dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal'in ise daha önce göstermiş olduğu titizliği göstererek orijinal telgrafı istemeden İsmet Paşa'nın telgrafına cevap yazması da daha şaşılabilir bir durumdur. Bu noktada Mustafa Kemal'in, İsmet Paşa'ya güvendiği ya da kendisinin de Hilafet kurumundan böyle bir şeyin gelebileceğine dair hiçbir şüphe olmadığı anlaşılmaktadır. Geçmiş olaylar düşünüldüğünde ise (İsmet Paşa'nın Lozan'daki diplomatlığı ve zaten süregelen halifelik tartışmaları) bu noktada bir beis görülmemesini normalleştirmektedir.³⁸⁴

Mustafa Kemal'in gönderdiği telgraf ise halifenin varlığını sürdürecektir ise İngiltere-Hindistan halkı arasındaki ilişkiyi ölçü almasını (semboliktir) öğütlemek ile başlamaktadır. Devamında ise Türkiye'deki Hilafet'in dini ve siyasi bir geçerliliğinin olmadığı, resmi görevlilerin kendisini ziyaret etmesinin zaten yanlış olduğu, halifenin ödeneğinin yalnızca insanca hayat sürmesini karşılayacak seviyede olmasının gerektiği ve hilafet hazinesi diye bir şeyin söz konusu olamayacağı belirtilmiştir. Bu değerlendirmeden sonra İsmet Paşa'ya verilen direktifler ise padişahlardan kalan hazinelerin takibinin yapılarak hükümet emrine alınması ve bu konularda nezaket gösterilmeyecek bir iradeyle gerekenin yapılmasını içerecek şekildedir. Burada ifade etmek gerekir ki Mustafa Kemal Nutuk'ta,* İstanbul'da Hilafet'in güçlendirilmesi için

---

³⁸³ Efe Baştürk, "Liberalizm, Demokrasi ve Cumhuriyet Ayrımının İçindeki Bütünlüğü Okumak", *Demokrasi Platformu Dergisi*, Yıl 7, Sayı 7, 2011, s. 28-37.

³⁸⁴ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 571-572.

* **Bkz.** Kemal Atatürk, a.g.e., s. 562.

yapıldığını söylediği yayınların maksatları ile alakalı örnekleme bulunurken, İngiltere’de milli hakimiyet olmasına rağmen, devlet başkanlığında kralın bulunmasına ve bu kralın aynı zamanda imparator olmasına değinmiş ve Türkiye’deki Hilafet için de yapılmak istenilen şeyin bu örneklemedeki gibi fakat kral yerine halifenin konulmak suretiyle yapılmak istendiğini yazmıştır. Oysa daha sonrasında İsmet Paşa’ya gönderdiği Hilafet kurumuna dair telgrafta, halifenin takınacağı tavırla alakalı olarak İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkı arasındaki ilişkiyi ölçü almasını öğütlemiştir. Burada bir tezatlık kendisini göstermektedir ki öncesinde hilafeti güçlendirmek isteyenlerin maksadını ortaya koyduğu husus, şimdi halifeye öğütlenmektedir. Bizce bu tezatlık, halifenin illaki varlığını sürdüreceksen en azından İngiltere örneğindeki gibi sembolik olarak varlığını sürdürsün manasında bir kullanımdan kaynaklanmaktadır. Nihai bir son için halifenin gücü tedricen azaltılmaya gayret edilmiş olmalıdır.³⁸⁵

Mustafa Kemal Nutuk’ta, bu gelişmeler üzerine İzmir’de İsmet Paşa, Kazım Paşa ve Fevzi Paşa ile görüştiklerini ve hilafetin kaldırılması ile ilgili hemfikir olarak Ankara’ya döndüklerini ifade etmiştir. Hilafetin kaldırılması kanununun Meclis’te görüşüldüğü, oylamaya sunulduğu ve bu yolla da Meclis’ten geçirilerek Hilafet’in kaldırıldığını belirtilmiştir. Bu kanunla halifenin Türkiye’de oturma hakkının süresiz olarak kaldırıldığı da belirtilmiştir. Nutuk’ta Hilafet’in kaldırılacağına Meclis’ten geçeceğinin anlaşıldığı sıralarda kendisine halifelik teklif edilmek yoluyla son bir hamlede bulunduğu ve kendisinin bunu reddederek, Müslümanların, “halife korkuluğu”ndan net şekilde kurtarıldığı belirten Mustafa Kemal, böylece İslam dininin vicdani temizliği ve ahlaki karakterinin alçak oyunlara alet edilmesinin önüne geçildiğini yazmıştır.³⁸⁶

Halifelik kurumu zamanın şartlarına uygun olarak oluşturulmuş ve oluşturulması esasen dini temellere dayanmayan bir müessesedir. İslam peygamberi kabul edilen Muhammed peygamberin, vefatından önce böyle bir emrinin olmadığına da daha evvel değinmiştik. Yine aynı şekilde İslam dininin kutsal kitabı kabul edilen Kuran-ı

---

³⁸⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 572-573.

³⁸⁶ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 573-576.

Kerim’de de devlet yönetim biçimi ile alakalı kesin ilkeler bulunmamaktadır.³⁸⁷ Dolayısı ile halifelik, kendi döneminin şartlarında nasıl ki bir otorite, bir yönetim modeli oluşturmuşsa şimdi Meclis’in bu kurumu devre dışı bırakmak yolu ile kendi otoritesini güçlendirmek arzusu son derece doğal bir olaydır. Denilebilir ki amaçları bakımından halifelik de Meclis ile aynı beşeriyete hizmet etmektedirler. Fakat kurumsallık bakımından çağın gereklerine uygun düşen Meclisli yapıdır. Dolayısı ile Mustafa Kemal’in gerek cumhuriyete gerekse de Hilafet kurumunun kaldırılmasına yönelik yükselen eleştirilerde art niyet araması son derece haklıdır. Nitekim saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi olaylar muhalifler tarafından genellikle din dışı olmak üzerinden topluma aksettirilmiştir. Oysaki devlette devamlılık esastır. Devletler sürekli bir devinim içerisinde. Eski kurumların ebediyen sürdürülmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Gün gelir de cumhuriyet rejimi anlamını yitirir ve üzerine çıkan bir yönetim biçimi geliştirilirse, pek doğal olarak o sisteme geçilebileceği mantığında olmak akl-ı selim işidir. Mustafa Kemal’in, Meclis’in otoritesini yani aslında devleti güçlendirmeye verdiği önem nedeni ile Hilafet kurumunu saf dışı realist teorinin devletlerin güç peşinde koştuklarını³⁸⁸ savunan argümanına uygundur.

Nutuk’ta, TCF’nin samimiysiz olarak bu ismi aldığı, bu partinin dini düşünce ve inançlara saygılı olduğunu söyleyemek ile CHF’nin saygısız olduğunu imada bulunduğu ve bu partinin gericileri ayaklanmaların ve dış düşmanların Türkiye’ye yönelik politikalarının bir kolaylaştırıcısı olmaktan başka vizyonunun olmadığını ifade edilmiştir. Mustafa Kemal, bu partiyi bir kurtarıcı olarak algılayanlar tarafından, Cumhuriyet rejimine karşı ayaklanmaların ardı sıra geldiğini ve bunun üzerine Meclis ve hükümetin olağanüstü hal ilan ettiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal, olağanüstü halin yürütülmesi için yapılan çalışmalar olarak, Takrir-i Sükun Kanunu’na ve İstiklal Mahkemeleri’ne değinmiş, olağanüstü hal boyunca asilerin ve onlarla bağlantısı tespit edilen TCF’nin kapatıldığını belirtmiştir. Fakat gericilerin son bir umut olarak, kendisine İzmir’de bir suikast düzenlenmek yoluyla saldırdıklarını da ifade etmiştir.³⁸⁹

---

³⁸⁷ Mustafa Sarıbyık, “İslam Siyaset Düşüncesinde Hilafet Kurumunun Aşılamayan Sorunları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, Sayı 23, 2013, s. 171-172.

³⁸⁸ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 123.

³⁸⁹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 601-604.

Mustafa Kemal, olağanüstü hal kararının kanunlara uygun olarak alındığını, kanunların üzerine çıkmadığını, milletin sosyal ve medeni gelişimi için bu kararın çıkarıldığını ve gerekliliği ortadan kalktığına da olağanüstü halin kaldırıldığını ifade etmiştir. Nutuk'ta, Takrir-i Sükun Kanunu'nun inkılaplar için özellikle çıkarılmadığı fakat bu inkılap uygulamalarının yürütülmesinde bu kanunun gerici kısırtmaları önlemek noktasında büyük yarar sağladığı yazılmıştır. Bu kanun yürürlükteyken yapılan inkılaplar olarak şapka kanunu, *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun* ve *Medeni Kanun* gösterilmiştir. Her bir kanunun gerekçesini de Nutuk'ta bulmak mümkündür. Buna göre; şapka inkılabının, fesin cahillik, medeniyet düşmanlığı olarak algılanan bir imaja sahip olduğu için bu algının değiştirilmesi ve Türk milletinin medeni toplumlarla zihniyet olarak bir farkının olmadığını sembolü olarak yapıldığını yazılmıştır. Yine *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanunu* ile de yeni Türkiye'nin ortaçağ zihniyetinde olmadığını göstererek, kendi kültürünü yaşatan bilinçli bir toplum oluşturmak hedeflendiğini ifade edilmiştir. *Medeni Kanun*'un ilanı da oluşturulmasına gayret edilen medeni bir toplumun ilişkilerinin yine medeni şekilde düzenlenmesine bağlanmıştır. Son olarak kendilerinin, ellerinde tuttıkları her güç unsurunu yalnız Cumhuriyet temelinde ve Türk milletini yükseltmek ve istibdat algısını her seferinde haksız çıkarmak için kullandıklarını ifade etmiştir.³⁹⁰

Mustafa Kemal'in gücü öne çıkaran ifadelerini burada da görmek mümkündür. Nitekim Nutuk'ta, İstiklal Mahkemeleri'nin ve Takrir-i Sükun Kanunu'nun da güç açısından ele alındığı görülmektedir. Yine güç unsurlarının ulusal çıkara hizmet için kullanıldığı görülmektedir. Mustafa Kemal'in, TCF'nin, CHF'yi dinsizlikle itham ettiğini belirtmesi ve dine dayandırılarak yapılan ayaklanmaları gericilikle betimlemesi, kendisinin devlet yönetimi ile ilgili de bizlere fikirler sunmaktadır. Mustafa Kemal'in özellikle de dinin suiistimal edilerek, ulusal çıkarların önüne geçmesi konusunda sert bir tavır takındığı görülmektedir. Bu noktada anlaşılabilir ki Mustafa Kemal, devlet işlerini metafizik unsurlarla yürütmeyi tehlikeli bulmaktadır. Nitekim inkılap hareketleri de bu konuda radikal sayılabilecek hamleler içermektedir.

³⁹⁰ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 605-606.

Bu açıdan düşündüğümüzde inkılap hareketlerinin temelde Aquste Comte ve Pozitivizme dayandığı sonucu belirginleşmektedir. Zaten Türk İnkılap Kanunları'nın pek çoğu da pozitivizmin hakim olduğu Avrupa ülkelerinden alınmıştır. Kanun hükümeti şeklinde sosyalist bir düşünce geleneği etrafında şekillenen dönem yasaları, liberal teorinin argümanlarından uzak görünümündedir. Yine Mustafa Kemal'in Çankaya'daki kitaplığında Aquste Comte'nun tüm kitapları bulunmaktadır.³⁹¹

Mustafa Kemal Nutuk'un sonunda, 1927 itibariyle Türkiye'nin geldiği konumu, daima daha ileriye götürülmek şartıyla Türk gençliğine emanet ettiğini yazmıştır. Mustafa Kemal, Türk gençlerinin ilk vazifesi olarak, Türk bağımsızlığının ve Türk cumhuriyetinin korunmasını istemiş ve bu iki vazifenin layığı ile yerine getirilmesinin, Türklerin şimdiki ve gelecekteki varlığının teminatı olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal, bu süreçte eskiden olduğu gibi gerek ülke içinden gerekse de ülke dışından, emanet ettikleri konumu sarsmak isteyen bazı düşmanların ortaya çıkabileceğine vurgu yapmıştır. Bu düşmanlara karşı, tekrar Türk cumhuriyetini ve bağımsızlığını savunma gerekliliği doğarsa şartlar çok yıldırıcı ve imkansız görülsede bunlardan bir an olsun inançsızlığa düşülmeksizin gerekenin yapılmasını istediğini de eklemiştir. Düşmanların dünyada emsalsiz bir güce sahip olabileceklerini ve bu güçlerini de gerek aldatmaca unsuru olarak kullanmak, gerekse de zor kullanmak yolu ile Türk yurdunu ve cumhuriyetini ele geçirmeye yönlendirebileceklerine dikkat çekmiştir. Üzüntü ile vurguladığı bir nokta da düşmanlarımızdan daha tehlikeli olduğunu ifade ettiği, iktidardakilerin vurdumduymazlık ve kişisel çıkarları için ülke çıkarlarını düşmanlara peşkeş çeken bir ihanetin içinde olabileceği gerçeğinin asla göz ardı edilmemesidir. Mustafa Kemal, tüm bu şartlar dahilinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin yoksulluk ve yorgunlukla imtihan olacağını da ifade etmiştir. Mustafa Kemal, bu imtihanı başarı ile geçmenin zorluğu karşısında bile Türk gençliğinin yılmazlığını göstermesinin önemine işaret ederek, maddi hiç bir imkan kalmassa dahi Türklerin özgürlüğü için can vermeyi şiar edinen yapısının tüm maddi güçleri aşabilecek asil bir maneviyatının olduğunu ifade etmiş ve Türk gençlerine olan sonsuz güveni eserinde ölümsüzleştirmiştir.³⁹²

---

³⁹¹ E. Kamil Boyacı, "Atatürk ve Hukuksal Pozitivizm", Cilt 7, Sayı 1-2, *Yargutay Dergisi*, s. 57-59.

³⁹² Kemal Atatürk, a.g.e., s. 607-608.

Mustafa Kemal'in gençliğe hitabesi incelendiğinde Nutuk'un bir panoraması olduğu hemen fark edilmektedir. 13 Ocak 1928'de alınan bir karar ile pirinç tablolar şeklinde eğitim kurumlarının duvarlarına, eğitim kitaplarına giren bu metnin,³⁹³ yaşanan gelişmelerin de gösterdiği üzere kendi döneminin ötesini gören bir bakışın kaleminden çıktığı da aşıkardır. Gençliğe hitabenin içeriğine baktığımızda bağımsızlık, cumhuriyet kavramlarının öncelendiği görülmektedir. Farklı cumhuriyet türlerinin olduğunu fakat cumhuriyetin en genel manada; monarşik olmayan yönetimler demek olduğuna daha evvel değinmiştik. Monarşik olmayan yönetimler her ne kadar idealist teorinin içerisinde değerlendirilebilir gibi görünse de genellikle cumhuriyet rejiminde pozitif özgürlükler yeğlenmektedir. Bu bakımdan cumhuriyetin, özgürlüğü doğal bir hak olarak gören klasik liberal teorinin negatif özgürlükler algısına ters düştüğünü belirtebiliriz.

Klasik liberalizmde, demokrasiler bireysel hakları ve özgürlükleri koruduğu ölçüde değerlidir. Demokrasinin, çoğunluğun bireye karşı baskı unsuru haline gelmesine de temkinli bir yaklaşım vardır.³⁹⁴ Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti, yapısı gereği, bireylerin rasyonel olarak görmeyen daha sosyalist (Keynesyenci) bir liberalizm algısı içerisinde değerlendirilebilir. Nitekim gençliğe hitabede bahsedilen bağımsızlık, topyekün bir bağımsızlığı andıracak şekilde kullanılmıştır. Bu hususun, liberal bir yönetimin ardında liberal bir toplumun bulunması şartının³⁹⁵ Türkiye için henüz gerçekleşmemesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Dönem konjonktürü ve Türkiye'nin sosyolojik yapısı, J. Stuart Mill'in klasik liberalizmi aşan, toplumsalcı bakış açısında karşılık bulmaktadır. Faydacı liberalizmde diyebileceğimiz bu yaklaşım, devletin nihai amacını toplumdaki en fazla sayıdaki bireyin mutluluğunu sağlamak ile kısıtlamaktadır. Demokrasi de en fazla sayının mutluluğunun sağlanması için bir araç olması bakımından siyasal bir kıymete sahiptir.³⁹⁶ Türkiye

---

³⁹³ Hasan Işık, "Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi Üzerine", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, 2009, Ankara, s. 1627.

³⁹⁴ Gökhan Ak, "John Stuart Mill Düşününde Bireyin Özgürlüğü", *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, 2015, s. 44-47.

³⁹⁵ Gökhan Ak, a.g.e., s. 41.

³⁹⁶ Yılmaz Bayram, "John Stuart Mill'in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *KATÜ SBE Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, 2013, s. 58-60.

Cumhuriyetinin gelişimi izlendiğinde liberal teorinin argümanlarına gittikçe yaklaşan bir çizgide hareket ettiği görülmektedir.

Mustafa Kemal'in gençliğe hitabında, düşmanlara olan güvensizlik açıktır. Yeni bir devlet kurarak, bu devleti hukuken egemen eşit kabul ettirmiş Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın, bu güvenlik kaygısı da son derece haklı gerekçelere dayanmaktadır. Mustafa Kemal'in, Türkiye Cumhuriyeti adına duyduğu güvenlik kaygısı, neorealizmin savaşların sistemin anarşik yapısından kaynaklandığı savına uygundur. Nitekim neorealizmde, klasik realizmden farklı olarak, anarşi kötü insan doğasına atfedilmemektedir. Neorealizmde, devletler başka devletlere güvenemeyeceğinden dolayı kendi araçlarına güvenmek zorundadırlar. Neorealizmde sistemin anarşik yapısından kaynaklanan, devletlerin benzer hareket geliştirme güdüsü kendi kapasiteleri ile alakalı görüldüğünden, devletlerarası var olma mücadelesinde farklı metotlar izlenmesi beklenmektedir.³⁹⁷

Devletlerin var olma mücadelesinde kullandıkları kapasitelerin karşılığı güçtür. Mustafa Kemal'de gençliğe hitabede, düşmanların emsalsiz bir güce sahip olabileceğini ve bu güçlerini gerek doğrudan gerekse de aldatmaca ile kullanabileceklerini ifade etmek ile devlet ilişkilerinde güç unsuruna verdiği önemi göstermiştir. Tam da bu noktada Mustafa Kemal'in varlık mücadelesinde hangi güç unsurlarını kullandığını ve gücü nasıl değerlendirdiğini tespit etmek yerinde olacaktır. Bu tespit, Mustafa Kemal'in gençliğe hitabında, realist teoriden ufak farklarla ayrılan neorealizmin argümanlara uygun düşündüğünün de bir cevabı olacaktır. Nitekim Mustafa Kemal gençliğe hitabında, düşmanların sahip olduğu gücün önemine değinmiş ve bu gücün karşısına yine güçlü olmayı koymuşsa da maddi gücün yetmediği noktada manevi güç ile gelebilecek bir başarıya inandığını ortaya koymuştur. Dolayısı ile gençliğe hitabede, gücün realist teorideki gibi bir amaç olarak değil bir var olma aracı olarak görüldüğü ve realist teorinin devlet ilişkilerinde moral unsurları öteleyen algısının yerine, moral unsurlara daha ılımlı bakan neorealist teorinin daha ağır bastığını söylemek mümkündür.³⁹⁸

---

³⁹⁷ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, a.g.e., s. 62.

³⁹⁸ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, a.g.e., s. 62.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Nutuk”, genellikle bir anı eseri olarak ele alınsa da çalışma boyunca Nutuk’ta ifade edilen siyasi tarih ile aynı dönemi ele alan diğer siyasi tarih yazımları arasında büyük bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Dolayısı ile “Nutuk” üzerinden yapılmış olan bu teori çalışması, Türkiye’deki belirli bir dönemin de teorik panoramasını içermektedir.

Uluslararası ilişkiler teorileri genel olarak dış politika temelli olayları anlamlandırmada kullanılmaktadır. “Nutuk” adlı eser her ne kadar iç siyasi gelişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmış gibi görünse de Nutuk’ta dış politikaya dair pek çok söylem ve uygulama bulunmaktadır. Bu açıdan Nutuk’la ilgili yapılacak olan teori çalışmalarının iç-dış siyaset ayrımını derinleştirmeyen bir bakış açısıyla yürütülmesi faydalı olabilir.

Nutuk’ta kimi olaylarda liberal teorinin argümanlarını görmek mümkünse de genel olarak realizm anlayışının hakim olduğu görülmüştür. Bu realizmin ise daha çok dönem konjonktüründen kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan Mustafa Kemal’in iç ve dış politikasına dair teori çalışmaları geliştirilmek istenirse kendisinin “Nutuk” dışındaki eserleri, derlenmiş söylev ve demeçleri ve aynı dönemi aktaran diğer siyasi tarih yazımlarının bir bütün olarak ele alınması faydalı olabilir.

Nutuk’un son bölümünde yer alan gençliğe hitabenin içeriği bakımından Mustafa Kemal’in dış politika anlayışını özetlediği görülmüştür. Mustafa Kemal’in iç ve dış politikasında dönem konjonktüründen kaynaklandığını belirttiğimiz realizmi, gençliğe hitabede de çok net şekilde görmek mümkündür. Nitekim gençliğe hitabe, Nutuk’un adeta bir noktası, Nutuk’ta bahsi geçen olaylar karşısında hangi kaygılarla hareket edildiğinin bir cevabıdır.

Nutuk’ta yazılanlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Mustafa Kemal’in, arzuladığı liberal yönetime, realizmin argümanlarını birer araç olarak kullanarak vardığı görülmektedir.

Mustafa Kemal’in iç ve dış politikasında izleri görülen realizmin, dönem konjonktürü yanında kendisinin askerlik mesleği ile de ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Nitekim yoğunluklu olarak askeri eğitim gören ve ömrünün büyük bir kısmını askeri vazifelerle geçiren Mustafa Kemal, askeri gücü “Hihg Politics” olarak önceleyen realist teorinin bizzat bir öznesi ve bu mesleğin verdiği algı ile ülkesinin ulusal çıkarları için uluslararası sahada çaba gösteren siyaset yürütücüsüdür. Çalışma içerisinde kendisinin askerlikle ilgili yazmış olduğu eserler de göz önüne alındığında bu yargımız kuvvetlenmektedir.

Mustafa Kemal’in okumuş olduğu bazı kitapların kendisinde etki uyandırdığı anlaşılmaktadır. Kendisinin Voltaire, Aquste Comte, JJ. Rousseau, Montesquieu, Desmanulis, H.G. Wells gibi idealist yazarların eserlerini takip ettiğini çalışmamızda ifade etmiş idik. Kendisinin bu okumalardan edindiği bilgileri, Türk dış politikasını yorumlamada bir başvuru kaynağı olarak kullandığı görülmektedir. Örneğin; Nutuk’ta İngiliz tarihçi Wells’in bir eserini okuduğunu ve bu eser üzerine düşündüğünü görmekteyiz. Mustafa Kemal Nutuk’ta, Wells’in idealist teorinin argümanlarına işaret eden fikirlerini aktardıktan sonra bu fikirleri hilafetin kaldırılması noktasında yorumlamıştır.

Bu çalışmada, Nutuk’ta izlenen dış politikanın, Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal çıkarları açısından başarılı sonuçlar getirdiği görülmüştür. Bu bakımdan Nutuk’ta bahsedilen dış politika anlayışı, günümüz Türk Dış Politikasına bir referans olabilecek düzeydedir. Ülkelerin sınırlarında çok büyük bir coğrafi değişim ya da sınırları aşan bir teknolojik gelişme olmadıkça dış ülkelerin Türkiye’ye dönük jeopolitikalarının aynı çizgide devam edeceği görülmektedir. Bu açıdan Türk dış politikasında çağın gereklilikleri de atlanmaksızın Mustafa Kemal’in realist dış politika anlayışının uygulanması Türkiye’nin uzun süreli ulusal çıkarları açısından olumlu sonuçlar getirebilir.

Uluslararası ilişkiler teorileri batı menşeli ve belirli bir felsefi altyapıya sahiptir. Bu tez çalışmasında Nutuk’a sadece temel uluslararası ilişkiler teorilerinin argümanları üzerinden bakılmıştır. Dolayısı ile bu çalışma sonucunda ortaya konulan teorik çıkarımlar, Osmanlı devlet kurum ve yapılanmaları ile Batı menşeli kurum ve yapılanmaların gelişimlerdeki paralellik ve farklılıkların tespit edilmesi yolu ile daha da zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

MAKALE

Ak Gökhan, “John Stuart Mill Düşününde Bireyin Özgürlüğü”, *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, 2015, ss. [37-61].

Akandere Osman, “İdama Mahkûm Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, II, 2008, ss. [185-241].

Akgün Seçil, “Şapka Kanunu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 25, 1981, ss. [69-79].

Akif Erdoğan M., “Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Fikri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15/43, 1999, ss. [219-228].

Akman Erdoğan, “Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarının Sovyet Rusya Basımında Yansımaları” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2014, ss. [37-55].

Aktaş Murat, “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2015, ss. [87-105].

Albayrak Mustafa, “Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm Ekonomik ve Siyasal Bakımdan Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 18, 1996, ss. [89-121].

Arı Asım, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 2002, ss. ss. [181-192].

Aslan Taner, “II. Abdülhamit’in Jön Türk Siyaseti: İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Karşı Önlemler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2010, ss. [102-131].

Atabek Nejdet “Kamuoyu, Medya Ve Demokrasi”, *Kurgu Dergisi*, Sayı 19, 2002, ss. [223-238].

Avcı Cemal, “Milli Mücadelede Türk-Ermeni ve Gürcü İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 13, 1994, ss. [1-10].

Aydemir Cahit, Sema Yılmaz Genç, “Ortaçağın Sosyo-Ekonomik Düzeni: Feodalizm”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 Cilt 10 Sayı 36 ss. [226-241].

Aydın Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, ss. [33-60].

Aysal Necdet Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38, 2006, ss. [15-53].

- Aytepe Oğuz, “Ankara’nın Merkez ve Başkent Olması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 33/34, 2004, ss. [15-22].
- Bakır Kemal, “Pragmatizm ve Eğitime Yansımaları”, *KKEFD*, Sayı 14, 2006, ss. [49-68].
- Baştürk Efe, “Liberalizm, Demokrasi ve Cumhuriyet Ayrımının İçindeki Bütünlüğü Okumak”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, Yıl 7, Sayı 7, 2011, [27-60].
- Başığit Türkan, “Anılarda Mudanya Ateşkes Antlaşması”, *ÇITAD*, Cilt 6, Sayı 14, 2007, ss. [177-184].
- Bayram Yılmaz, “John Stuart Mill’in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *KATÜ SBE Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, 2013, [56-68].
- Boyacı E. Kamil, “Atatürk ve Hukuksal Pozitivizm”, Cilt 7, Sayı 1-2, *Yargıtay Dergisi*, ss. [53-59].
- Bozdağlıoğlu Yücel, Özen Çınar, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, 2004, ss. [59-79].
- Can Aktan Coşkun, “Klasik Liberalizm, Neoliberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 1995, ss. [3-27].
- Çalışkan Akçetin Nurhayat, Akçetin Eyüp, “Liberalizmin Dönüşümü”, *Humanitas*, Sayı 2, Tekirdağ 2013, ss. [15-26].
- Çelik Kemal, “Milli Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, 2007, ss. [569-613].
- Çelik İrfan, “Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm”, *Liberal Düşünce*, Sayı 64, 2011, ss. [143-166].
- Çetin Halil, “Osmanlı Saltanat Rüyalari ve Tarihi Bağlam”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, 2012, ss. [37-68].
- Çetin Halis, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2002, ss. [79-96].
- Çetin Halis, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti Meşruiyetin İktidarı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 58, Sayı 3, 2003, ss. [61-88].
- Demiroğlu Hasan, “Birinci Balkan Savaşı Başlarında Makedonya’da Yunan Mezalimini Gösteren Örnek Bir Arşiv Vesikası”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2013, ss. [45-56].

- Doğaner Yasemin, “Atatürk Dönemi Türkiye’inde Sosyo-Kültürel Değişim”, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS), Cilt 38, 2007, Ankara, ss. [235-260].
- Elma Fikret, “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, *Journal of Qafqaz University*, Sayı 9, ss. [ ].
- Emin Yaman Ahmet, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Büyük Zafer”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 30, 1997, ss. [147-171].
- Ercan Yavuz, “Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 25, 1981, ss. [41-59].
- Evre Bülent, “Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 48 Sayı 4, ss. [1-18].
- Gönenç Levent, “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, Cilt 50, Sayı 1, 2001, ss. [131-152].
- Halaçoğlu Ahmet, “Balkan Savaşları (1912-1913)”, *Türkler- Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 68; Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı-III, 2015, ss. [3435].
- Hayek Friedrich August, “Liberalizm”, Çeviren: Ünsal Çetin, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 14, Sayı 55, 2009, ss. [197-224].
- Işık Hasan, “Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi Üzerine”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, 2009, Ankara, ss. [1626-1637].
- İnalçık Halil, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 1959, ss. [69-94].
- Kara Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2009, ss. [143-170].
- Kaya Gökhan, “*Eleştirel Söylem Tutumundan Karşıt Kamusal Alan Yaratmaya Geçiş: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin II. Abdülhamit’e Muhalefeti*”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 48 Sayı 2, 2015, ss. [73-103].
- Kılıç Selami, “Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 16, 1995, ss. [529-547].
- Kızıltan Yılmaz, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006, ss. [251-272].
- Koç Nurgün, “Şeyh Sait Ayaklanması”, *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 2, 2013, ss. [153-166].

- Kolasi Klevis, “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, Sayı 2, 2013, ss. [149-179].
- Kurtcephe İsrail, “Trablusgarb’ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, 1990, ss. [362-375].
- Mehmet Burak Durdu, “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 14, 2003, ss. [291-318].
- Mehmet Çay Abdulhaluk, *Tarih Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi, Türkiye Kültür Portalı Yayınları*, Ankara 2009, ss. [1-9].
- N. Şimşir Bilal, “Ankara’nın Başkent Olması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 20, 1991, ss. [189-222].
- Özgüç Orhan, “J.J. Rousseau’da Genel İrade Kavramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 14, [1-25].
- Öğüt Selman, “Egemen Eşitlik Prensibine Modern Uluslararası Hukuk Açısından Bir İstisna Hali Olarak Yaklaşma”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, ss. [147-162].
- Öksüz Enis, “Feodal Düzen ve Sosyal Gelişmeler”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı 6, ss. [81-92].
- Önder Emre, Karakuş Hatice, “Atatürk Hukuk Devrimleri”, *Hukuk Gündemi Dergisi*, Atatürk Özel Sayısı, 2013 ss. [42-45].
- Örmeci Ozan, “Jöhn Türkler ve İttihat ve Terakki”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 8, 2010, ss. [95-109].
- Özdemir Haluk, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63/3, ss. [113-144].
- Özkaya Yücel, “İzmir Suikastı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 22, 1991, ss. [67-73].
- Sakin Serdar, “Misak-ı Milli’nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 2002, ss. [313-330].
- Salman Bolat Bengül, Demiraslan Tekin, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Mecliste Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansımaları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 53(Lozan Antlaşması Özel Sayısı), ss. [29-60].

- Sarıbıyık Mustafa, “İslam Siyaset Düşüncesinde Hilafet Kurumunun Aşılama Sorunları Üzerine Bazı Mülahazalar”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, Sayı 23, 2013, ss. [169- 185].
- Serdar İskender, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, *The Journal of Europe- Middle East Sociel Science Studies*, Cilt 1, Sayı 1, 2015, ss. [14-38].
- Servet Öncü Ali, “Tevfik Paşa Hükümeti’nin Programı ve Meclis-i Mebusan’daki Müzakereleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 49, Erzurum 2013, ss. [261-280].
- Sunar Lütfi, “19. Yüzyılda Avrupa: Bir Cennet Düşünden Bir Kabusun Doğuşu”, *İlem Yıllık*, Sayı 1, 2006, ss. [75-92].
- Şavklı Cengiz, “Milli Mücadele’nin Mali Kaynaklarından Tekâlif-İ Milliye Emirleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2011, ss. [17-32].
- Şevki Hakyemez Yusuf, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 4, 2003, ss.[69-92].
- Şıvgın Hale, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler- Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 13, Ankara 2002, ss. [274-290].
- Tayhani İhsan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli: Laiklik”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 43, 2009, [517-529].
- Tankut Gönül, “Ankara’nın Başkent Olma Süreci”, *ODTÜ MFD*, 8/2, 1988, ss. [93-104].
- Tunç Hasan, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1-2, 2008, ss. [1113-1132].
- Türkmen Zekeriya, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 1, 2000, ss. [615-632].
- Uğrasız Bülent, “Uluslararası İlişkilerde İki Yeni Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss. [139-145].
- Ulusan İlhan, “Türk Medeni Kanununun Dünü ve Bugünü”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1-2, 2002, ss. [153-172].
- Uzun Hakan, “Türk Heyeti’nin Lozan’a Gidişi ve Lozan Konferans’ı Öncesinde Avrupa’daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922–20 Kasım 1922)”, *Ankara Üniversitesi*

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 53, Lozan Antlaşması Özel Sayısı, 2013, ss. [329-350].

Varel Anıl, “Pozitivizm ve Siyaset: Yöntem bilimsel Bir Eleştiri”, *AİD*, Cilt 50, Sayı 3, 2017, ss. [1-25].

Vehbi İmamoğlu Hüseyin, “Sultan Abdülhamid’e Muhalefet: İttihat ve Terakki Cemiyeti ve I. Dünya Savaşına Giden Yol”, *The Journal of Academic Social Science Studie*, 2015, ss. [223-233].

Yavuz Bülent “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1-2, 2009, ss. [283-302].

KİTAP

Akşin Sina, **Jön Türkler ve İttihat Terakki**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1998, ss. [477].

Aras İlhami, **Adım Şeyh Sait**, İlke Yayınları, İstanbul 1992, ss. [135].

Arı Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, ss. [615].

Atatürk Kemal, **Nutuk**, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, ss. [638].

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, 5. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2006, ss. [143].

Ateş Toktamış, **Yaşasın Cumhuriyet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000, ss. [154].

Bayar Celal, **Ben de Yazdım**, Cilt I, , *Sabah Yayınları Türkiye’den*, İstanbul 1997, ss. [240].

Baydar Mustafa, **31 Mart Vakası**, Milli Tesevüt Birliği Yay, İstanbul 1955, ss. [38].

Bayur Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti**, TTK, 2. Baskı, Ankara 1995, ss. [181].

Bayur Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi 1914-1918 Genel Savaşı**, Cilt 3, TTK, Ankara 1991, ss. [521].

Bloch March , **”Feodal Toplum”**, 1.Baskı, Savaş Yayınları, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1983, ss. [595].

Bozarslan Hamit, **Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss. [444].

- Bozkurt Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, Türk Tarih Kurumu, 2.baskı, 2010, ss. [292].
- Dustur 3. Tertip, Cilt 5, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1931, ss. [13-357].
- Eco Umberto, **Ortaçağ, Barbarlar-Hristiyanlar-Müslümanlar**, 2. Baskı, Çeviren: Leyla Tonguç Basmacı, Cilt 1, Alfa Yayınları, ss. [917].
- Erim Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri-Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları**, Cilt 1, TTK, Ankara 1953, ss. [708].
- Eroğlu Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara 1990, ss. [585].
- Ethem Çerkez, (Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp), **Nutuk’a Cevaplar**, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2015, ss. [128].
- Gönlübol Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, 8. Baskı, Cilt 1, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, ss. [730].
- Gözler Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, 1 Baskı, Bursa 2000, ss. [1072].
- Gürbüz D. Tüfekçi(Derleyen), **Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar İle**, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul 1983, ss. [493].
- H. Karpat Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, ss. [560].
- Hami Danişmend İsmail, **Sadrazam Tefik Paşa’nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vakası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1961, ss. [247].
- Huberman Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, 3. Baskı, Çeviren: Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, ss. [338].
- Hür Ahmet, **Her Açıdan Lozan Konferansı**, 1. Baskı, Marmaris Belediyesi, İstanbul 2016, ss. [208].
- Jan Zürcher Erik, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi 1908-1928**, Çeviren: Ergun Aydınoglu, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, ss. [380].
- Jan Zürcher Erik, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 1.Baskı, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992, ss. [201].
- Jaschke Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, 1991, ss. [316].

- Mango Andrew, **Atatürk**, 1. Baskı, Çeviren: Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, ss. [637].
- Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 33. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, ss. [247].
- Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. [230].
- Mustafa Kemal, **Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hal**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, ss. [163].
- Kayaoğlu İsmet, **İslam Kurumları Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, ss. [162].
- Kinross Lord, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, 25. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2013, ss. [591].
- Kocatürk Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Semih Ofset, Ankara 1999, ss. [129].
- Kutay Cemal, **Atatürk Olmasaydı?**, Kazancı Matbaacılık, İstanbul 1994, ss. [129].
- Kutay Cemal, **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki**, Tarih Yayınları, İstanbul 1964, ss. [318].
- Kutay Cemal, **Üç Paşalar Kavgası**, Ercan Matbaası, İstanbul 1964, ss. [301].
- N. Machiavelli, **Prens**, Çeviren: Canan Eyi, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999, ss. [77].
- McCullagh Francis, **Abdülhamit'in Düşüşü/Osmanlı'nın Son Günleri**, Çev. Nihan Önel, Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2005, ss. [287].
- Meydan Sinan, **Cumhuriyet Tarihi Yalanları 1 Bir Meydan Okuma**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2010, ss. [528].
- Mitropolski Kerov Zubritski, **İlkel, Köleci ve Feodal Toplum**, 8. Baskı, Çeviren: Sevim Belli, Eriş Yayınları, ss. [212].
- Niyazi Şimşir Bilal, **Lozan Telgrafları 1922-1923**, 1. Baskı, TTK, Ankara 1990, ss. [538].
- Özyüksel Murat, **Feodalite ve Osmanlı Toplumunu**, Derin Yayınları, İstanbul 2007, ss. [278].
- Pazarcı Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1989, ss. [412].

- Pirenne Henri, **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss. [248].
- Ramadan Sonyel Salahi, **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, ss. [230].
- Reşid Unat Faik (Hazırlayan), **II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, 4. Baskı, TTK, Ankara 2014, ss. [260].
- Rousseau Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, 9. Baskı, Çeviren: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, ss. [136].
- Sabine George, **Siyasal Düşünceler Tarihi/Yeniçağ**, Çeviren: Alp Öktem, Cilt 2, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara 1969, ss. [324].
- Sander Oral, **Siyasi Tarih- İlkçağlardan 1918'e**, 12. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, ss. [423].
- Sarıca Murat, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, Ankara 1987, ss. [222].
- Slattery Martin, **Sosyolojide Temel Fikirler**, 4. Baskı, Çeviren: Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan, Sentez Yayıncılık, Bursa 2008, ss. [528].
- Sombart Werner, **"Burjuva-Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı"**, Çeviren: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, ss. [363].
- Soysal İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt 1 (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, ss. [696].
- Sönmezoğlu Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 5. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2002, ss. [1029].
- Şakir Ziya, **İttihat ve Terakki-II; Nasıl Yaşadı**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2014, ss. [832].
- Şenel Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarih öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, 4. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1995, ss. [372].
- Tuncer Hüner, **Atatürkçü Dış Politika**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, ss. [240].
- Turan Alkan Ahmet, **İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılabı Duruşmaları**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, Ankara 2013, ss. [170].

Turan Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK, Ankara 1982, ss. [74].

Üçorol Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, ss. [892].

Weber Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çeviren: Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, Ankara 1999, ss. [158].

William Shakespeare, **Hamlet**, Çeviren; Bülent Bozkurt, 9. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, ss. [228].

Ziya Karal Enver, **Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918)**, Cilt 9, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, ss. [593].

TEZ

Demircan Çiğdem, Neoliberalizm ve Reformizmin Sınırları: Üçüncü Yol Mümkün mü?, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2008, ss. [148].

Öpöz Funda, **İsmet Paşa ile Lozan'a Gidenler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, ss. [140].

ANSİKLOPEDİ

Aslan Yavuz, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. [49-90].

Ahmad Feroz, “İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası 1908-1919”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. [293-304].

Ortaylı İlber, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1-2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. [278- 292].

Toprak Zafer, “1909 Cemiyetler Kanunu”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. [205-208].

SEMPOZYUM

Kılıç Selami, “Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması”, “**1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak-Uluslararası Sempozyum**”, 20-21 Kasım 2014, *Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, İstanbul, 2014, ss. [91-156].

Okur Mehmet, Göktaş Serdar, “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Meclis-i Umumi’de Görüşülen Başlıca Askeri Meseleler”, “**1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak**-Uluslararası Sempozyum”, 20-21 Kasım 2014, *Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, İstanbul, 2014, ss. [283-310].

İNTERNET

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-54/sivas-kongresi-ve-damat-ferit-hukümetinin-istifasi> (E.T: 05.10.2017, 16:54).

ÖZGEÇMİŞ

30.04.1992’de Sakarya’da doğdu. Geyve Elvanbey Anadolu Lisesi’nde orta öğrenimini tamamladı. 2011 yılında Karabük Üniversitesi Tarih Lisans Programına başladı. Lisans programının ikinci senesinde aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümü’ne (Çift Anadal Programı ile) kayıt olarak her iki lisans programından da 2016’da mezun oldu. Aynı yıl içerisinde Pedagojik Formasyon Sertifikası’nı aldı. Aytaç Çağlar, halen Karabük Üniversitesi SBE, Uluslararası Politik Ekonomi ABD’de Tezli Yüksek lisans yapmaktadır.

Akademik Yayınlar: Aytaç ÇAĞLAR, “Kazakistan’ın Ulus İnşa Süreci ve Ekonomi Politikası”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı 1, 2018, ss. 60-84.